

TAMPEREEN YLIOPISTO

Tommi Ruokonen

ENGLANTI JULISTAA SODAN –

Suomalaisen sanomalehdistön asennoituminen Englantiin ennen sodanjulistusta ja sen
jälkimainingeissa vuonna 1941

Historian pro gradu -tutkielma 2010

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

RUOKONEN TOMMI: Englanti julistaa sodan – Suomalaisen sanomalehdistön asennoituminen Englantiin ennen sodanjulistusta ja sen jälkimainingeissa vuonna 1941

Pro gradu -tutkielma, 90 s.

Historia

Syyskuu 2010

Englannin ja Suomen keskinäiset suhteet olivat hyvällä tolalla 1930-luvulla ja maiden välinen kauppa oli merkittävää. Tämä kehitys jatkui talvisodassa, kun Englanti puolusti vahvasti sanoin ja teoin pientä pohjoista demokratiaa Neuvostoliiton hyökkäyksen alla. Vain reilua vuotta myöhemmin jatkosodan alettua kesäkuussa 1941 Suomen ja Englannin suhteet joutuivat koetukselle ja lopulta maat olivat sodassa keskenään.

Pro gradu -tutkimuksessani tarkastelen Englannin sodanjulistukseen johtanutta kehityskulkua jatkosodan alkamisesta kesäkuussa 1941 saman vuoden loppuun asti, jolloin maat olivat jo sodassa. Perehdyn kysymykseen tutkimalla pääasiassa suomalaisen sanomalehdistön reaktiota suhteiden kehittymiseen, minkä voi nähdä heijastavan myös yleistä mielipidettä jollain tasolla. Tutkimuskysymyksenäni on miten suomalainen lehdistö suhtautui Englannin rooliin jatkosodan alusta aina joulukuuhun 1941 ja kuinka sen voi nähdä heijastuvan yleiseen mielipiteeseen?

Suomen liittyttyä Saksan rinnalla hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan, olivat Englanti ja Suomi toisiaan vastaan taistelevissa leireissä, vaikka Suomen hallitus painottikin maan käyvän erillissotaa läpi jatkosodan. Tästä asetelmasta juontui koko loppuvuoden 1941 aikainen kehitys, jonka huipentuma, jos niin voi sanoa, oli Englannin 6.12. Suomelle antama sodanjulistus. Se ei suinkaan tullut yllätyksenä, vaan lehdistön kautta yleisö sai seurata tilanteen kehittymistä läpi syksyn. Tätä oli edeltänyt muun muassa diplomaattisuhteiden katkeaminen, Englannin ilmahyökkäys Petsamoon, Suomen eteneminen yli vanhan valtakunnan rajan ja maan liittyminen Antikomintern-sopimukseen.

Sanomalehtien suhtautuminen Englantiin oli pitkälti linjassa niiden saksasuhteen kanssa. Toisin sanoen Saksaan myönteisemmin suhtautuvat lehdet kirjoittivat Englannista rohkeammin ja kielteisempään sävyyn kuin myönteisemmin Englantiin suhtautuvat lehdet. Oikeistoradikaali sanomalehti Kansallissosialisti oli jopa tyytyväinen, kun Suomen hallitus oli tehnyt aloitteen diplomaattisuhteiden päättämisestä heinäkuussa. Puolestaan Suomen Sosialidemokraatille suhderikko ja sodanjulistus olivat epäilemättä kiusallisia tapahtumia, sillä ne siirsivät maata vääjäämättä lähemmäksi Saksa.

Lehtien palstoilla suosikkiteemaksi nousi Englannin Suomelle talvisodan aikainen tuki, joka oli päinvastainen kuin mitä se vuoden 1941 lopulla oli. Usein lehdissä painotettiin, miten Suomen päämäärä oli se samainen, mitä se oli talvisodassakin ollut – eli maan turvallisuuden takaaminen. Toisaalta lehdistössä ymmärrettiin, että Englannin nihkeä asennoituminen Suomen tavoitteisiin Itä-Karjalassa oli seurausta Englannin liitosta Neuvostoliiton kanssa.

Kokonaisuudessaan lehdistön asennoituminen Suomen ja Englannin suhteiden kehittymiseen pohjautui niiden omiin näkemyksiin maailmasta ja yhteiskunnasta. Sota-aika tasoitti mielipide-eroja, muttei se silti poistanut niitä kokonaan. Jotkin asiat piti vain sanoa silotellummin. Valtaosa lehdistöstä näki suhteiden katkeamisen harmillisena tapahtumana, jolla olisi kuitenkin vain vähäinen vaikutus maan tulevaisuuteen. Ylivoimaisesti suurin uhka koettiin Neuvostoliiton taholta.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimustehtävä	4
1.2 Tutkimuksen rajaus ja lähdeaineisto	5
1.3 Sensuuri	8
2. Saksa hyökkää Neuvostoliittoon	10
2.1 Epävarmuus Suomen roolista	10
2.2 Suomi liittyy mukaan sotaan	13
2.3 Englantilainen näkökulma	17
3. Toiveikas syksy	21
3.1 Mielenkiinto Englannin ratkaisusta	21
3.2 Suomi katkaisee diplomaattisuhteet Englantiin	23
3.3 Petsamo kohteena, hyökkäys pohjoisessa?	26
3.4 Englannista käsin	30
4. Tyyntä ennen myrskyä	34
4.1 Mitä on tapahtumassa?	34
4.2 Kysymys etenemisestä Karjalaan	39
4.3 Suomen päämäärät englantilaisin silmin	45
5. Tilanne tiivistyy	51
5.1 ”Mitä meistä ajatellaan muualla?”	51
5.2 Rauhantarjous	54
5.3 Sotapropagandaa	55
5.4 Antikomintern-sopimus	57
5.5 Odotusta tulevasta, käännekohta lähestyy	60
5.6 Englannissa valmistellaan julkista mielipidettä sodanjulistusta varten	64
6. Sanomalehtien ensireaktiot Englannin sodanjulistukseen	67
6.1 Pääkirjoitusten antia	68
6.2 Pakinoitsijat vauhdissa	72
6.3 Sodanjulistus ja Suomen asema suursodassa	74
6.4 Englannin vaatimusten ja motiivien pohtimista	78
6.5 Lähestymistapojen kirjo	80
7.” Kun Englanti myi itsensä pirulle”	83
Lähdeluettelo	88

1. Johdanto

Toista maailmansotaa on usein kuvattu demokratian ja totalitarismin kamppailuksi, mikä pitääkin paikkansa, sillä kahden demokraattisesti valitun hallituksen välinen sotatila oli harvinaisuus suursodan aikana. Siispä on paikallaan lyhyesti kerrata taustaa tapahtumille, jotka johtivat kaksi demokraattista maata sotaan keskenään. Vaikka Suomen ja Englannin välinen sota jäikin pitkälti ilman käytännön seurauksia, on se silti omaleimainen poikkeus maailmansodan rintamalinjoissa.

Suomen itsenäistyttyä ensimmäisen maailmansodan pyörteissä vuonna 1917, kesti puolitoista vuotta ennen kuin Englanti tunnusti maan itsenäisyyden. Ehtona tunnustukselle olivat muun muassa irtautuminen Saksan vaikutuksesta ja uusien eduskuntavaalien järjestäminen.¹ Näin itsenäisen Suomen ja ensimmäisen maailmansodan heikentämän imperiumin väliset suhteet saivat alkunsa.

Maailmansotien välisenä aikana Suomi oli Englannin taloudellisessa etupiirissä, sillä maiden keskinäinen kauppa oli huomattavaa. Suurimmillaan Suomen kokonaisviennin osuudesta miltei puolet kohdistui Englantiin, mikä edesauttoi vahvojen siteiden ylläpitämistä. Englantiin suuntautunut kauppa oli lisäksi tärkeää Suomen kehitykselle, sillä Englanti ei käyttänyt taloudellista asetta painostaakseen Suomea poliittisissa kysymyksissä toisin kuin Saksa teki muun muassa Baltian maissa ja Keski-Euroopassa. Tämä tuki Suomen demokratiakehityksen taloudellista perustaa, mikä oli myös Englannin etujen mukaista.² Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Eurooppaan syntyneistä uusista valtioista moni oli 1930-luvun loppuun tultaessa ajautunut jonkinasteiseen diktatuuriin.

Maiden välisiä suhteita vaalittiin diplomatian saralla. Lontoon lähetystö oli tärkeä toimipaikka, sillä kaupunki oli merkittävä niin kansainvälisen politiikan kuin taloudenkin kannalta Suomelle 1930-luvulla.³ Tuolloin Suomi nojautui puolueettomuuspolitiikkaan, kun sen yritykset lähestyä niin Itä-Euroopan valtioita kuin myös Pohjoismaita olivat epäonnistuneet. Suomessa oli 3.6.1938 säädetty maan puolueettomuudesta asetus numero 226, joka astuisi heti voimaan vieraiden valtojen välisen konfliktin alettua. Muun muassa silloin vieraat sota-alukset eivät saisi ilman vastatoimia purjehtia Suomen aluevesille tai lentokoneet laskeutua maahan muuten kuin hätätapauksissa. Asetuksen mukaisesti Suomi julistautui puolueettomaksi sodan sytyttyä länsiliittoutuneiden ja Saksan kesken sen hyökättyä Puolaan 1.9.1939. Kuitenkin Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon, ei tällaista julistusta

¹ Jussila 1999, 124–125.

² Hietanen 1989, 34–37.

³ Nevakivi 1988, 135,138.

annettu. Se olisi hankaloittanut Suomen johdon suunnitelmia tulevaisuudessa, koska sen nojalla olisi pitänyt ryhtyä karkottamaan saksalaisia maasta. Tosin asetuksessa ei ollut mainintaa vieraiden joukkojen läpimarsseista maan halki.⁴

Euroopan voimatasapaino koki radikaalin muutoksen kun ideologiset vastapelurit Saksa ja Neuvostoliitto solmivat elokuussa 1939 hyökkäämättömyyssopimuksen ja siihen liitetyn salaisen lisäpöytäkirjan etupiirijaosta. Tilanne oli otollinen Neuvostoliitolle tyydyttää sen turvallisuusintressejä Suomen itärajalla ja epäonnistuneiden vaatimusten jälkeen se päätti turvautua puna-armeijaan intressiensä tyydyttämiseksi. Syttyi talvisota, jossa Suomi kävi ulkomaisen avun ja solidaarisuuden turvin puolustussotaa voimakkaampaa hyökkääjää vastaan. Suomi pyysi Kansainliitolta, johon Suomi oli Englannin aloitteesta liittynyt vuonna 1920, apua talvisodan alettua, mutta Kansainliiton käytännön mahdollisuudet auttaa maata tiedettiin vähäisiksi.⁵ Suomi ei kuitenkaan halunnut turvautua Ranskan ja Englannin tarjoamaan sotilaalliseen apuun, vaan katsoi oikeaksi vaihtoehdoksi rauhan solmimisen Neuvostoliiton kanssa, mikä merkitsi huomattavia alueluovutuksia Karjalassa.⁶

Talvisodan jälkeisenä Moskovan rauhan aikana Suomi lähentyi Saksaa niin poliittisessa, taloudellisessa kuin erityisesti sotilaallisessa mielessä. Suomen hallituksen sisäpiiri ja johtavat sotilashenkilöt katsoivat sen olevan ainoa oikea mahdollinen reitti Neuvostoliiton uhan alla. Kesäkuussa 1941 Saksan armeija aloitti hyökkäyksensä itään, eikä Suomi muutaman päivän päästä siitä tullut temmatuksi suursotaan ilman etukäteisvalmisteluja saati todella pyrkien säilyttämään puolueettomuutensa.⁷

Suomen hallitus ilmoitti maansa käyvän erillissotaa Neuvostoliittoa vastaan, irti meneillään olevasta suurvaltasodasta, samalla ollen Saksan aseveli tai kanssasotija, muttei liittolainen.⁸ Linja piti läpi jatkosodan, vaikka sen uskottavuus erityisesti ulkomailla oli kovalla koetuksella. Viimeaikaisessa tutkimuksessa erillissotateesi onkin kyseenalaistettu,⁹ mutta on muistettava, että aikalaisille miltei kaikkien kotimaisten tahojen suoltama näkemys erillissodasta vaikutti ihmisten käsityksiin vielä pitkään sodan jälkeen.

⁴ Jokipii 1987, 548–550.

⁵ Jussila 1999, 133–134, 177.

⁶ Nevakivi 2000. Tutkimuksessa Nevakivi käsittelee Suomen talvisodan aikaista liittoutuneiden avustussuunnitelmaa, johon Suomen hallitus ei kuitenkaan luottanut. Se ei halunnut riskeerata maan itsenäisyyttä sellaisen avun varaan, jonka saapumisesta ja laajuudesta ei ollut takeita.

⁷ Jokipii 1987. Kirja keskittyy käsittelemään jatkosodan syntyä ja siihen johtaneita tekijöitä.

⁸ Rusi 1982, 88–100.

⁹ Jokisipilä 2004. Hänen teesinsä pääkohtana on, että Suomi oli tosiasiallisesti Saksan liittolainen, vaikka muodollista liittosopimusta ei tehtykään.

Englannissa Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon vastaanotettiin huojentunein mielin. Syynä siihen ei ollut toive bolshevismien tuhoutumisesta, vaan Englannin vihollisen Saksan voimavarojen kääntymisestä toisaalle.¹⁰ Olihan Englanti joutunut miltei yksin kestämaan vuoden verran Saksan ja sen liittolaisten hyökkäykset niin ilmasta kuin merelläkin. Suomen siirtyminen käytännössä vastapuolelle sodassa epäilemättä nähtiin tuolloin Englannissa varsin pienenä haittana, joka kuitenkin vääjäämättä heikensi maiden suhteita ja lopulta saattoi maat sotaan keskenään. Tutkimuksen kannalta on pantava merkille, että englantilaisten suhtautuminen Suomeen oli varsin erilaista jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana, jos sitä vertaa talvisotaan, jolloin suuri yleisö ja erityisesti lehdistö olivat vankkumattomasti Suomen puolella.¹¹

Lisää harmia Suomen ja länsivaltojen suhteisiin aiheutui heinäkuun lopulla, kun Suomen hallitus katkaisi diplomaattisuhteensa Englantiin pitkälti Saksan painostuksesta. Tai niin ainakin läntinen maailma asian ymmärsi, sillä Suomen hallituksen päämääränä oli ollut suhteiden purku yhteisymmärryksessä.¹² Englannin sodanjulistus joulukuun kuudentena ei ollut yllätys, vaan sitä oli edeltänyt pitkähkö noottienvaihto ja lopulta uhkavaatimus.¹³ Epäilemättä marraskuun lopulla Suomen allekirjoittama Antikomintern-sopimus helpotti Englannin päätöstä julistaa sota, johon myös Neuvostoliitto oli Englantia painostanut erityisesti vuoden loppupuolella.¹⁴

Englannin sodanjulistus Suomelle oli lopulta maiden poliittisten ristiriitojen aiheuttamaa, koska kummankin osapuolen edut olivat käynnissä olevassa suursodassa keskenään päinvastaiset, eikä kumpikaan voinut tai halunnut antaa periksi. Eritoten Suomen hyökkäys Itä-Karjalaan nakersi ratkaisevalla tavalla erillissotaväitteiden uskottavuutta Lontoossa. Neuvostoliitto myös painosti Englantia julistamaan Suomelle sodan, vaikka se tiesi maan sympatioista pientä valtiota kohtaan.

Kirjassaan Polvinen päättelee sodanjulistuksen vaatimisen olleen Neuvostoliitolle eräänlainen testi liittolaisensa lojaalisuudesta ja sitoutumisen tasosta.¹⁵ Sodanjulistuksen käytännön seuraukset jäivät kuitenkin kohtuullisen mitättömiksi, sillä Englanti ei käyttänyt suoraan sotavoimiaan Suomea vastaan koko sodan aikana, vaikka avustikin Neuvostoliittoa.¹⁶ Samaan aikaan puhkesi myös Tyynellä valtamerellä sota Japanin ja Yhdysvaltojen välille, mikä käänsi suomalaisten katseet

¹⁰ Polvinen 1964, 60.

¹¹ Holmila 2008. Artikkelissaan hän käsittelee englantilaisten suhtautumista Suomen käymään talvisotaan.

¹² Polvinen 1964, 65–67.

¹³ Polvinen 1964, 93–95.

¹⁴ Schwartz 1960, 72–74 ; Polvinen 1964, 80–81, 93.

¹⁵ Polvinen 1964, 93.

¹⁶ Nevakivi 1976, 197–198.

muualle sekä samalla huojensi mielialoja.¹⁷ Näistä puitteista on hyvä ryhtyä tarkastelemaan lehdistön uutisointia Suomen ja Englannin suhteiden kehittymisestä vuoden 1941 jälkimmäisellä puoliskolla.

1.1 Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkimuksessani selvitän miten suomalainen lehdistö reagoi Suomen ja Englannin välisten suhteiden kehityskulkuun vuonna 1941, jotka saivat kulminaatiopisteensä Englannin julistettua Suomelle sodan joulukuussa samana vuonna. Tutkimus seuraa pääosin suomalaista sanomalehdistöä, mutta mukana on myös englantilainen The Times -lehti syventämässä tarkastelua valottaakseen myös toisen osapuolen näkökulmia. Vaikka Englannin ja Suomen välinen sotatila jäikin lähinnä teoreettisluontoiseksi, ei demokraattisen Englannin ja sen liittolaisten 6.12.1941 Suomelle antamaa sodanjulistusta tule vähätellä.

Samaan aikaan Suomen armeija kävi ankaraa sotaa itärintamalla puna-armeijaa vastaan, millä nähtiin olevan paljon konkreettisempi merkitys valtion olemassaololle, kuin saarivaltakunnan päätöksellä julistaa sota. Sodanjulistus oli kuitenkin vakava isku erillissotaväitteelle, sillä enää Suomi ei ollut sodassa ainoastaan Neuvostoliiton kanssa, vaan vihollismaita oli ympäri maapalloa Brittiläisen imperiumin jäsenten seurattessa kuuliaisena emämaansa päätöstä.

Toinen maailmansota tapahtumineen tunnetaan varsin hyvin, kuin myös Suomen osallisuus niissä, vaikka niin talvisodan kuin jatkosodankin sekä sen jälkiselvittelyistä herää aika ajoin keskustelua. Esimerkiksi Heikki Ylikankaan vuonna 2007 julkaisema tutkimus ”Romahtaako rintama?” nostatti historiantutkijoiden parissa vilkasta keskustelua aiheesta. Kun tiettyihin tapahtumiin paneudutaan hyvinkin tarkasti, saattaa käydä niin, että toisarvoisiksi nähdyt kysymykset jäävät vähemmälle huomiolle. Englannin sodanjulistus Suomelle joulukuun kuudentena 1941 ei ole ollut tutkimuksen keskipisteessä, vaikka sen poliittista puolta onkin tutkittu ja tapahtumien viitekehys on varsin hyvin tunnettu. Syitä on varmasti monia ja osa niistä liittyy tapahtuman merkittävyyteen, mutta mielestäni tällainen tutkimusaihe tarjoaa silti mahdollisuuden hedelmälliselle tarkastelulle.

Eritoten jos sota puhkeaa kahden demokraattisen maan välille, jotka vain kahta vuotta aiemmin Suomen käymän talvisodan aikana tekivät yhteistyötä ja pyrkivät vahvistamaan keskinäisiä

¹⁷ Favorin & Heinonen 1972, 47–48.

siteitään, herää kysymys, mikä tapahtumasarja on saattanut maat sotatilaan keskenään. Englannin sodanjulistuksen taustat tunnetaan varsin hyvin, mutta sen aiheuttamiin reaktioihin ja tunnelmiin, kuin myös itse tapahtuman ennakointiin sekä odotukseen on paneuduttu nähdäkseni vähemmän, mihin toki saattaa olla syynsä. Mielestäni on paikallaan tuoda esiin niitä mielialoja, jotka vallitsivat Englannin sodanjulistuksen alla ja sen jälkeen, sillä itse tapahtuma on varsin omaleimainen ja osa historiaamme.

1.2 Tutkimuksen rajaus ja lähdeaineisto

Tässä tutkimuksessa keskityn suomenkielisen sanomalehdistön kirjoitteluun Englannin sodanjulistuksesta ja siihen johtaneista tapahtumista. Tarkoituksena on selvittää, miten lehdistö vastaanotti tiedon tapahtuneesta ja millaisia näkemyksiä sodanjulistuksen vaikutuksista lehdistöllä oli. Tarkoitukseni on tehdä tällä ymmärrettäväksi sitä ilmapiiriä, joka vallitsi tuona aikana niin valtamediassa kuin tietyllä tasolla tavallisten kansalaistenkin piirissä. Kysymys on siis siitä, miten yksi ihmisryhmä, eli lähinnä toimittajat, näki itsensä maailmassa, jota sota parhaillaan riepotteli.

Linjassa Englannin sodanjulistukseen johtaneen tapahtumakulun kanssa on pohdinta Suomen asemasta meneillään olleessa suursodassa. Siksi Englannin sodanjulistus tarjoaa oivan tilaisuuden nähdä miten suomalaiset suhteuttivat maansa aseman sen käymässä sodassa, joka joulukuussa 1941 muuttui todelliseksi maailmansodaksi Japanin ja Yhdysvaltojen liittyttyä mukaan siihen. Tutkimuskysymykseni tiivistyy seuraavaan muotoon: Miten suomalainen lehdistö suhtautui Englannin rooliin jatkosodan alusta aina joulukuuhun 1941 ja kuinka sen voi nähdä heijastuvan yleiseen mielipiteeseen?

Tutkimuksen aineiston tarkastelujakso alkaa 20.6.1941, sillä pian sen jälkeen alkoi tihkua ensimmäisiä tietoja operaatio Barbarossan, eli Saksan hyökkäyksen Neuvostoliittoon, alkamisesta. Lisäksi näen työn rajauksen kannalta tärkeäksi pitää aineisto kohtuullisen tiiviinä, jotta sen analysoimiseen voi paneutua tarkemmin ja keskittyä nimenomaan analysoimaan lehtien kantoja ja niistä välittyvää kuvaa. Vastaavasti näen tarkoituksenmukaiseksi lopettaa aineiston tarkastelujakson joulukuun lopulla, koska tuolloin lehdet ovat jo sanottavansa ilmaisseet, eikä lehdissä enää esiinny sodanjulistusta käsitteleviä artikkeleita tarkastelujakson loppupuolella kuin satunnaisesti.

Käytän tutkimuksessa pääsääntöisesti Yhdistyneistä Kuningaskunnista tai Iso-Britanniasta nimitystä Englanti, sillä se on vakiintunut termi myös aihealueen historiantutkimuksessa, vaikka teknisesti se

kuvaakin vain yhtä osaa koko valtiosta. Mielestäni on kuitenkin perusteltua käyttää tätä yksinkertaistettua termiä, eikä työssäni ole muutoinkaan tarpeen yrittää erottaa Iso-Britanniaa tai Englantia eri toimijoiksi.

Kysymykseen ei tietävästi ole entuudestaan vastattu tyhjentävästi, vaikka sekä Touko Perko että Alpo Rusi sivuavat aihetta omissa teoksissaan. Touko Perko käsittelee väitöskirjassaan ”Aseveljen kuva” lehdistön kirjoittelua viitaten 8.12. päivän pääkirjoituksiin.¹⁸ Yhteenvetona Perko toteaa, että ”Kaikki tutkitut lehdet olivat yksimielisiä siitä, että sodanjulistus oli ’saneltu Moskovasta’ ”. Alpo Rusi toteaa omassa väitöskirjassaan ”Lehdistösensuuri jatkosodassa” lyhyesti lehtien katsoneen ”että sodanjulistus oli ’saneltu Moskovasta’”, mutta hän myös lisää kirjoittelun kärjen kohdistuneen Englantiin huolimatta poliittisista erimielisyyksistä.¹⁹ Laajasti sodanjulistuksen poliittista puolta tutkimuksissaan tarkastelevat muun muassa Jukka Nevakivi sekä Tuomo Polvinen.²⁰ Aiemmasta tutkimuksesta on ollut pro -gradu työssäni suurta apua tapahtumien taustojen selvittelemisessä ja asiayhteyksien ymmärtämisessä.

Lähestyn tutkimuskysymystä paneutumalla lehtien kirjoitteluun, eli toisin sanoen käsittelen niin pääkirjoituksia kuin muitakin erimuotoisia mielipidekirjoituksia sekä uutisia. Näkisin, että tällä tavoin sekä vertailemalla sanomalehtien kirjoittelua, on mahdollista saada esille kunkin lehden vaikutus tutkimusajan mielipideilmastoon. Toisin sanoen tarkastelen, miten ne suhtautuivat Englannin sodanjulistukseen ja siihen johtaneeseen tapahtumien kulkuun. Samalla on paikallaan pohtia, miksi lehdet kirjoittavat kukin tavallaan ja millaisia motiiveita kirjoittelun takana saattoi olla.

Tutkimuksen sanomalehtiaineiston pääjoukon muodostavat Aamulehti (AL), Ajan Suunta (AS), Helsingin Sanomat (HS), Ilkka, Kansallissosialisti (Ks) ja Suomen Sosialidemokraatti (SSd), jotka pyrkivät edustamaan omaa aikaansa joltisella otannalla. Lisäksi työssäni esiintyy materiaalia Suomen Kuvalehdestä. On kuitenkin muistettava, että vertailusta puuttuvat äärivasemmistolaiset lehdet, sillä kommunistilehdet lakkautettiin vuonna 1930.²¹ The Times on puolestaan englantilainen äänitorvi tutkimuksessa ja sen avulla laajennan näkemystä käyttäen sitä uutisoinnin tarkastelussa ja tuomaan myös esille vastakkaisen osapuolen näkemystä. Suomalaiset lehdet eivät edusta minkään tietyn kansanosan kantaa tai mielipiteitä, mutta toisaalta valtaosa suomalaisesta poliittisesta

¹⁸ Perko 1971, 127–128.

¹⁹ Rusi 1982, 171.

²⁰ Nevakivi 1976 ; Polvinen 1964.

²¹ Perko 1971, 13.

ajattelevasta kansasta on edustettuna lehtien kautta. On toki muistettava, että on tulkinnanvaraista, miten voi katsoa lehdistön edustavan kansalaisten mielipiteitä.

Lehtien levikit vuoden 1942 tilaston mukaan olivat seuraavat suuruusjärjestyksessä:²²

Helsingin Sanomat	128 900
Aamulehti	51 800
Suomen Sosialidemokraatti	24 600
Ilkka	22 500
Kansallissosialisti	9000
Ajan Suunta	7000

Lehdet ilmestyivät seitsemänä päivänä viikossa kahta poikkeusta lukuun ottamatta, sillä Ajan Suunta ilmestyi kuusi kertaa viikossa ja Kansallissosialisti vain kerran. Pääosin sanomalehtien toimituspisteet sijaitsivat pääkaupungissa kahta poikkeusta lukuun ottamatta.²³

Lehdistä Helsingin Sanomat (HS) edustaa tutkimuksessa poliittisesti sitoutumatonta linjaa.²⁴ Lehden omistaja Eljas Erkko oli Touko Perkon mukaan anglofiili ja hänen käsialansa näkyi lehdessä useita kysymyksiä käsiteltäessä jatkosodan aikana,²⁵ minkä voi olettaa näkyvän myös lehden linjassa ja suhtautumisessa Englannin sodanjulistukseen. Hän toimi myös politiikassa ja oli ulkoministerinä Suomen joutuessa mukaan toiseen maailmansotaan, kun Neuvostoliitto hyökkäsi maahan aloittaen talvisodan vuonna 1939.²⁶

Puolestaan Aamulehti (AL) ja Suomen Sosialidemokraatti (SSd) olivat puoluesidonnaisia lehtiä. Tampereella toiminut Aamulehti oli Kokoomuksen äänenkannattaja ja sen päätoimittajana oli Jaakko Tuomikoski.²⁷ Suomen Sosialidemokraatti oli puolestaan Sosialidemokraattisen puolueen äänitorvi, sen päätoimittajana oli Eino Kilpi.²⁸ Suomen Sosialidemokraatissa nimimerkin Muste-Maalari takana oli Ano Airisto,²⁹ joka kirjoitti säännöllisesti pakinaansa lehteen. Touko Perko toteaa Suomen Sosialidemokraatin olleen länteen päin suuntautunut lehti, jonka suosiossa Saksa ei

²² Perko 1988, 78–79 ; Perko 1971, 20.

²³ Perko 1988, 78–79 ; Perko 1971, 20. Ajan Suunnan levikki vuonna 1941 oli selvästi pienempi kuin seuraavana vuonna eli noin 5400 lehteä. Vain Aamuolehti ja Ilkka toimitettiin pääkaupunkiseudun ulkopuolella.

²⁴ Fält 1982, 26. Helsingin Sanomat oli julistautunut sitoutumattomaksi vuodesta 1933 lähtien.

²⁵ Perko 1971, 30. Mielenkiintoisesti Saksan lähettiläs von Blücher oli Erkon vanha ystävä.

²⁶ Jussila 1999, 174.

²⁷ Arajärvi 1961, 134.

²⁸ Perko 1971, 42.

²⁹ Perko 1971, 43.

liiemmin ollut.³⁰ Voikin olettaa, että myös tämä suhde heijastuu tutkimuksen aineistossa, sillä Englannin sodanjulistus epäilemättä ajoi Suomea yhä enemmän riippuvaiseksi Saksasta, kun yksi merkittävä jäljellä ollut yhteys länteen katkesi kokonaan.

Etelä-Pohjanmaalla toiminut Ilkka oli vahvoissa kytköksissä Maalaisliittoon ja sanomalehden päätoimittaja Artturi Leinonen myötäili puoluetta monissa asioissa. Hän suhtautui ilmeisen myönteisesti Saksaan ja tunki epäluuloa Neuvostoliittoa kohtaan, mikä kuvastaa osaltaan hänen sisäpoliittista kompassiaan. Porvarillisenä toimijana Leinonen vieroksui kotimaisia ääriliikkeitä, mutta myös sosialidemokraatteja. Hänellä ei ollut erityistä suhdetta Englantiin.³¹

Ajan Suunta (AS) toimi Isänmaallisen Kansanliikkeen eli IKL:n pää-äänenkannattajana, mutta lehti oli alituisissa talousvaikeuksissa, eikä saanut suuren yleisön suosiota. Poliitiikassaan lehti kannatti tukeutumista Saksaan ja kannusti kansalaisia Neuvostoliitonvastaiseen taisteluun.³² Lehden päätoimittaja Niilo Vapaavuori kirjoitti lehteen myös pakinaa nimimerkillä Mauri.³³

Puolestaan Kansallissosialisti (KS) edusti mahdollisesti vieläkin äärioikeistolaisempaa näkökulmaa vastustaessaan muun muassa demokratiaa ja juutalaisuutta, mutta sen toiminta oli Ajan Suuntaa vaatimattomampaa, vaikka sen levikki oli hitusen suurempi.³⁴ Kansallissosialisti kertookin eräässä numerossaan motokseen ”Suomi suureksi ja voimakkaaksi – kansallissosialismi valtaan, demokratia liberalismineen meidän osaltamme historiaan”.³⁵ Kumpikin lehti kuitenkin heijastaa sitä mielipideilmastoa, joka oli vallitseva myös Suomessa tuona aikana, sillä niiden levikit ovat huomattavasti pienemmät mitä muilla valtaledillä. Nämä kaksi lehteä edustavat kuitenkin oman aikansa radikalismia ja siten on perusteltua ottaa ne mukaan tarkasteluun, vaikka ne eivät olleet merkittäviä mielipiteenmuodostajia.

1.3 Sensuuri

Suomessa oli sotien aikana voimassa sensuuri, joka rajoitti Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) johtamana lehtien ilmaisunvapautta. Lisäksi VTL:n ydintehtäviin kuului mielipidemuokkaus

³⁰ Perko 1971, 44.

³¹ Perko 1971, 38–41.

³² Perko 1971, 15–20.

³³ Perko 1971, 16–17.

³⁴ Perko 1988, 111–112.

³⁵ KS 15.8.1941 ”Tunnussanamme”.

artikkelein ja radio-ohjelmin sekä myös mielialojen tarkkailua ja niistä raportoimista.³⁶ Sensuuri saattoi puuttua kirjoitteluun estämällä artikkelien julkaisun sekä antamalla yleisiä tai tilannekohtaisia ohjeita. Kuitenkin suhteuttaessa sitä seuraaviin vuosiin määrä oli vähäinen. On laskettu, että jatkosodan aikana vain 2 % kirjoituksista joutui sensuurin hampaisiin eriasteisten toimenpiteiden kautta,³⁷ mikä ei ole erityisen suuri luku. Mutta sensuuri vaikutti siitä huolimatta lehdistön toimintaan, mikä näkyi myös ulkomaan uutisoinnin saralla.

Sensuuri toimi pitkälti hallituksen tahdon alaisena, minkä lisäksi siihen vaikutti myös saksalainen mielipide Suomen hallituksen linjausten kautta.³⁸ Jatkosodan aikana sensuuri puuttui lähinnä sotilaallisesti arkaluontoisen tiedon julkituontiin, mutta se kiinnitti huomionsa myös poliittisiin kysymyksiin, mihin vaikutti talvisodan yksimielisyyden ilmapiirin purkautuminen.³⁹ Lehdet eivät siis enää talvisodan tapaan varauksettomasti antaneet tukeaan hallituksen politiikalle, koska niiden kirjoitteluun täytyi puuttua.

Vuonna 1941 VTL antoi sensuuriohjeita yhteensä 67 kappaletta, joista noin puolet käsitteli Suomen ulkosuhteita.⁴⁰ Englannin sodanjulistus oli ennakoitu niin hallituksen piirissä kuin VTL:ssa, eikä sodanjulistuksen jälkeen nähty tarpeelliseksi antaa lehdille lisää ohjeita, miten uuteen vihollismaahan tulisi suhtautua.⁴¹ Ainoana kehotuksena oli, että Englantiin tuli suhtautua maltillisesti myös sodanjulistuksen jälkeen.⁴²

VTL ja hallitus olivat todennäköisesti tyytyväisiä lehtien reaktioihin, kun lisäohjeistukseen ei nähty tarvetta. Näissä oloissa lehtien itsesensuuri oli jatkosodan aikana voimissaan joitain tapauksia lukuun ottamatta, mikä merkitsee tälle tutkimukselle haastetta. Kun yleistä mielipidettä on ohjailtu tieteen tahtoen yhteen suuntaan, muuttuu kokonaisuus helposti yksipuoliseksi ja nähdäkseni silloin merkityserot syntyvät pienistä asioista, mikä on hyvä muistaa.

³⁶ Jutikkala 1997, 9-19.

³⁷ Perko 1988, 36.

³⁸ Rusi 1982, 172. Saksan lähettiläs von Blücherin toivomuksesta kirjoittelua oli ohjattu saksalaismyönteisemmille linjoille syksyllä 1941.

³⁹ Perko 1971, 46-47.

⁴⁰ Rusi 1982, 52-54.

⁴¹ Perko 1971, 127.

⁴² Perko 1971, 56.

2. Saksa hyökkää Neuvostoliittoon

Saksa aloitti hyökkäyksensä Neuvostoliittoon kesäkuun 22. päivän aamuna vuonna 1941 vain vajaat kaksi vuotta sen jälkeen kun samaiset maat olivat solmineet keskinäisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Hyökkäys muutti poliittisen asetelman Euroopassa täysin, kun sen jälkeen länsiliittoutuneet ja Neuvostoliitto lähentyivät toisiaan. Toisaalta Saksan hyökkäys, eli operaatio Barbarossa, oli monelle pienempi yllätys, kuin Molotov-Ribbentrop -sopimus aikanaan oli. Siinä mielessä kahden ideologisen vihollisen diktatuurin yhteenotto oli vain ajan kysymys ja sitä oli myös odotettu, kuten Suomen Sosialidemokraatti kirjoittaa samalla todeten ”Suomen joutuneen vakavaan vaaravyöhykkeeseen” suursodan laajentumisen vuoksi,⁴³ mikä totisesti piti paikkansa.

2.1 Epävarmuus Suomen roolista

Sodan alkaminen merkitsi eräänlaisen nelikentän syntymistä Suomesta katsottuna kansainvälisissä suhteissa Suomen, Saksan, Neuvostoliiton ja Englannin välille. Yksikin liike kahden osapuolen välillä merkitsi myös muutosta kahden muun maan keskinäisissä suhteissa. Helsingin Sanomissa siteerataan englantilaisia ”asiantuntevia piirejä”, joiden mukaan Englanti ottaa myönteisenä uutisena vastaan tiedon Saksan hyökkäyksestä:

Englanti ei usko, että olisi mahdollisuuksia kompromissiin Hitlerin kanssa. Englannin politiikka päinvastoin tähtää saksalaisten tuhoamiseen. Jos joku toinen valitsee itselleen saman harrastuksen, seuraamme suurella mielenkiinnolla hänen ponnistuksiaan ja toivomme hänelle menestystä.⁴⁴

Lainauksesta on nähtävissä englantilainen ajattelutapa, jota myös Winston Churchill toi esiin puheessaan.⁴⁵ Englanti tulisi siis ottamaan vastaan kaiken avun, jolla se voi saavuttaa päämääränsä, eli Saksan kukistamisen. Edes ideologiset ristiriidat eivät olisi sen esteenä. Uutisessaan Helsingin Sanomat toteaa myös vedoten ”arvovaltaiseen tahoon”, että ”Englanti ei katso olevansa sodassa Suomea vastaan”. Epäilemättä tämä lainaus on haluttu liittää uutiseen torjumaan Hitlerin

⁴³ SSd 23.6.1941 ”Pääkirjoitus”.

⁴⁴ HS 23.6.1941 ”Englannin myötätunto Venäjän puolella”.

⁴⁵ Winston Churchillin radiopuhe 22.6.1941. Puheessaan hän muun muassa toteaa, että natsismia vastaan taistelevat valtiot ovat heidän liittolaisiaan ja Hitlerin rinnalla olevat vihollisiaan. Samoin Churchillin mukaan heidän ainoa tavoitteensa on natsismin sekä Hitlerin tuhoaminen ja he tulevat tarjoamaan Neuvostoliitolle apua, jotta tämä tavoite saavutettaisiin.

puheessaan⁴⁶ esittämät väittämät, jossa hän kuvaili Suomen taistelevan liitossa Saksan kanssa. Lehti tuskin toivoi Suomen suhteiden saarivaltakuntaan tulehtuvan Hitlerin puheiden vuoksi.

Hitlerin puhe saikin suomalaiset poliitikot varpailleen, sillä julistuksen epämääräinen sanamuoto ”im Bunde” herätti kysymyksiä Suomen suhtautumisesta Neuvostoliittoon myös maailmalla. Suomessa Ryti kertoo helpotukseksien kuulleen, että sanavalinta voitiin ymmärtää siten, että suomalaiset taistelisivat saksalaisten rinnalla. Myös Neuvostoliiton ulkoministeri Vjatšeslav Molotov ymmärsi, että sanavalinta oli tarkoituksella ylimalkainen, eikä se selittänyt Suomen asemaa.⁴⁷ Suomen ulkoministeri Rolf Witting sen sijaan huomautti 22.6. Neuvostoliiton Suomen lähettiläälle, että Hitler oli korostanut saksalaisten joukkojen puolustavan Suomea, ei hyökkäävän sieltä.⁴⁸

Saksa ei myöskään halunnut ajaa Suomea sotaan liian aikaisin, sillä se tiesi maan liikekannallepanon valmistuvan vasta 28.6.⁴⁹ Ruotsinkielinen Hufvudstadsbladet ehti jo ilmoittaa lisänumerossaan samana aamuna, jona saksalaiset aloittivat hyökkäyksensä, että Suomikin liittyy mukaan siihen. VTL kuitenkin määräsi lehden heti takavarikoitavaksi.⁵⁰

Kaikki lehdet eivät suhtautuneet varauksella Hitlerin toteamukseen, vaan kirjoittivat siitä myönteiseen sävyyn. Ajan Suunta toteaa:

Tämä suomalaisille sotureille tunnustusta antava lausuma osoittaa, ettei kansallissosialistinen Saksa ole halunnut jättää kansaamme suojatta myrskyn tullessa, vaan on valmis olemaan tukenamme kansallisen turvallisuutemme varmistamisessa.⁵¹

Verratessa Helsingin Sanomiin Ajan Suunta ei pyri painottamaan, että Suomen suhteet Englantiin tulisivat säilymään entisellään, eikä lehti suinkaan vähättele Hitlerin lausuntoa, vaan se tuo esiin myönteisessä valossa Saksan antaman tuen. Näistä kahdesta näkökannasta heijastuu varmasti myös osa Suomessa vallinneesta mielipideilmastosta, eli toisaalta pelättiin Englannin ja muun maailman reaktioita Suomen aseman vuoksi, mutta toisaalta oltiin tyytyväisiä hyvistä suhteista Saksan kanssa.

⁴⁶ Aadolf Hitlerin puhe sodanjulistuksesta Neuvostoliitolle 22.6.1941. Puheensa lopussa hän toteaa: ” Liitossa suomalaisten tovereiden kanssa seisovat Narvikin taisteluiden voittajat Pohjoisen jäämeren rannoilla. Saksalaiset divisioonat Norjan valloittajan komennossa suojelevat yhdessä suomalaisten vapaustaistelijoiden kanssa marsalkkansa johtamina Suomen maaperää”.

⁴⁷ Polvinen 1969, 323–325.

⁴⁸ Jokipii 1987, 545.

⁴⁹ Korhonen 1961, 323–325.

⁵⁰ Perko 1971, 94.

⁵¹ AS 23.6.1941 ”Suomen asema”.

Varmasti talvisodan muisto oli tuoreena mielessä kuin myös Saksan aseiden nopea voitto läntisessä Euroopassa.

Lehdistön huoli Suomen asemasta laajentuneessa suursodassa ei kuitenkaan heti laantunut alkuunsa ja Helsingin Sanomat käsittelee 24.6. uutisessaan Englannin suhtautumista Suomeen.⁵² Uutisessa kerrotaan miten sanomalehtimiehille järjestetyssä konferenssissa Englannin ”virallisten piirien edustaja” rauhoittelee tilannetta kertoen mm. Suomen ja Neuvostoliiton lähettiläiden olevan yhä asemapaikoillaan. Lisäksi hän kommentoi Hitlerin lausuntoa Suomen taistelusta Saksan rinnalla ”toiveajatelmana”. Uutisen ytimenä toimii toteamus, että koska Suomi ei ole Saksan liittolainen niin Suomen ja Englannin välisissä suhteissa ei ole tapahtunut muutosta. Loppukaneettina uutisessa mainitaan kuitenkin, että Englanti on varannut pääministerinsä suulla oikeuden hyökätä saksalaisia vastaan missä he ovatkaan – siis myös Suomessa.

Seuraavan päivän lehdessä referoidaan Timesin diplomaattista toimittajaa, jonka kerrotaan kirjoittaneen Englannin hallituksen pitävän vihollisinaan myös niitä, jotka auttavat saksalaisia.⁵³ Tämä puolestaan vahvistaa epävarmuutta Suomen asemasta – nähdäänkö maa vihollisena kun sen maaperälle on jo tuotu ilmeisen paljon saksalaisjoukkoja?

Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajan raportin perusteella lehti kirjoittaa, että Lontoossa Suomen uskotaan pysyvän puolueettomana ja irrallaan suursodasta.⁵⁴ Artikkelissa lainataan laajalti englantilaista Daily Telegraphia, jonka toimittaja vastaavasti lainaa myös Helsingin Sanomien pääkirjoitusta. Jälkikäteen katsoessa artikkeli on melko ironinen, sillä monen suomalaisen lukiessa lehteä olivat neuvostoliiton pommikoneet jo iskeneet muun muassa Helsinkiin.

Voi siis todeta, että ensimmäisinä Saksan sodanaloituksen jälkeisinä päivinä tunteet suomalaisessa lehdistössä olivat hyvin epävarmat Englannin reaktioiden suhteen. Siihen sisältyi ensinnäkin pelkoa suhteiden katkeamisesta kuin myös tietyissä piireissä välinpitämättömyyttä Englannin suhtautumiseen. Osa halusi kiinnittää huomionsa Suomen uuteen tilanteeseen, jossa maalla oli turvanaan vahvat Saksan asevoimat. Tuolloin suurin mielenkiinto kohdistui kuitenkin Suomen suhteisiin Neuvostoliittoon ja mahdollisesti uudelleen sen kanssa syttyvään sotaan, jolloin suhteet Englantiin jäivät vääjäämättömästi taka-alalle.

⁵² HS 24.6.1941 ”Suomen asenne kiinnostaa Englantia”.

⁵³ HS 25.6.1941 ”Suomen asema vaikea”.

⁵⁴ HS 25.6.1941 ”Kannunvalantaa Lontoossa Suomen asenteesta”.

2.2 Suomi liittyy mukaan sotaan

Suuri yleisö sai lukea lehdistä, kun Neuvostoliiton ilmavoimien pommitusten jälkimainingeissa Suomen hallitus ilmoitti julistaneensa sodan Neuvostoliitolle 26.6.1941. Silloin suurin mielenkiinto kohdistui itänaapuriin ja huoli Englannin suhtautumisesta jäi muutamaksi päiväksi lähes täysin paitsioon. Englannin hallituksesta puolestaan vakuutettiin Suomen lähettiläs Gripenbergille, että maa ymmärsi Suomen aseman, mutta varoitti Suomea hyökkäämästä Neuvostoliittoon, sillä se saattaisi vaarantaa maiden väliset suhteet.⁵⁵ Siispä voi ajatella, että ensimmäinen varoitus Suomelle Englannin aikeista annettiin melko aikaisessa vaiheessa ja tuskin muutenkaan Suomen poliittiselle eliitille oli epäselvää miten Englanti suhtautuisi Suomen hyökkäykseen yli itärajan.

Pääkirjoituksessaan 29.6. Helsingin Sanomat käsittelee Suomen kansainvälistä asemaa puhjenneessa suursodassa.⁵⁶ Kirjoituksessa myönnetään Suomen lähentyneen kohti suursodan toista voimaryhmää, mitä ei kuitenkaan suoraan kirjoituksessa nimetä, kuten ei nimetä Englantiakaan. Lehti toteaa perusolettamuksena, että juuri syttyneen sodan luonne on täysin sama, mitä se oli talvisodassa – eli Suomi käy jälleen puolustuksellista vapaustaistelua. Lehti jatkaa, etteivät kuitenkaan kaikki ulkovallat ole, ihme kyllä, omaksuneet tätä ajatusta:

...on eräiden maiden virallisilta tahoilta annettu julkisuuteen lausuntoja, joista kuvastuu nyt alkaneeseen puolustustaisteluunme ainakin jossain määrin toinen asenne kuin edelliseen. On sanottu, että Suomen nykyistä asennoitumista on kylläkin ymmärrettävä, mutta ettei sitä nimenomaan suursodan näkökulmasta katsoen voida hyväksyä.⁵⁷

Lainauksella viitataan selvästi nimenomaan Englantiin, joka kävi parhaillaan omaa sotaansa Saksaa vastaan. Saksan ja Neuvostoliiton välille puhjennut sota oli Englannille keino voittaa Saksa.⁵⁸ Helsingin Sanomat oli siis huomannut, että tilanne oli muuttunut talvisodasta, ja että suursodan asetelmat näkyivät myös suhtautumisessa Suomeen. Puolestaan Aamulehti toteaa Suomen aseman olevan ”tarpeeksi selvä, jotta sitä ei voida sumentaa ja sekoittaa mainitunlaisilla lausunnoilla”.⁵⁹ Lehti näkee Suomen taistelun suoraan talvisodan jatkona, kun jälleen kerran Neuvostoliitto on hyökännyt maata vastaan. Aamulehti kommentoi Suomen asemaa suursodassa:

⁵⁵ Nevakivi 1976, 127–128.

⁵⁶ HS 29.6.1941 ”Pääkirjoitus”.

⁵⁷ HS 25.6.1941 ”Suomen asema vaikea”.

⁵⁸ Polvinen 1964, 60–62.

⁵⁹ Aamulehti 4.7.1941 ”Pääkirjoitus”.

Viime viikolla sitten aloitti Moskova jälleen suoranaisen hyökkäyksen maattamme vastaan huolimatta halustamme jäädä tämän suurselkkauksen ulkopuolelle.⁶⁰

Aamulehti jatkaa toteamalla, että Suomi antaa arvon sille seikalle, että tällä kertaa Saksan asevoimat ovat sen kanssa samalla puolella. Lehden pääkirjoituksesta voi kuitenkin tulkita, että sen mukaan Suomi on nyt vedetty mukaan suursotaan, eikä suinkaan pysty käymään siitä erillistä omaa sotaansa. Toisaalta yllä oleva lainaus saattaa olla tahaton lipsahdus, jota ei ole tarkoitettu otettavaksi sanatarkasti, vaan sillä halutaan painottaa Suomen syyttömyyttä alkaneeseen sotaan.

Spekulaatio Englannin asennoitumisesta Suomeen jatkuu Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajan raportoidessa Englannin alahuoneessa käytyä keskustelua alahuoneen jäsenen ja ulkoministeri Edenin välillä.⁶¹ Uutisessa itsessään tulee lähinnä ilmi, ettei Englannin suhtautuminen ole muuttunut. Mutta vastaavasti alahuoneen jäsenen William Thornen⁶² kommentti kuvaa ainakin yhtä maassa vallinnutta mielipidettä:

Eikö Suomen hallituksen nykyinen asenne, jonka mukaan se sallii Saksan käyttää maataan muuhunkin kuin vain puolustushyökkäyksen lähtökohtana ja vieläpä itse osallistuu hyökkäykseen Neuvostoliittoa vastaan, eroa jyrkästi ja hyvin epäedullisesti muista eri paikoissa ja eri aikoina tapahtuneista puolustushyökkäyksistä?⁶³

Siinä kyseenalaistetaan Suomen väittämä puolustussodastaan, sillä maa on ensinnäkin antanut Saksan käyttää aluettaan hyökkäykseen ja toiseksi Suomi on itse hyökännyt Neuvostoliittoon. On selvä, että vaikka ulkoministeri Eden vakuuttaa uutisessa maan pitävän yhä diplomaattiset suhteet Suomeen, suhtaudutaan Suomeen varsin eri lailla kuin talvisodassa. Retoriikassahan jatkosotaa kutsuttiin usein toiseksi puolustussodaksi.⁶⁴ Churchill puolestaan totesi Edenille, että ”mielestäni teidän tulisi olla sangen tiukka suomalaisten suhteen” ja että vähintään Englannin tulisi vaatia Suomen pysyttelyä aloillaan.⁶⁵ Puolestaan Suomessa kommunistien kerrotaan mielialakatsauksessa 29.6. ajattelevan Suomen tehneen virheen ”menettäessään Englannin ystävyuden saksalaisten tähden”.⁶⁶

⁶⁰ Aamulehti 4.7.1941 ”Pääkirjoitus”.

⁶¹ HS 3.7.1941 ”Suomen asenteesta keskustelua Englannin alahuoneessa”.

⁶² On todennäköistä, että William Thorne ei ollut kysyjä, vaan alkuperäisen kysymyksen esitti Samuel Silverman, kuten selviää tarkastelemalla Britannian alahuoneen puheiden arkistoa osoitteessa: <http://www.theyworkforyou.com/> Sieltä selviää, että käännös huomioden alkuperäisen kysymyksen olisi esittänyt 2.7.1941 juuri Silverman eikä Thorne.

⁶³ HS 3.7.1941 ”Suomen asenteesta keskustelua Englannin alahuoneessa”.

⁶⁴ Esim. HS 29.6.1941 ”Pääkirjoitus”.

⁶⁵ Nevakivi 1976, 134.

⁶⁶ Favorin & Heinonen 1972, 21.

Suomen Sosialidemokraatti asennoituu Englannin suhtautumiseen lähinnä ihmetellen imperiumin tulkintaa ja toteaa pääkirjoituksessaan, että jos Englanti katkaisee suhteensa Suomeen, ei sitä kukaan voi ymmärtää.⁶⁷ Lisäksi lehti rinnastaa parhaillaan käytävän sodan talvisotaan painottaen sodan puolustuksellista luonnetta. Pakinassaan Muste-Maalari korostaa bolshevismien vastaisen taistelun tärkeyttä sekä siitä seuraavaa ”Suomen asian oikeutusta” uskoen myös Englannin työväestön ymmärtävän Suomen näkökannan vedoten heidän edustajiensa vierailuihin Suomessa talvisodan aikana.⁶⁸ Näistä kirjoituksista heijastuu toivo Englannin suuntaan, että se näkisi Suomen aseman kuten suomalaiset sen itse näkevät ja kokisivat nykyisen sodan oikeudenmukaisena.

Ilkka siteeraa saksalaisia lähteitä, joissa arvellaan Englannin pian katkaisevan diplomaattiset suhteensa Suomeen.⁶⁹ Siteerauksessa viitataan Lontoossa oleskeleviin ”Amerikan huomioitsijoihin”, eli jonkinlaiseen vaikutusvaltaiseen tahoon. On mielenkiintoista, miten lehti tukeutuu saksalaisiin lähteisiin toisessa uutisessaan lainatessaan jälleen kerran saksalaista lehteä, jonka mukaan Rytin kannanotto on tehnyt tyhjiksi Englannin viimeisetkin toiveet Suomen suhteen.⁷⁰ Tämän perusteella lehden uutisointi oli sodan alkuvaiheessa Suomen ulkosuhteiden valossa varsin saksapainotteista ja jopa päämäärätietoista.

Englannin ratkaisua taistella tiiviisti Neuvostoliiton puolella arvioidaan myös ja tarkoituksena voi olla sen päämäärien selvittäminen, jolloin muun muassa Suomea kohtaan suunnattu arvostelu voitaisiin nähdä toisenlaisessa valossa. Aamulehden kolumnisti, nimimerkki Salomoni, kirjoittaa että Englannille sen johtoasema Euroopassa on tärkeintä, eikä sitä häiritse edes liittolaisuus Neuvostoliiton kanssa, sillä bolshevismien vaara ei ole ollut sille niin läheinen kuin monelle muulle maalle.⁷¹ Samalla kirjoituksessa jatketaan, että kun Englanti käyttää Neuvostoliittoa aseenaan tässä taistelussa, jää sen rooli ja sanoma demokratian puolustajana varsin epäilyttävään valoon. Tätä Aamulehden kirjoitusta pönkittää viikko jälkikäteen lehdistössä levinnyt tieto, että Englanti ja Neuvostoliitto olivat solmineet sotilasliiton keskenään.⁷² Toisaalta hetimiten uutisoidaan saksalaislähteisiin nojaten, ettei Englannin ja Neuvostoliiton solmima liitto tule mitenkään

⁶⁷ SSd 6.7.1941 Pääkirjoitus.

⁶⁸ SSd 6.7.1941 ”Bolshevikkien tie”.

⁶⁹ Ilkka 29.6.1941 ”Diplomaattisia suhteita ei Englanti halua pitää Suomen kanssa pitempää aikaa?”.

⁷⁰ Ilkka 29.6.1941 ”Lontoo tyytymätön Ruotsin ja Suomen kantaan, toteaa Berliini”.

⁷¹ AL 9.7.1941 ”Euroopan kohtalo ratkaistava”.

⁷² AL 14.17.1941 ”Englanti ja Neuvostoliitto tehneet täydellisen sotilasliiton”.

vaikuttamaan sotilaalliseen tilanteeseen.⁷³ Puolestaan Aamulehden pakinassa Luoti-nimimerkki toteaa Englannin ja Neuvostoliiton liittosuhteesta seuraavaa:

Churchillin hallitus lienee mennytkin koko sopimukseen bolshevikkien kanssa tärkeältä osalta kotirintaman vahvistuksen merkeissä. Kun englantilaisille ilmoitettiin, että nyt on liittolaisenaamme juuri Neuvostoliitto, jonka valtavat maa-alat näkee kartalta ja jonka asukasmäärä tiedetään lähes 200 miljoonaksi, niin tottahan se lisäsi Englannin kansan uskoa oman asiansa menestykseen.⁷⁴

Aamulehden pakinoitsija painottaa kirjoituksessaan, että pääasiallinen syy Englannin solmimalle liitolle piilee maan omassa kotirintamassa ja sen mielialojen tyydyttämisessä. Yhdysvaltojen ollessa yhä puolueeton, oli Neuvostoliitto Englannin ainoa merkittävä liittolainen sen jälkeen kun Ranska oli kukistunut yli vuosi aiemmin kesällä 1940. Kirjoittaja myös toteaa, etteivät englantilaiset tunne bolshevikkien todellista luonnetta, minkä vuoksi he ovat päätyneet liittoon, minkä kirjoittaja antaa heille anteeksi kun eivät tiedä paremmin asian todellista laitaa. Kirjoittaja yrittää tällä tehdä ymmärrettäväksi, miksi läntinen demokratia on solminut liiton sellaisen diktatuurin kanssa, jota suomalainen propaganda on leimannut barbaariseksi.⁷⁵

Suomen Sosialidemokraatti arvioi Englannin ja Neuvostoliiton välille solmittua liittoa Muste-Maalarin pakinassa, jossa kirjoittaja selittää tapahtunutta reaalipolitiikalla.⁷⁶ Hänen mukaansa aivan samalla tapaa Saksa pidättäytyi auttamasta Suomea talvisodassa kun Englanti puolestaan antoi apuaan. Pakinoitsija toteaa, että Churchill on ollut bolshevismien ankara vastustaja ja tulee myös sellaisena säilymään, vaikka he ovatkin nyt liitossa yhteistä vihollista vastaan. Kirjoituksessa näkyy tarve selittää eriskummallista tilannetta; jotta kansan olisi helpompi ymmärtää ja hyväksyä, ettei syy Englannin reaktioon ole niinkään Suomen valinnoissa, vaan suuremmissa asioissa ja yhteyksissä, joihin maan itsensä kyky vaikuttaa on vain rajallinen.

Kansallissosialisti puolestaan käy hyökkäykseen Englantia vastaan todetessaan ettei sen hallitus välittänyt Suomesta nytkään mitään verraten tapahtumia talvisodan aikaiseen apuun ja tukeen, jonka lehti katsoo riittämättömäksi. Se kokee, että englantilaisten tarkoitus oli vain hankkia jalansija Saksaa vastaan. Lehti jatkaa:

Helsingissä toimivan Englannin lähettilään tehtäväksi annettiin vaikuttaa Suomen hallitukseen ”hillitsevästi” ja neuvoa sitä myöntymään venäläisten ”oikeutettuihin” sotilaallisiin

⁷³ AL 14.7.1941 ”Sopimus ei vaikuta mitään sotilaalliseen tilanteeseen”.

⁷⁴ AL 16.7.1941 ”Moskovan ja Lontoon liitto”

⁷⁵ Luostarinen 1986. Kirjoittaja käsittelee teoksessaan Neuvostoliittoa koskevaa viholliskuvaa ja sen esittämistä suomalaisessa lehdistössä.

⁷⁶ SSd 16.7.1941 ”Churchillin ’krokotiilit’”.

vaatimuksiin. Kun venäläiset olisivat tällä tavoin voineet saada Suomesta lisää tukikohtia, olisi se ollut vain oikein Englannin hallituksen mielestä. Suomen itsenäisyyden lopunkin uhraaminen näytti siitä vähäpätöiseltä menetykseltä verrattuna siihen mahdollisuuteen, että Suomi Saksan avulla ja sen rinnalla voisi saada aikaan kansallisen riippumattomuuden ja vanhat rajansa niiden täydessä laajuudessaan.⁷⁷

Kansallissosialisti unohtaa sujuvasti, ettei Saksa antanut ollenkaan apua Suomelle tai myynyt tuotteitaan talvisodan aikana yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, vaan se jopa esti kuljetusten kauttakulun.⁷⁸ Lisäksi lehti ei täsmennä viittaustensa alkuperää ja samalla jopa lietsoo englanninvastaista mielipidettä. Tämä linja poikkeaa selvästi muista lehdistä suorasukaisuudellaan, mutta onkin muistettava, että sen lukijakunta oli marginaalinen. Pakinassaan Monni-nimimerkki pohtii lyhyesti liiton merkitystä keskittyen muutoin Neuvostoliiton arvosteluun ja pilkkaamiseen, viitaten saksalaislähteisiin, ettei ”putoamista estä se, että kaksi jo putoamisillaan olevaa tarttuu toisiinsa”.⁷⁹

Lehdistön mielipiteistä heijastui voimakkaasti näkemys Suomen käymän sodan luonteesta; se oli talvisodan kaltainen puolustustaistelu jälleen kerran hyökkääjänä ollutta Neuvostoliittoa vastaan. Ainoa ero tällä sodalla aiempaan verrattuna oli vain se, että Suomen rinnalla taisteli vahva Saksan armeija toisin kuin talvisodassa. Huoli ja arvelut Englannin suhtautumisesta nousivat esille kirjoittelussa ja varmasti välittyivät niistä lukijakunnalle. Ei voitu tietää miten Englanti tulisi suhtautumaan Suomeen varsinkin sen jälkeen, kun Suomessa oli saatu tietää Englannin solmineen liittosuhteen Neuvostoliiton kanssa.

2.3 Englantilainen näkökulma

The Times julkaisi englanniksi käännetyn Hitlerin Barbarossan hyökkäyksen jälkeen pitämän puheen, jossa hän kertoo suomalaisten puolustavan yhdessä saksalaisten kanssa Suomea. Käännöksestä on hyvä huomioida sanat ”united” ja ”together”, jotka eivät erityisesti painota erillissotaa. Toki myös hyvin tunnetun puheen käännöksestä ilmenee, että joukot puolustavat nimenomaan Suomen maaperää. Voi kuitenkin miettiä, mitä ajatuksia Englannissa Saksan diktaattorin pitämä puhe herätti Suomen asemasta juuri käynnistyneessä sodassa.

⁷⁷ KS 11.7.1941 ”Lontoo ja Euroopan vapaustaistelu”.

⁷⁸ Jokipii 1994, 21. Saksa kuitenkin lähetti Suomeen 40 aiemmin tilattua kevyttä ilmatorjuntatykkiä ja asian tultua julki asevientikiellot Suomeen tiukkenivat.

⁷⁹ KS 18.7.1941 ”Syntyi lopultakin!”.

United with their Finnish comrades, the warriors who won the victory at Narvik are manning the shores of the Arctic Ocean. German divisions, commanded by the conqueror of Norway, together with the champions of Finnish liberty, commanded by their Marshal, are protecting Finnish territory.⁸⁰

Neuvostoliittolaiset pommikoneet pommittivat Suomen aluetta heti 22. päivän aamuna,⁸¹ josta uutisoitiin myös maailmalla. Pommitusten mittaluokka oli kuitenkin pieni, eivätkä ne kohdistuneet asutuskeskuksiin, joten niitä olisi ollut hyvin vaikea käyttää syynä sodanjulistukseen. The Times kertoo Suomen Washingtonin lähetystön antamasta tiedonannosta, missä kerrotaan neuvostokoneiden hyökänneen Ahvenanmaalla sijaitsevaan satamaan ja pommittaneen suomalaisia sota-alueita. Suomen lähetystön kerrotaan myös todenneen konsultoituun hallitusta puhelimitse, ettei maa ole sodassa, mutta se on joutumassa vastoin tahtoaan mukaan kansainväliseen kuohuntaan.⁸²

Puolestaan 25. päivänä Times julkaisi artikkelin, jossa kerrotaan Suomen hallituksen vakuutuksesta, että maa tulee säilyttämään puhtaasti puolustuksellisen asenteen syntyneessä konfliktissa. Ministeri Gripenberg myös vakuutti, ettei Suomen hallituksen ja neuvostohallituksen välisissä suhteissa ollut tapahtunut mitään merkittävää muutosta viime päivinä.⁸³

Neuvostopommitukset alkoivat kuitenkin 25. päivänä yli sadan koneen voimin, joten suuren yleisön lukiessa Suomen hallituksen vakuuttelua, oli tilanne jo muuttunut toiseksi. Nämä pommitukset olivat mittaluokaltaan merkittävästi suuremmat ja ne aiheuttivat mittavia materiaalisia vahinkoja kuin myös ihmishenkien menetyksiä.⁸⁴ Hyökkäys oli niin ilmeinen laajuudessaan, että Suomen eduskunta totesi saman päivän iltana maan olevan sodassa.

Englannin diplomaattikunnalle Suomen reaktiot Neuvostoliiton pommituksiin tai saksalaisjoukkojen keskitysten syihin eivät tulleet yllätyksenä, sillä presidentti Ryti ja marsalkka Mannerheim olivat kertoneet niistä avoimesti Englannin lähettiläs Verekerille kesäkuun puolivälissä käydyissä keskusteluissa.⁸⁵

⁸⁰ The Times 23.6.1941.

⁸¹ Crosby 1967, 219-220.

⁸² The Times 23.6.1941 ”Russians raid Finnish port”.

⁸³ The Times 25.6.1941 ”Finland’s defensive attitude”.

⁸⁴ Jokipii 1987, 606-611.

⁸⁵ Nevakivi 1976, 118. Ryti oli todennut, että jos Neuvostoliitto pommittaisi Suomen kaupunkeja, olisi hallituksen hyvin vaikea kansan painostuksen vuoksi pidättäytyä julistamasta sota Neuvostoliitolle. Vastaavasti Ryti sekä Mannerheim korostivat Lapin saksalaisjoukkojen olleen kohdennettu Neuvostojoukkoja vastaan, eikä niiden kohteena ollut Ruotsi tai Grönlanti.

Neuvostoliiton pommitusten jälkeen Suomen lähetystö julkaisi Lontoossa tiedonannon Suomen kannasta, jonka myös The Times julkaisi lehdessään.⁸⁶ Siitä ilmenee, että neuvostopommitusten johdosta, joista aiheutui myös mittavia vahinkoja, Suomi katsoo olevansa pakotettu puolustamaan itseään kaikin mahdollisin keinoin. Suomen kerrotaan toisaalla saman päivän lehdessä myös asettaneen maaperänsä saksalaisjoukkojen käyttöön, ja että saksalaiskoneet olivat jo aiemmin pommittaneet Neuvostoliiton aluetta Suomen alueen kautta.⁸⁷ Neuvostoilmavoimien toimintaa perustellaankin myöhemmin juuri saksalaisten läsnäololla.⁸⁸

The Timesin kirjeenvaihtaja käsittelee Suomen ja Ruotsin tilannetta todeten, että rauhaa solmittaessa brittihallitus joutuu arvioimaan maita sen mukaan, miten ne ovat säilyttäneet puolueettomuutensa käytävissä suursodassa. Toisaalta kirjoittaja tunnustaa myös Suomeen kohdistuvan ulkoisen paineen ja halun palauttaa menetettyjä alueita, mutta samalla hän uskoo, ettei nuoriso ole innostunut palauttamaan alueita Saksan avustuksella.⁸⁹ Neuvostoliitolle annetaan myös puheenvuoro artikkelissa, missä pääajatuksena on, että neuvostojoukot taistelevat nykyisessäkin sodassa Saksaa vastaan, kuten he tekivät myös talvisodassa ja suomalaiset ovat lähinnä vain saksan aggression syyttömiä sivustakatsojia.

Puolestaan Ilkka näkee englantilaisen lehdistön kirjoittelun osaksi myönteisessä valossa todetessaan, että se on osoittanut melkoista ymmärrystä Suomen tilannetta kohtaan. Samalla Ilkka kuitenkin toteaa englantilaisen lehdistön tulleen sellaiseen päätelmään, ettei Suomen olisikaan välttämättä täytynyt luopua puolueettomuudestaan tai se olisi jopa saattanut ”järjestää suhteensa Venäjään ystävällisiksi ja rauhallisiksi”.⁹⁰ Lehti ryhtyy kuitenkin voimallisesti puolustamaan Suomen valitsemaa tietä välttämättömänä valintana ja leimaa lainaamansa Timesin kirjoituksen asiantuntemattomana, kun siinä todetaan ”Lontoon” kantana, että Suomella ei ollut mitään pakottavaa tarvetta julistaa sota, vaikkei maa olisikaan voinut ylläpitää täyttä puolueettomuutta.⁹¹

On huomioitavaa, että Ilkka tarttuu kirjoituksessaan vain tähän lyhyeen Timesin toteamaan, vaikka artikkelissa on ylempänä selostettu laajemmin Suomen asemaa ja tilannetta mihin se joutui. Siinä muun muassa myönnetään neuvostoliittolaisten koneiden ilmapommitukset, talvisodan menetykset ja se, että suomalaiset olivat olleet äärimmäisen paineen alaisina viime päivinä. Ilkan

⁸⁶ The Times 26.6.1941 ”Bombing of ten towns – Decision to defend herself”.

⁸⁷ The Times 26.6.1941 ”Finland and Rumania”. Uutisessa kerrotaan myös Romanin sallineen saksalaisjoukkojen käyttävän alueettaan sotatoimiin Neuvostoliittoa vastaan.

⁸⁸ The Times 28.6.1941 ”Reason for Soviet air raids”.

⁸⁹ The Times 27.6.1941 ”Dilemma of Finland”.

⁹⁰ Ilkka 1.7.1941 Pääkirjoitus.

⁹¹ The Times 27.6.1941 ”Dilemma of Finland”.

pääkirjoituksen luonne on osaksi varsin väkevä, kun se puolustelee Suomen valintaa ja tavallaan se on tärkeä huomio, koska muut lehdet, kuten Helsingin Sanomat, ovat käsitelleet samaa kysymystä paljon maltillisemmin.⁹²

⁹² Esim. HS 29.6.1941 Pääkirjoitus.

3. Toiveikas syksy

Syksy merkitsi käännekohtaa Suomen ja Englannin suhteissa, sillä maiden väliset diplomaattisuhteet katkesivat heinäkuun lopulla Suomen aloitteesta, vaikkei maan hallitus alun perin suunnitellutkaan tuovansa asiaa niin julki. Suomen hallitus oli aikonut tuoda suhteiden katkeamisen esille niin, että se olisi tapahtunut molempien maiden yhteisestä tahdosta, mutta Englannin hallitus selätti suomalaiset tiedotuksessa, minkä vuoksi maailmalla syy suhteiden katkeamiseen pantiin Suomen harteille.⁹³

Suomen valtionjohto osasi odottaa suhteiden katkeamista ja sen vuoksi VTL ohjeisti etukäteen lehdistöä säilyttämään malttinsa asiasta kirjoittaessaan.⁹⁴ Se ei tulisi sallimaan ylilyöntejä kumpaankaan suuntaan; omaa hallitusta ei tullut arvostella, eikä Englantia vastaan tullut hyökätä kirjoituksissa. Näistä asetelmista käsin on hyvä tarkastella syksyn 1941 tapahtumia suomalaisessa lehdistössä, joka yhä kirjoitti Suomen erillissodan puolesta ja joka ei uskonut Englannin julistavan maalle sotaa siitäkään huolimatta, että parhaillaan Suomi kävi sotaa Englannin liittolaista Neuvostoliittoa vastaan.

3.1 Mielenkiinto Englannin ratkaisusta

Helsingin Sanomien kirjeenvaihtaja raportoi Englannista käsin paikallisesta sanomalehtikeskustelusta, joka koski Suomen tilannetta talvisodassa.⁹⁵ Keskustelun otsikko ”Bernard Shaw ihailee yhä Stalinia – Erään sanomalehtimiehen asiallinen vastaus” kertoo paljon itse kirjoituksesta. Itse Shaw’n ajatuksia ei artikkelissa kuitenkaan kuulla. Käytännössä siinä referoidaan ”erään sanomalehtimiehen” kirjoitusta, jossa puolustetaan talvisodan aikaista Suomea ja sieltä raportoituja näkemyksiä. Hän muun muassa kumoo väitteen, että englantilaiset kirjeenvaihtajat olisivat kirjoituksillaan johtaneet harhaan englantilaista lukijakuntaa talvisodan aikana. Kirjoituksessa ei toisaalta kritisoida Neuvostoliittoa, vaan siinä myös tunnustetaan sen armeijoiden rohkeus ja toivotaan niille menestystä itärintamalla. Loppukaneettina kirjoittaja toteaa, ettei nykyinen tilanne, eli Englannin ja Neuvostoliiton liittolaisuus, tulisi vääristämään historiaa – viitaten nimenomaan talvisotaan.

⁹³ Nevakivi 1976, 147.

⁹⁴ Perko 1971, 122.

⁹⁵ HS 15.7.1941 ”Englantilaisten suhtautuminen Suomeen”.

Syksyn 1941 aikana Englannin suhtautuminen Suomeen nousi lehdistössä esiin varsin useasti. Helsingin Sanomat kertoo Englannin ylähuoneen keskustelusta, missä viitataan muun muassa Suomelle maksettuihin avustuksiin talvisodan jälkeen.⁹⁶ Lisäksi uutisessa referoidaan lordi Newtonin puhetta, missä hän viittaa ”Neuvostoliiton erehdykseen talvisodan suhteen” ja elättelee toiveita rauhan solmimisesta Suomen ja Neuvostoliiton välille. Mielenkiintoisimpana kohtana uutisessa kuitenkin ilmenee Englannin suhtautuminen Suomen tilanteeseen:

Englannin hallitus on erittäin huolellisen harkinnan jälkeen päättänyt tällä hetkellä säilyttää diplomaattiset suhteensa Suomeen, mutta se ei ole kuitenkaan jättänyt Suomen hallitukselle mitään epäilemisen mahdollisuuksia siitä, että tämä päätös voidaan milloin hyvänsä muuttaa asiain niin vaatiessa.⁹⁷

Vaikka lainauksessa todetaan Englannin vastaisuudessakin säilyttävän diplomaattiset suhteensa Suomeen, on teksti muutoin varsin tiukkaa. Ei jää epäilemisen aihetta, ettei Englanti voisi muuttaa kantaansa. Lausunnossa ei toki tarkemmin määritellä mitkä muutokset saattaisivat kallistaa tilanteen toisiin uomiin. Helsingin Sanomat on kuitenkin jo otsikoinnissaan ”Tilanteen kehitys voi kuitenkin muuttaa Englannin kannan” nostanut esille kaikista keskeisimmän sisällön.

Lainaten The Timesin uutista, Kansallissosialisti kertoo Englannin tukkukaupan hintaindeksin nousseen yli 50 % sitten sodan syttymisen. Lehti jatkaa, etteivät virastojen toimet ole pystyneet hidastamaan tätä kehitystä.⁹⁸ Mielenkiintoisesti muut lehdet eivät ole kiinnittäneet Englannin omaan talouteen huomiota, mutta se tuntuu kiinnostavan Kansallissosialisti -lehteä. Ehkä syynä on yritys horjuttaa kuvaa Englannin järjestelmän toimivuudesta tuomalla esiin siellä olevia epäkohtia ja heikkouksia.

Lehden asennetta kuvastaa hyvin sen lainaama argentiinalaisen lehden kirjoitus, joka käsittelee Churchillii, tai oikeammin sanottuna, heittää lokaa pääministerin päälle parhaansa mukaan toteamalla muun muassa, ”Churchill on häviävän englantilaisen rahavallan symboli” tai että ”hänen ajatuksensa ja puheensa ovat aikoja sitten vanhentuneita ja kestäättömiä”.⁹⁹ Kansallissosialisti kunnostautui englantilaisten ivaamiseen myös jatkossa.¹⁰⁰ Tällaisten uutisten julkaisu on varmasti tarkoin harkittu toimi Kansallissosialistin kampanjassa Englantia vastaan, joka näyttää olevan aivan omassa luokassaan jopa Ajan Suuntaan verrattuna.

⁹⁶ HS 23.7.1941 ”Tilanteen kehitys voi kuitenkin muuttaa Englannin kannan”.

⁹⁷ HS 23.7.1941 ”Tilanteen kehitys voi kuitenkin muuttaa Englannin kannan”.

⁹⁸ KS 18.7.1941 ”Virallisia tietoja hinnannoususta Englannissa”.

⁹⁹ KS 25.7.1941 ”Churchill on häviävän rahavallan symboli”.

¹⁰⁰ KS 1.8.1941 ”Hallitse, Britannia!”.

3.2 Suomi katkaisee diplomaattisuhteet Englantiin

Suomen ja Englannin diplomaattisuhteiden päätyminen on itsessään varsin mielenkiintoinen tapahtuma, sillä suomalaisessa lehdistössä on Saksan hyökkäyksen jälkeen lähinnä spekuloitu miten Englannin suhtautuminen Suomeen tulee muuttumaan. Kuitenkin lopulta Suomen hallitus esittäytyi aktiivisena toimijana suhteiden katkaisemisessa, vaikka se ei ollutkaan sen tarkoitus. Maailmalla näytti kaikesta huolimatta, että juuri Suomi olisi ollut asiassa aloitteellinen.¹⁰¹

Helsingin Sanomat uutisoi diplomaattisuhteiden katkeamisesta ja siteeraa ulkoasiainministeri Wittingin Englannin lähettiläs Verekerille jättämää lausuntoa.¹⁰² Witting ei suoranaisesti ilmoita Suomen katkaisevan diplomaattisuhteensa Englantiin, vaan hän toteaa kiertotietä olevan loogista, että Suomen lähetystö Lontoossa lopettaisi toimintansa. Syyksi hän esittää seuraavaa:

Toisaalta Suomi nyt tosiolojen pakosta on Saksan myötätaistelija (cobelligerent) Neuvostoliittoa vastaan, kun taas Iso-Britannia on tehnyt sotilasliiton Neuvostoliiton kanssa ja julistanut tulevansa käyttämään kaikkia vallassaan olevia keinoja avustaakseen Neuvostoliittoa.

Näihin tosiseikkoihin katsoen säännöllistä diplomaattista yhteyttä molempain maiden välillä tuskin voidaan vaikeuksitta ylläpitää. Tämä näyttää olevan Iso-Britanniankin hallituksen käsitys, päättäen tämän hallituksen taholta parlamentissa esitetystä lausunnosta, jonka mukaan suhteet Suomeen voidaan katkaista minä hetkenä hyvänsä.¹⁰³

Uutisoinnissa Suomen ulkoministeri Witting yrittää siis vierittää syytä suhteiden katkaisusta Englannin harteille ja oikeastaan vain toteaa asian laidan. Vastaavankaltaisen tiedotteen asiasta julkaisi muun muassa Aamulehti tuoden esille Suomen hallituksen päämäärän.¹⁰⁴

Tätä kuvaa myös suomalaisessa lehdistössä uutisoitu Englannin hallituksen kanta asiaan:

Englannin hallitus valittaen on ottanut vastaan tiedon Suomen päätöksestä, koska se näyttää merkitsevän, että Suomea on lopullisesti pidettävä Saksan liittolaisena.¹⁰⁵

Lisäksi uutisessa todetaan, että Suomen ja Englannin suhteet otetaan uudelleen pohdittaviksi, kuin myös seikka ovatko maat nyt sotatilassa keskenään.

Samalla tapaa Helsingin Sanomat uutisoi saksalaisten piirien suhtautumisesta diplomaattisuhteiden katkeamiseen. Uutisessa tulee ilmi, että saksalaisissa piireissä Suomen nähdään olleen

¹⁰¹ Nevakivi 1976, 147; Polvinen 1964, 65–66.

¹⁰² HS 30.7.1941 ”Suomen ja Englannin diplomaattiset suhteet”.

¹⁰³ HS 30.7.1941 ”Suomen ja Englannin diplomaattiset suhteet”.

¹⁰⁴ AL 30.7.1941 ”Lontoon-lähetystön toiminta olisi Suomen mielestä keskeytettävä”.

¹⁰⁵ HS 30.7.1941 ”Englannin hallitus valittaa”.

aloitteellinen: ”Täkäläisille saksalaisille piireille oli jo ennakolta tunnettua, että Suomi katsoi olevansa pakotettu katkaisemaan diplomaattiset suhteensa Englannin kanssa”. Suomen hallituksen antama varsin epämääräinen lausunto, jossa ei suoraan sanota hallituksen katkaisevan diplomaattiset suhteensa Englantiin, nähtiin kuitenkin myös Saksassa suoraviivaisemmin.¹⁰⁶

Helsingin Sanomat uutisoi Englannin vastauksen Suomen hallituksen avaukseen, missä todetaan, että ”jos Suomen lähetystö poistuu Lontoosta, seuraa sitä Englannin lähetystön poistuminen Helsingistä”.¹⁰⁷ Uutisessa kerrotaan Englannin hallituksen kanta, jossa se perustelee merenkulun rajoituksia sillä, että saksalaiset käyttävät Suomen aluetta sodankäynnissään. Samalla siinä todetaan, ettei Englanti olisi toivonut diplomaattisuhteiden katkeamista, muttei voi auttaa asiaa, jos Suomi vetää lähetystönsä maastaan.

Vahvistus diplomaattisuhteiden katkaisemisesta ei enää tullut yllätyksenä, kun Helsingin Sanomat kirjoitti asiasta.¹⁰⁸ Uutisessa lainataan englantilaista lähdeä, joka valitellen kertoo Suomen yhteistyön akselivaltojen kanssa johtaneet suhteiden huononemiseen.

Aamulehti kommentoi suhteiden katkeamista pääkirjoituksessaan valitellen maailmalla vallitsevaa tilannetta, joka oli johtanut tällaiseen ratkaisuun.¹⁰⁹ Lehti ymmärtää kirjoituksessaan, ettei ollut mahdollista ylläpitää lähetystöjä vieraisissa maissa, jotka kumpainkin käyvät omaa sotaansa toisen maan liittolaista vastaan. Kuitenkin Aamulehti haluaa painottaa, ettei lähetystöjen lakkauttamisen tarvitsisi johtaa diplomaattisuhteiden katkeamiseen, vaan ne voisivat jatkua muulla tavoin. Lisäksi lehti toivoo, että ”toivottavasti tämä Suomen ja Iso-Britannian suhteille kiusallinen välitila ei tule ylen pitkäksi”. Tämä näkemys toistetaan Aamulehdessä vielä pari päivää myöhemmin pääkirjoituksessa, vaikka tieto Englannin ilmahyökkäyksestä Petsamoon olikin levinnyt julkiseen tietoisuuteen.¹¹⁰

Sen sijaan Ilkka katsoo pääkirjoituksessaan, ettei Englanti ole maana muuttunut, mutta poliittinen tilanne sitä vastoin on, mikä on johtanut sen ja Suomen suhteiden muuttumiseen.¹¹¹ Lehti katsoo, ettei mitään muodollista käännettä maidenvälisten suhteiden rintamalla ole tapahtunut, mutta myöntää, ettei nykyisessä tilanteessa ole mahdollista pitää suhteita normaaleinakaan. Ilkan mukaan

¹⁰⁶ HS 30.7.1941 ”Suomen ja Englannin suhteiden katkeaminen”.

¹⁰⁷ HS 2.8.1941 ”Englanti vastannut Suomen noottiin”.

¹⁰⁸ HS 3.8.1941 ”Englanti katkaisee kaikki yhteydet Suomeen”.

¹⁰⁹ AL 31.7.1941 Pääkirjoitus.

¹¹⁰ AL 2.8.1941 Pääkirjoitus.

¹¹¹ Ilkka 30.7.1941 Pääkirjoitus.

Englannin liittoutuminen Neuvostoliiton kanssa ja Suomen kanssasotijan rooli Saksan rinnalla ovat vääjäämättä ajaneet tilanteen tähän pisteeseen.

Suomen Sosialidemokraatti on pääkirjoituksessaan melko pitkälti samoilla linjoilla aiempien lehtien kanssa siitä, ettei Suomi omilla toimillaan ole voinut vaikuttaa sen ja Englannin välisten suhteiden huononemiseen:

Mutta meistä riippumattomat ulkonaiset tekijät ovat vierittäneet kummankin maan väliin kiviä, jotka nyt olosuhteiden pakosta muodostuvat jonkinlaiseksi erottavaksi muuriksi. Tapahtumain kehittyminen tällaiseksi on vilpittömästi valitettavaa.¹¹²

On silmiinpistävää miten painokkaasti lehti pahoittelee tapahtunutta, mikä varmasti osaltaan kertoo sen myönteisestä suhtautumisesta Englantiin. Lehti muistaa mainita, että perinteisesti suomalainen ja englantilainen työväenliike on kulkenut samoilla linjoilla ja maa on ollut suurin Suomen tuotteiden ostaja ennen sotaa. Työväenlehden status ilmenee aika hyvin näillä muistutuksilla ja niidenkin valossa pyritään luomaan myönteistä kuvaa Englannista diplomaattisuhteiden lopettamisesta huolimatta.

Myöhemmässä pääkirjoituksessaan Suomen Sosialidemokraatti toteaa molempien osapuolten kommentoineen tapausta varsin kohteliain sanakääntein pahoitellen tapahtunutta.¹¹³ Samalla se pahoittelee Englannissa levinyttä tietoa, että Englannin Helsingin lähetystö olisi toiminut tarkkailuasemana Neuvostoliiton hyväksi. Lehden mukaan tällaisten huhujen levittäminen on ”typerää” maiden suhteita ajatellen, vaikkei poissuljakaan mahdollisuutta tiedon todellisuusperäisyydestä.

Päinvastoin kuin muut lehdet, Kansallissosialisti tuo esille tyytyväisyytensä suhteiden katkeamiseen, eikä suinkaan pahoittele tapahtumaa, vaan perustelee näkemystään sillä, että kun Suomi hakee ”elintilaansa” ja ”oikeuttaan” idästä, ei ole syytä valitella suhteiden huonontuessa maan oman vihollisen liittolaiseen.¹¹⁴ Lehden linja poikkeaa melko lailla tässäkin tapauksessa valtalehtien mielipiteistä, mikä ei varsinaisesti yllätä lehden aiempien uutisten ja kirjoitusten perusteella. Toisaalta se oli varsin marginaalissa levikkinsä suhteen ja todennäköisesti sen ajatukset eivät olleet kovin laajan piirin omaksuttavissa. Ajan Suunta ottaa maltillisemmän linjan suhteiden katkeamiseen vastatessaan epäilyihin Saksan painostuksen edesauttaneen Suomen hallituksen

¹¹² SSd 31.7.1941 Pääkirjoitus.

¹¹³ SSd 3.8.1941 Pääkirjoitus.

¹¹⁴ KS 1.8.1941 ”Suomen ja Englannin diplomaattiset suhteet katkeavat”.

ratkaisua ja toteaa, että ”jo terve järki käskee lopettamaan kanssakäymisen oman vihollisen liittolaisen kanssa”.¹¹⁵

3.3 Petsamo kohteena, hyökkäys pohjoisessa?

Englannin varoitus siitä, että se saattaa hyökätä Saksaa vastaan missä päin maapalloa hyvänsä osoittautui Suomen kohdalla todeksi, kun Englannin lentokoneet iskivät Petsamossa sijaitsevaan Liinahamarin satamaan. Ne pommittivat paikallisia tuotantolaitoksia, satamaa ja muutamaa kauppalaivaa. Syy operaatiolle, joka suuntautui myös Saksan miehittämään Pohjois-Norjaan, oli poliittinen kun Englanti halusi osoittaa konkreettisesti Neuvostoliitolle auttavansa sitä sen taistelussa.¹¹⁶ Liittoutuneiden menetykset olivat niiden aiheuttamiin vahinkoihin nähden raskaat, mutta epäilemättä operaatiolla oli enemmänkin poliittinen päämäärä kuin strategista merkitystä.¹¹⁷ Se oli myös ainoa Englannin suoraan suorittama hyökkäys Suomen alueelle jatkosodassa.

Englannilla oli ollut varakonsuli Liinahamarissa ennen Barbarossa-operaation alkamista,¹¹⁸ joten on mahdollista että maa sai sitä kautta tietoja alueella sijaitsevista kohteista, joidenka tietojen perusteella oli mahdollista suunnitella operaatiota. Suomen korkeimman oikeuden päätöksellä tuomittiinkin kaksi Lapissa ollutta henkilöä vakoilusta vankilaan heidän vakoiltuaan vieraan vallan, eli Englannin, hyväksi kesällä 1941 muun muassa Liinahamarissa.¹¹⁹

Petsamoon tehty ilmahyökkäys ajoittui samoihin aikoihin Suomen Englantiin lähettämän viestin kanssa Lontoon lähetystön lakkauttamisesta ja Englannin vastaukseen asiasta. Lehdistössä tapahtumaa oli myös kuvailtu eräänlaiseksi vastaukseksi Suomen tiedusteluun,¹²⁰ mutta Aamulehti haluaa oikaista käsitystä pääkirjoituksessaan toteamalla, että Liinahamarin operaation sotilaalliset valmistelut on täytynyt aloittaa jo paljon aikaisemmin, eikä se näin voi olla vain vastaus Suomelle.¹²¹ Aamulehti näkee hyökkäystä raskauttavana Englannista tulleeseen vastaukseen nähden, jonka mukaan maa olisi Suomesta poiketen yhä halunnut säilyttää pysyvät diplomaattiset suhteet, vaikka se olikin suunnitellut ilmaiskua jo ennen Suomen aloitetta.

¹¹⁵ AS 25.8.1941 Pääkirjoitus.

¹¹⁶ Polvinen 1964, 69.

¹¹⁷ Nevakivi 1976, 137.

¹¹⁸ Nevakivi 1976, 120.

¹¹⁹ Polvinen 1964, 67–68.

¹²⁰ HS 1.8.1941 ”Pääkirjoitus”.

¹²¹ AL 2.8.1941 Pääkirjoitus.

Ensimmäiset vihjeet pohjoisessa tehdystä iskusta tulivat Aamulehden välittämänä Saksan uutispalveluilta, mutta uutisessa ei yksilöity operaation kohdetta tai sitä, että isku olisi kohdistunut Suomen alueelle, vaan uutisessa puhuttiin Pohjois-Norjasta.¹²² Seuraavan päivän lehdessä kuitenkin selviää, että englantilaiset ilmavoimat olivat tehneet ilmahyökkäyksen tukialuksilta sekä Norjassa sijaitsevaa Kirkkoniemeä, että Suomen alueella sijaitsevaa Liinahamaria vastaan.¹²³ Uutisessa vaurioiden kerrotaan jääneen vähäisiksi ja hyökkäykseen osallistuneita koneita kerrotaan pudotetun useita.

Ajan Suunta kirjoittaa hyökkäyksen jälkeen Englannin menestysten nousevan 30–40 lentokoneeseen otsikossaan, kun taas Saksa kertoo vihollisensa menettäneen 28 konetta ja Englanti vastaavasti myöntää 16 koneen menetyksen.¹²⁴ Otsikkotasolla Englannin menetyksiä siis liioitellaan selvästi, mikä saattaa toki olla vahinkokin, mutta kuitenkin mielenkiintoinen yksityiskohta. Myöhemmin lehti toisaalta toteaa englantilaisten tappioista seuraavassa numerossaan näin: ”Kuten tunnettua, ammuttiin hyökkäävistä koneista alas 28”.¹²⁵ Toisaalta tässäkin uutisoinnissa otetaan huomioon ainoastaan saksalaisten antama lukema, ja ilmeisesti oikea menetettyjen koneiden määrä oli lähempänä Englannin ilmoittamaa 16:tta.

Suomen Sosialidemokraatti uutisoi Englannin ilmahyökkäyksestä Petsamoon muiden valtalehtien tapaan, mutta mainitsee otsikkotasolla sekä saksalaisten että englantilaisten antamat tiedot hyökkääjien tappioista kuin myös venäläisten koneiden läsnäolon.¹²⁶ Tällä tasolla lehtien suhtautumisessa voi nähdä eroja, sillä toiset saattoivat tukeutua vain saksalaisiin lähteisiin tai painottivat englantilaisten osallisuutta. Myöhemmin Suomen Sosialidemokraatti uutisoi yksinomaan lontoolaiseen tietolähteeseen nojaten Englannin tappioiksi 16. Saksalaisiin lukuihin ei tässä uutisessa vedota.¹²⁷

¹²² AL 31.7.1941 ”Englannin ilmahyökkäys Pohjois-Norjaan torjuttiin”.

¹²³ AL 1.8.1941 ”Englantilaiset pommittaneet Petsamoa”.

¹²⁴ AS 1.8.1941 ”Liinahamarin pommitus”.

¹²⁵ AS 2.8.1941 ”Ryssät tulivat ensin – liian aikaisin – ja britit perässä”.

¹²⁶ SSd 1.8.1941 ”Englantilaiset ja venäläiset lentäjät pommittaneet Liinahamarin sekä norjalaista Kirkkoniemen satamaa”.

¹²⁷ SSd 15.8.1941 ”Englannin ilmahyökkäykset Petsamoon ja Kirkkoniemeen aiheuttivat 16 koneen menetyksen ja 19 lentäjän joutumisen vangiksi”.

Aamulehti jatkaa tapahtuman muistelua muun muassa seuraavanlaisella kuvalla:

Kuva 1¹²⁸

Kuvassa pyritään esittämään englantilaisten ilmahyökkäys Petsamoon huumorin keinoin viitaten talvisodan aikana luvattuun apuun, jota toki annettiin myös jossain määrin. Tällaisella vitsailulla pyritään keventämään vakavaa selkkausta, mikä oli omiaan aiheuttamaan hämmennystä kotirintamalla. Lisäksi tärkeä huomio kuvasta on, että siinä näytetään Neuvostoliiton pommittaja etummaisena ikään kuin näyttämässä tietä brittikoneille. Näin voitiin muistuttaa, että tavallaan Neuvostoliitto on aktiivisesti tekemässä myyräntyötä Englannin ja Suomen suhteille, joten samalla voi helposti ajatella, että itänaapurilla on ollut osuutensa myös diplomaattisuhteiden välirikossa.

Pääkirjoituksessaan Helsingin Sanomat käsittelee Englannin ilmahyökkäystä saksalaisia joukkoja vastaan Petsamossa tuomiten sen tarpeettomaksi kuin myös epäoikeudenmukaiseksi teoksi Suomen aluetta kohtaan.¹²⁹ Kirjoituksessa viitataan myös siihen, että ehkä Suomen olisi pitänyt häätää englantilaiset maasta jo aiemmin. Uutisessa viitataan Daily Heraldin lausuntoon, jossa englantilaiset olisivat toimineet maassa Neuvostoliiton hyväksi. Pettymystä Englannin reaktiosta kuvaa seuraava kappale:

¹²⁸ AL 3.8.1941.

¹²⁹ HS 1.8.1941 ”Pääkirjoitus”.

Suomen taholta tuskin oli odotettu, että diplomaattisten suhteiden väliaikaisen lopettamisen Englantiin tarvitsisi johtaa sellaisiin seurauksiin kuin nyt valitettavasti on nähty, varsinkaan kun vastaavanlaisiin toimenpiteisiin ei ole ryhdytty Romaniaa, Bulgariaa eikä Unkaria vastaan eräissä aikaisemmissa vaiheissa. Vastuu tästä onnettomasta asiain kehityksestä on joka tapauksessa Englannin. Me emme ole sitä halunneet emmekä edes odottaneet.¹³⁰

Toisin kuin Aamulehti ja Ilkka, Helsingin Sanomat, kokee ilmahyökkäyksen olleen vastineena Suomen aloitteesta tapahtuneelle diplomaattisuhteiden katkeamiselle. Lehti tuo kirjoituksessa esille pettymyksensä tapahtuneesta todetessaan, ettei Suomi olisi ansainnut tällaista vastareaktiota ja samalla sälyttää kaiken vastuun pommituksesta Englannin harteille.

Ilkka käsittelee toistamiseen pääkirjoituksessaan hyökkäystä Liinahamariin sen jälkeen kun Englannista oli tullut lisää tietoja operaatiosta:

Siis jo ennen kuin Englanti oli millään tavoin ilmaissut Suomelle aikovansa katkaista maiden väliset diplomaattiset suhteet oli siellä suunniteltu ja järjestetty hyökkäys myös Suomen aluetta vastaan, välittömän avunannon merkeissä Suomea vastaan taistelevalle bolshevikkivallalle. Kaiken tämän jälkeen täytyy sanoa, ettei Suomen hallituksen nootti Englannille tullut ainakaan päivääkään liian aikaisin. Jos se vielä hiukan myöhästyi, olisi se ollut vain valmiin tilanteen nolo toteaminen.¹³¹

Kirjoituksessa esitetään tuotumusta Englannin hyökkäyksen vuoksi, joka lehden mukaan oli saanut alkunsa jo ennen Suomen noottia, eikä täten ollut mikään vastaus siihen. Suomen hallitus saa samalla myös lehden tuen ja lisäksi muistutetaan Neuvostoliiton roolista tapahtumissa. Kirjoitus heijastaa varmasti osaltaan niitä tunteja mitä Suomessa tuolloin oli Englannin toimia kohtaan, joita ei missään nimessä koettu oikeudenmukaisina. Ilkka lainaakin erään saksalaislehden lausuntoa, jossa todetaan ilmahyökkäys ”rikokseksi kansainoikeutta vastaan”.¹³²

Suomen Sosialidemokraatti ottaa hyökkäykseen maltillisen, mutta tuomitsevan kannan todetessaan, että se oli loukkaus Suomea kohtaan. Toisaalta lehti kyseenalaistaa oliko isku hyökkäys myös koko Suomen aluetta vastaan ja toivoo, ”että se olisi ollut vain ikävä välikohtaus, joka ei uusiutuisi”.¹³³ Lehti jatkaa yhä varsin sovittelevaa linjaa, eikä tunnu ainakaan itse haluavan pahentaa tilannetta mitenkään.

Pelko Lappiin tehtävästä maihinnoususta nousi lehdistössä Petsamon ilmahyökkäyksen jälkeen esille ja Ajan Suuntakin kirjoittaa siitä otsikossa kysyen oliko pommitus maihinnousun

¹³⁰ HS 1.8.1941 ”Pääkirjoitus”.

¹³¹ Ilkka 2.8.1941 Pääkirjoitus.

¹³² Ilkka 2.8.1941 ”Hyökkäys Petsamoon rikos kansainoikeutta vastaan – Berliner Börsenzeitungin lausunto”.

¹³³ SSd 3.8.1941 Pääkirjoitus.

valmistelua.¹³⁴ Ilmahyökkäyksen jälkimainingeissa puolestaan Helsingin Sanomat uutisoi Berliinissä pidetyn tiedotustilaisuuden pohjalta, ettei siellä tiedetä mitään huhutuista Englannin suunnitelmista hyökkäyksestä Lappiin.¹³⁵ Uutisessa viitataan vielä Saksan valtakunnankansleri Adolf Hitlerin aiempaan lausuntoon, jossa hän sanoo Saksan tulevan lyömään Englannin, tapahtuipa se sitten Balkanilla tai Lapissa. Aamulehti puolestaan valottaa huhuja mahdollisesta maihinnoususta Petsamoon, että se on lähtöisin erään englantilaisen lehden kirjoituksesta, jonka mukaan sellainen rintama olisi paras tapa auttaa Neuvostoliittoa. Lehti jatkaa kertoen:

Berliinissä seurataan Englannin puuhailuja valppaina ja levollisesti, koska täällä ollaan täysin selvillä Englannin käytännöllisistä mahdollisuuksista.¹³⁶

Uutisessa annetaan sellainen kuva, ettei mitään välitöntä vaaraa maihinnoususta ole olemassa, sillä Englannin voimat eivät siihen riitä. Tällaisella kirjoittelulla pyrittiin varmasti osaltaan rauhoittamaan uuden käänteen nostattamia tunteita.

Ajan Suunta käsittelee artikkelissaan Englannin aikeita pohjoisessa päätyen melko pitkälle muiden lehtien esittämiin väitteisiin, mutta lehti mainitsee myös, että paikalliset saksalaisjoukot ovat heikot ja suurin osa niistä taistelee parhaillaan puna-armeijaa vastaan Lapissa.¹³⁷ Maihinnousun kohdistuminen Lappiin nousi esiin lehdistössä, mutta se poistui kirjoittelusta varsin nopeasti. Ehkä osasyynä siihen oli, että sellaisen operaation menestyksellinen toteuttaminen olisi vaatinut valtavasti voimavaroja ja saavutetut edut olisivat olleet pienet.

3.4 Englannista käsin

The Times uutisoi ylähuoneen keskusteluihin nojaten, että Englannin ja Suomen väliset suhteet säilyvät yhä rikkumattomina.¹³⁸ Toisaalta todetaan myös, että suhde Suomeen on jatkuvan arvioinnin alaisena ja riippuvainen muuttuvasta tilanteesta.

Diplomaattisuhteiden katkeamisesta uutisoidaan lyhyesti toteamalla, että Suomen ulkoministeri oli antanut Englannin Helsingin suurlähettiläälle ”aide-mémoiren”, jossa todettiin että:

¹³⁴ AS 1.8.1941 ”Maihinnousun valmisteluako?”.

¹³⁵ HS 7.8.1941 ”Englanti suunnittelee hyökkäystä Lappiin?”.

¹³⁶ AL 7.8.1941 ”Englanti aikoo yrittää maihinnousua Petsamossa?”.

¹³⁷ AS 6.8.1941 ”Onko Englannilla aikeita pohjoisessa?”.

¹³⁸ The Times 23.7.1941 ”Britain and Finland – Diplomatic relations unbroken”.

As Finland is a co-belligerent with Germany normal diplomatic relations between Great Britain and Finland can hardly be maintained.¹³⁹

Lisäksi uutisessa jatketaan, että kysyttäessä Suomen ulkoministeri vastasi tämän todellakin tarkoittavan suhteiden katkeamista. Ytimekkäästi siinä vyörytetään syy diplomaattisuhteiden katkeamisesta varsin yksipuolisesti Suomen harteille, mikä on englantilaiselta lehdistöltä ja propagandalta varsin taitava liike. Tai oikeastaan se oli myös suomalaisten kömpelyyttä, että julkisuuteen annettiin alun perin sanamuodoiltaan niin epämääräinen ilmoitus asiasta.

Suhderikon jälkimainingeissa selitetään myös Englannin aiempaa päätöstä keskeyttää kauppamerenkulku Suomeen, koska siihen oli Suomen muistiossa vedottu.¹⁴⁰ Perusteluina The Times kertoo kauppamerenkulun keskeyttämiselle Suomeen, ettei estoa oltu kohdistettu Suomen kansaa vastaan, vaan se johtui puhtaasti Suomessa sijaitsevista saksalaisjoukoista. Lehdessä vedotaan siis Lapin olevan ”vihollismaan hallinnassa” ja että tarvikkeiden kuljettaminen tällaisen alueiden läpi olisi vastoin Englannin sotastrategiaa.

Suomesta kirjoitettiin The Timesissa myös varsin myönteiseen sävyyn, vaikka tunnelma ilmeisesti Suomessa toimivan kirjeenvaihtajan lyhyessä uutisessa olikin lähinnä haikea ja Lontoossa toimivaa suurlähettiläs Gripenbergiä kehuva. Siinä myös ymmärretään Suomen vaikeaa tilannetta ja nähdään, että Saksan painostus oli suurin syy Suomen päätöksellä lakkauttaa diplomaattisuhteet Englannin kanssa. Saksalaispainostuksen syyksi selitetään, että Saksa tunsii Englannin virallisen läsnäolon maassa, jossa sillä itsellään oli merkittävä määrä joukkoja, ongelmallisena ja Englannin toimipisteen eräänlaisena tarkkailuasemana.¹⁴¹

Helsingin Sanomat lainaa lehdessä Timesin artikkelia ja painottaa juuri Gripenbergin ansaitsemaa mainetta Englannissa, mutta jättää mainitsematta lehden spekulatiot Saksan painostuksesta mitä tulee suhteiden katkaisemiseen.¹⁴² Myös Ilkka lainaa Timesin artikkelia ja muistaa mainita miten Gripenbergiä kehuaan, mutta jättää Helsingin Sanomien tapaan mainitsematta arvelut saksalaisten painostuksesta.¹⁴³ Englannin lehdistön todetaan myös otsikkotasolla valittelevan välien katkeamista viitaten virallisen ”Lontoon” mielipiteeseen asiasta.

¹³⁹ The Times 29.7.1941 ”Finland breaks with Britain”.

¹⁴⁰ The Times 1.8.1941 ”British note to Finland”.

¹⁴¹ The Times 30.7.1941 ”Finnish break with Britain deplored – a German decision”.

¹⁴² HS 31.7.1941 ”Suomen ja Englannin välien katkeaminen”.

¹⁴³ Ilkka 31.7.1941 ”Englannin Helsingin lähetystö toimi hyvänä tarkkailuasemana, sanoo lontoolainen sanomalehti”.

Viitaten englantilaislähteiden tietoihin siitä, että Englannin Helsingin lähetystö olisi toiminut tarkkailuasemana liittoutuneiden hyväksi, kirjoittaa Ajan Suunta kolumnissaan, että Suomen olisi myös tarkkailtava englantilaisten yksityishenkilöiden liikkeitä maassa.¹⁴⁴ Lehti viittaa pelastusarmeijan ”kenraalittaren” saarnamatkaan siirtoväen luo sotatoimialueelle, jossa tämän kerrotaan sanoneen ”olleensa niin lähellä rintamaa ja nähneensä niin hirveän paljon”.

Puolestaan Suomen hyökkäyksen päämääriä spekuloidaan The Timesin artikkelissa, joka on peräisin Ruotsissa toimivalta kirjeenvaihtajalta. Siinä todetaan suomalaisjoukkojen saavuttaneen Laatokan pohjoisrannan ja etenevän kohti Olonetsia tarkoituksenaan katkaista kannaksen läpi kulkeva Valkoiselle merelle johtava kanava. Toimittaja kuitenkin toteaa, etteivät nämä kohteet ole välittömän uhan alla, sillä Neuvostoliitolla pitäisi olla alueella riittävästi joukkoja estämään suomalaisten eteneminen niin pitkälle.¹⁴⁵ Vahvistusta Suomen etenemiseen itärajalla saadaan The Timesin reilua viikkoa myöhemmin julkaisemasta uutisessa, jossa suomalaisjoukkojen kerrotaan edenneen hieman Neuvostoliiton alueelle ja taisteluiden jatkuvan Käkisalmen alueella.¹⁴⁶ Kuitenkin noin viikkoa myöhemmin kerrotaan jo, etteivät suomalaisjoukot ole kyenneet etenemään, vaan ne ovat lähinnä vetäneet puoleensa puna-armeijan reservejä, joita tarvittaisiin saksalaisten hyökkäyksen torjumiseen etelässä.¹⁴⁷

The Times kirjoittaa melko laajalti Suomen asemasta ja maassa vallitsevasta mielipideilmastosta kuvaillen kansalaisten olevan pettyneitä Saksasta luvattuun apuun ja sen hyökkäyksen etenemiseen pohjoisessa kuin myös oman armeijan kärsimiin menetyksiin:

A widespread reaction to the disappointingly ineffective results of German aid is noticeable among the civilian population of Finland, and is reported also among the Finnish troops. The Finnish forces have to bear the brunt of the fighting, while the bulk of the small German expeditionary force is considered to be virtually marooned in the tundra after its vain attempt to seize Murmansk, which the Germans had persuaded the Finns would be child's play for Dietel's seasoned warriors from Norway.¹⁴⁸

Lisäksi toisaalla kirjoituksessa kerrotaan, että koska saksalaiset joukot menestyivät heikosti pohjoisessa, missä suomalaiset joukot puolestaan loistivat talvisodassa, Suomen kansa ei enää ihaile saksalaisia asevoimia. Kirjoituksessa myös korostetaan Saksan avun pienuutta, kun kerrotaan saksalaisten journalistien vierailusta Hangon rintamalla. Kirjoituksen mukaan he kysyivät

¹⁴⁴ AS 8.8.1941 ”Päiväkirjan poimintoja”.

¹⁴⁵ The Times 31.7.1941 ”No real threat to Leningrad – slow enemy advance”.

¹⁴⁶ The Times 9.8.1941 ”Finnish efforts to advance”.

¹⁴⁷ The Times 16.8.1941 ”No progress by the Finns”.

¹⁴⁸ The Times 14.8.1941 ”Disheartened Finns”.

innokkaina missä ovat saksalaiset tykit, mutta suomalaiset joutuivat toteamaan, että heidän näkemänsä aseet olivatkin englantilaista alkuperää. Suomalaisten kokemaa tuskaa kuvataan suureksi, kun hyökkäysvaiheen tappiot lisäsivät kuolleiden ja haavoittuneiden määrää. Lopulta artikkelissa todetaan, ettei Suomen kansa koe samankaltaista yhteenkuuluvuuden henkeä kuin talvisodassa.

On mielenkiintoista havaita, miten kirjoituksessa kauttaaltaan vähätellään saksalaisten menestystä ja yritetään vakuuttaa, etteivät suomalaiset ole tyytyväisiä heidän apuunsa saati sotaponnistuksiin. Lisäksi vetoaminen Suomessa vallitsevaan ristiriitaiseen mielentilaan on huomattava seikka. Voisi sanoa, että kirjoituksesta heijastuu englantilaisdiplomaattien yritys vaikuttaa Suomen asemaan ja jopa heikentää osaltaan kansan taistelutahtoa. Vaikkei Times ilmestynytään Suomessa, niin silti sitä lukivat eri reittejä pitkin vähintään suomalaisten sanomalehtien toimitukset, joten kirjoitus ei voinut jäädä huomaamatta.

Näyttää siltä, että heinäkuussa, kun maiden suhteet katkesivat, The Times kirjoitti melko monipuolisesti Suomesta – toki englantilaisen sensuurin alaisena. Kirjoittelu ei ollut yksipuolista, vaikka siinä annettiinkin ymmärtää Suomen olleen liikkeelle paneva voima suhteiden katkaisemissa. Uutisoinnissa huomioitiin maan vaikea asema Saksan ja Englannin välissä sekä ulkopuolelta tullut painostus. Suomen Englannin suurlähettiläs Gripenbergistä puolestaan kirjoitettiin jopa ylistävään sävyyn muistelleen mm. talvisodan aikaista retoriikkaa. Toisaalta myös suomalaisten taistelutahdon kerrotaan horjuneen ja kansan olleen tyytymätön saksalaiseen apuun.

4. Tyyntä ennen myrskyä

Suomen armeijan eteneminen yli vanhan vuoden 1939 valtakunnanrajan alkusyksystä 1941 herätti kotimaassa ristiriitaisia tunteita, eikä tapahtuma jäänyt huomaamatta ulkomaillaakaan. Heinäkuun 10. päivänä marsalkka Mannerheim antoi ns. miekantuppipäiväkäskyn, jossa innostettiin Suomen armeijaa valtamaan Karjala ja ennustettiin sotilaiden luovan ”Suomelle suuren, onnellisen tulevaisuuden.”¹⁴⁹ Sosialidemokraattien piirissä päiväkäskystä heräsi ärtymystä, sillä se oli annettu ilman keskusteluja hallituksen tai presidentin kanssa.¹⁵⁰ Tämän kehyksen valossa ulkovalloissa oli seurattu tarkkaavaisena Suomen etenemistä Karjalaan ja syksyllä Englannin politiikka yritti hillitä nootein Suomen armeijan tunkeutumista yli vuoden 1939 rajan. Sen päämäärä oli tukea Neuvostoliittoa sekä miellyttää uutta liittolaistaan.

4.1 Mitä on tapahtumassa?

Ajan Suunnassa nimimerkki Oikokulma kirjoittaa Atlantin julistuksesta pakinassaan ja leimaa julkilausuman suurvaltojen yksipuoliseksi toteamukseksi, että voitettuaan sodan ne tulevat riisumaan vihollisensa aseista. Samalla lehti lainaa julistusta, jossa sen mukaan myös Suomi leimataan kuuluvan ”pahoihin valtoihin” ja muistuttaa, miten Churchill vielä talvisodan aikana puhui ihannoivasti suomalaisten taistelusta.¹⁵¹

Helsingin Sanomien kirjeenvaihtaja uutisoi Englannin ammattijärjestön puheenjohtaja Georg Gibsonin vierailusta Ruotsissa ja lainaa hänen puhettaan. Siinä puheenjohtaja toteaa, ettei heillä ole mitään katkeruutta Suomea vastaan ja että heidän puolestaan maa voi neuvotella rajojensa turvallisuudesta sekä jälleenrakentamisesta, kunhan rauha on ensin solmittu.¹⁵²

”Bolsevikkeja vai neuvostoliittolaisia?” Helsingin Sanomat uutisoi Englannin ministeri Daltonin puheesta, jossa hän vakuuttaa maansa toimittavan Neuvostoliittoon sotamateriaalia.¹⁵³ Mielenkiintoiseksi uutisen tekee kuitenkin sen otsikointi: ”Englannin velvollisuus on auttaa bolsevikkeja”. Itse uutisessa ei viitata kuin liittolaisen avustamiseen, mutta otsikon myötä siitä voi saada hieman erilaisen kuvan. Sanavalinta voikin aivan hyvin olla tarkoituksenmukainen, eikä

¹⁴⁹ Ylipäällikön päiväkäsky n. 3.

¹⁵⁰ Rusi 1982, 103–104.

¹⁵¹ AS 26.8.1941 ”Päivän poimintoja”.

¹⁵² HS 11.9.1941 ”Englannissa ymmärretään Suomen vaikea asema”.

¹⁵³ HS 18.9.1941 ”Englannin velvollisuus on auttaa bolsevikkeja”.

toimitus halunnut käyttää korrekteja ”neuvostoliittolaisia” tai ”venäläisiä” -sanoja, vaan hieman kielteisemmin latautunutta bolshevikki-termiä. Toisaalta yleisesti lehdistössä käytettiin paljon kirjavampaakin kieltä kuvaamaan itäistä naapurimaata.¹⁵⁴ Toisessa puheessaan ministeri Daltonin kerrotaan myös todenneen Englannin lähettäneen Neuvostoliittoon hävittäjälentokoneita ohjaajineen.¹⁵⁵

Suomen Sosialidemokraatti kirjoittaa pääkirjoituksessaan Englannin ja Neuvostoliiton solmimasta sotilasliitosta käsitellen samalla mm. Englannin retoriikkaa maan väittäessä toimivansa ”pienien kansojen vapauden ja oikeuden puolesta”. Lehti toteaa, että nyt maan liittouduttua bolshevistisen valtion kanssa, joka alistaa naapurimaitaan, ei Englanninkaan voi enää katsoa oikeasti pyrkivän ajamaan tätä ideologista tavoitettaan. Suomen Sosialidemokraatti summaa:

Kaikkialla käsitetään, että auttamalla Stalinin hirmuhallitusta, tuetaan bolshevikkien harjoittamaa demokratian tuhoamista ja pienten kansojen orjuuttamistyötä.¹⁵⁶

Lehti jatkaa tiivistäen Suomen taistelun kansallissosialistisen Saksan rinnalla olevan vain sodankäyntiä yhteistä vihollista vastaan viitaten samalla Englannin antamiin varoituksiin Suomen suhteesta Saksaan. Suomen Sosialidemokraatti toteaaakin, että idän bolshevikkien uhka maalla on se, johon huoli tulisi kohdistaa. Kirjoituksesta ilmenee hyvin lehden bolshevisminvastainen asema kuin myös syyskuussa julkaistussa Muste-Maalarin pakinassa, jossa hän kirjoittaa Englannin työväenliikkeen vastustavan paikallista kommunistipuoluetta ja kieltäytyvän yhteistyöstä sen kanssa. Pakinoitsija pahoittelee, miksei tällainen kielteinen asennoituminen voi kohdistua myös Neuvostoliiton bolshevikkeihin:

Epäjohdonmukaista vain, ettei se ota yhtä kielteistä asennetta Venäjän bolshevikkeihin, vaan jopa osaksi asettuu näihin nähden puolustavallekin kannalle, kuten esim. vähemmän asiallisessa vastauksessaan Suomen työväenjärjestöjen tiedoitukseen ja tukiessaan bolshevikkien nykyistä taistelua.¹⁵⁷

Huhu Suomen ja Neuvostoliiton rauhanneuvotteluista levisi maailmalle ja se noteerattiin myös suomalaisessa lehdistössä. Ikka tyrmää huhut suoralta kädeltä perustellen kantaansa sillä, ettei Suomi voisi mitenkään ryhtyä neuvotteluihin, ”sillä meidän kimppuumme on salakavalasti

¹⁵⁴ Luostarinen 1986, 440–446.

¹⁵⁵ HS 22.9.1941 ”Englannin rauhan päämäärät”.

¹⁵⁶ SSd 17.8.1941 Pääkirjoitus.

¹⁵⁷ SSd 6.9.1941 ”Poliittiset akrobaatit”.

hyökätty”. Lehti linjaa, että Suomen ainoa tehtävä onkin karkottaa vihollinen niin kauaksi, että maa saa vihdoin olla rauhassa.¹⁵⁸

Hieman erilaisen kannan Englannin ja Neuvostoliiton liittosuhteeseen ottaa Aamulehden pakinoitsija ”Luoti”, joka kirjoittaa Englannin uutisoimasta ”hyökkäysvaunuviikosta”, jolloin Englanti kertoi lähettävänsä koko viikon panssarivaunutuotannon Neuvostoliittoon, suoraan rintamille käytettäväksi. Kirjoittaja suhtautuu epäillen miten nämä panssarivaunut lopulta päätyvät juuri uutisessa mainituille rintamille ja ehtiikö se pelastamaan Neuvostoliittoa tukalasta tilanteestaan:

Englantilaisten ”hyökkäysvaunuviikko” voi siten olla myöhästynyt ele – niin kuin siltä suunnalta tullut ja luvattu muukin ja muuallekin tarkoitettu apu on ylipäänsä ollut myöhästynyttä.¹⁵⁹

Mielenkiintoisena yksityiskohtana on viittaus Englannin aiemmin tarjoamaan apuun, joka on kirjoittajan mielestä ollut viivästynyttä. Kirjoittaja viittaa todennäköisesti sillä talvisodan aikaiseen tilanteeseen, vaikkei asiaa suoraan sanokaan. Ehkä tällaisella epäsuoralla viittauksella pyritään hienovaraisesti todistamaan, ettei liittolaisuus Englannin kanssa välttämättä tarjoa sellaisia etuja, mitä uutisoinnin perusteella voi ajatella.

Ajan Suunta puolestaan leimaa Englannin mainostaman ”tankkiviikon” lähinnä propagandistiseksi eleeksi, jolla ei tule olemaan todellista merkitystä sodan kululle.¹⁶⁰ Kansallissosialisti on Ajan Suunnan kanssa samoilla linjoilla todeten leikitellen Tiira-nimimerkin kirjoittamassa pakinassa, että tämän jälkeen suomalaiset joukot saavat taas aiempaa enemmän saalista motituksistaan.¹⁶¹ Englannin uhkaamaan sodanjulistukseen Ajan Suunta toteaa:

Englannin on turha uhkailla pitävänsä Suomea vihollismaana. Sellaisena se on meitä pitänyt itse asiassa koko nykyisen suursodan ajan.¹⁶²

Lehti perustelee kantaansa viittaamalla Petsamon pommitukseen ja toteaa samaan hengenvetoon, ettei Suomi ole hyötynyt englantilaisten lupauksista aiemminkaan. Linjauksesta selviää lehden kanta melko hyvin, sillä se ei näytä pitäneen Suomen ja Englannin keskinäisten suhteiden

¹⁵⁸ Ilkka 5.9.1941 Pääkirjoitus.

¹⁵⁹ AL 24.9.1941 ”Myöhästynyt viikko”.

¹⁶⁰ AS 1.10.1941 ”Suomi ja Englanti”.

¹⁶¹ KS 10.10.1941 ”Englannin apu”.

¹⁶² AS 1.10.1941 ”Suomi ja Englanti”.

säilyttämistä tärkeänä. Tavallaan kommentin voi nähdä jopa lietsovan englanninvastaisia mielialoja, vaikka toki tuolloin sodanjulistuksenkin mahdollisuus oli jo tuotu esille.

Aamulehden pakinoitsija nimimerkiltään ”Virkaatekevä” kirjoittaa Lontoon radiossa esiintyvistä henkilöstä, joka ajoittain väittää olevansa suomalainen. Kirjoituksessaan hän keskittyy professori Boreniuksen näkemykseen, että Englanti taistelee vapauden ja sivistyksen puolesta kun taas Saksa liittolaisineen niitä vastaan:

Koska Englanti esiintyy nyt aivan julkisesti Neuvostovenäjän liittolaisena, niin täytyy herra Boreniuksen sanat ymmärtää niin, että täällä pohjoisessa käy nyt Stalinin Venäjä taistelua vapauden ja kulttuurin puolesta Suomea vastaan, jonka – nimittäin Suomen – imperialismi on vieraille kansoille, myöskin suurvalloille mitä vaarallisin, ja joka on tunnetusti vihamielinen kulttuurille.¹⁶³

Pakinoitsija pilkkaa Boreniuksen esittämää näkemystä esittämällä ironisesti miten Neuvostoliiton käymä sota Suomea vastaan on vapauden puolesta ja Suomen imperialismia vastaan. Siis aivan päinvastoin mitä voi olettaa suuren yleisön tilanteen mieltävän. Tällaisella lähestymistavalla kirjoittaja varmasti haluaa tuoda esille englantilaisen näkemyksen absurdiuden kotimaasta käsin katsoessa.

Mielenkiintoisen tästä kommentoinnista tekee sen, että Tancred Borenius oli suomalaissukuinen ja lontoolainen taidehistorian professori, joka oli tunnettu työstään Suomen hyväksi talvisodan aikana.¹⁶⁴ Marraskuun alussa Borenius oli myös yhteydessä kansanedustaja Richard Law’hun, jolle hän ehdotti viestin välittämistä Mannerheimille tilanteesta. Aloite etenikin virkamiesportaassa ja Churchill omakätisesti luonnosteli viestin marsalkalle.¹⁶⁵ Tästä voi päätellä, että Borenius ei halunnut Suomen ja Englannin suhteiden kärjistyvän sodan partaalle ja pyrki toimimaan asiansa puolesta. Suomalainen lehdistö näki asian hieman eri valossa – tuntematta taustoja sen paremmin – ja kirjoitti oman tietämyksensä valossa.

Suomen Kuvalehti lähestyy Englannin ulkopoliittikkaa nojaamalla Neuvostoliiton viralliseen tietosanakirjaan. Artikkelissa käsitellään Englannin suurvaltapolitiikkaa, jonka sanotaan tähtäävän maan ”maailmanvallan varmistamiseen”. Lisäksi siinä arvostellaan Englantia syyttäen sen ajavan omia imperialistisia tavoitteita ja provosoivan sotaa Saksan ja Neuvostoliiton välille. Suomen

¹⁶³ AL 30.9.1941 ”Ulkomaalaisen propagandan sirpaleita”.

¹⁶⁴ Kansallisbibliografia, Tancred Borenius (1885–1948).

¹⁶⁵ Nevakivi 1976, 171–172.

Kuvalehden omassa kommentissa todetaankin lyhyesti ja samalla tiivistetään muuttunut poliittinen tilanne seuraavasti:

Mutta, kuten sanotaan, maailmassa on kaikki suhteellista. Vielä v. 1940 arvosteli ”maailman viisain isä” Stalin Englantia edelläesitetyllä tavalla. Tällä hetkellä hän, kuten tiedämme, koettaa epätoivoisesti puolustaa aikaisemmin vihaamaansa ”demokratiaa”.¹⁶⁶

Muun muassa Aamulehden julkaisemassa ministeri Tannerin puheessa, joka on suunnattu englantilaiselle osuuskuntasihteerille Palmerille, käsitellään laajasti Suomen asemaa ja pyritään tuomaan se ymmärrettäväksi myös ulkovaltojen näkökulmasta.¹⁶⁷ Aamulehden otsikkovalinta on sinä mielessä kiinnostava, että se leimaa englantilaisen Palmerin pitämän puheen propagandaksi, vaikkei Tanner itse puheessaan sitä nimitystä käytäkään. Toisaalta koko artikkelin sisältö keskittyy nimenomaan Tannerin puheeseen, joka toki käsittelee Palmerin väitteitä, mutta siinä ei ole suoria katkelmia englantilaisen puheesta. Myös Ajan Suunta käsittelee artikkelissaan Englannin Suomeen kohdistuvaa sotapropagandaa ja toteaa muun muassa, että Suomessa oltaisiin pettyneitä parhaillaan käytävän ”puolustussodan” kulusta.¹⁶⁸

Suomen Sosialidemokraatti otti syksyn 1941 aikana useamman kerran kirjoituksissaan esille kysymyksen Englannin ammattiyhdistysliikkeen asennoitumisesta oman maansa kommunisteihin, Neuvostoliittoon ja Suomeen sekä täällä toimivaan sosialidemokraattiseen veljesjärjestöön. Pääkirjoituksessaan lehti pohtii jälleen kerran tätä asiaa kun englantilainen ammattiyhdistysten valtuuskunta on saapunut Moskovaan ilmeisesti keskustellakseen ammattiyhdistysten keskinäisestä yhteistyöstä. Lehti viittaa valtuuskunnan johtajan Sir Walter Citrinen aiempaan vierailuun talvisodan ajan Suomessa ja kirjoittaa:

Sir Walter lausui täällä käydessään toivovansa bolshevikkien ”barbaarivaltion” tuhoutumista. Hänen nyt aloittamaansa vierailuun suhtaudutaan Suomessa sen vuoksi kummeksuen.¹⁶⁹

Lehti pyrkii selvästi käyttämään ammattiyhdistysjohtajan aiemmin antamaa lausuntoa, mikä selittyy varsin pitkälle silloin vallinneilla olosuhteilla, hyödykseen ihmetellessään vierestä vihollismaa Neuvostoliiton ja Englannin työväenjärjestön suhteiden lähentymistä. Suomen Sosialidemokraatti huutaakin reilun pelin perään jatkaessaan:

¹⁶⁶ Suomen Kuvalehti, numero 42, 18.10.1941 ”Ystävän arvostelu”.

¹⁶⁷ AL 29.10.1941 ”Englannin suomenkielinen radiopropaganda”.

¹⁶⁸ AS 2.9.1941 ”Hyökkäyksiä propagandasodan rintamalla”.

¹⁶⁹ SSd 15.10.1941 Pääkirjoitus.

”Right or wrong, my country” (Oikein tai väärin, kotini puolesta), tunnetaan kyllä Englannin ulkopuolellakin, mutta se ei ole koskaan tehnyt mitättömäksi erästä toista sanontaa. Se kuuluu: ”Fair play” (Rehti peli).¹⁷⁰

Epäilemättä Englannin ammattiyhdistysväen edustajien veljeily Neuvostoliiton kanssa herätti Suomen Sosialidemokraatissa harmistusta, vaikka asialle ei voinut tehdä muuta kuin kirjoittaa siitä valitellen. Oikeastaan koko Suomen ja Englannin välisten suhteiden riipeä muuttuminen näkyy siinä, että kun vielä talvisodassa maiden ammattiyhdistysliikkeet seisoivat samalla puolella, niin jo puoltatoista vuotta myöhemmin kumpainenkin oli eri leirissä. Toisaalta Englannin vasemmiston suhtautuminen Suomen avustamiseen oli talvisodankin aikana varautunutta, sillä toisaalta se ei halunnut joutua konfliktiin Neuvostoliiton kanssa.¹⁷¹

Suomen Sosialidemokraatti kirjoittaa myös artikkelissaan, kuinka englantilaisen Daily Heraldin Suomessa toimivalle kirjeenvaihtajalle lähetettiin sähkösanoma, jonka sisällön kerrotaan olleen ytimekäs: ”Don’t want anti-soviet propaganda”.¹⁷² Lehti painottaa kirjeenvaihtajan lähettäneen niitä samoja ”oikeita tietoja” Suomen tilanteesta jatkosodan aikana mitä hän oli aiemminkin tehnyt, mutta ilmeisesti niiden sävy ei ollut enää miellyttänyt englantilaista sanomalehteä. Suomen Sosialidemokraatti julkaiseekin kirjeenvaihtajan kirjoituksen, jossa hän raportoi Saksan ja Neuvostoliiton solmimasta liittosopimuksesta, joka piti pilkkanaan länsiliittoutuneita.

Artikkelissaan Suomen Kuvalehti käsittelee suurvaltapolitiittisia kysymyksiä tarkastelleessaan Englannin, Saksan, Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita. Kirjoituksen lähestymistapa on analyyttinen ja sen näkemyksen mukaan suurvallat pyrkivät laskelmoidusti nostamaan omaa asemaansa toisen kustannuksella, mutteivät salli yhden nousevan ylivertaiseksi voimatekijäksi. Artikkelin loppupäätelmänä on, että Neuvostoliitto häviää sodan.¹⁷³

4.2 Kysymys etenemisestä Karjalaan

Helsingin Sanomat uutisoi Englannin antaneen Suomelle ilmoituksen, jossa se varoittaa maata jatkamasta sotaa Venäjää vastaan Suomen rajojen ulkopuolella.¹⁷⁴ Uutisessa kerrotaan myös Reuterin lähteeseen nojaten, että Suomelle voitaisiin etsiä tietä irti sodasta jos se lopettaisi

¹⁷⁰ SSd 15.10.1941 Pääkirjoitus. Suomennokset ovat alkuperäiset.

¹⁷¹ Nevakivi 1972, 191-193.

¹⁷² SSd 23.10.1941 ”Voiko vuoden 1940 totuus olla valhetta v. 1941?”.

¹⁷³ Suomen Kuvalehti, numero 43, 25.10.1941 ”Kolme kauppamiestä”.

¹⁷⁴ HS 22.9.1941 ”Englanti ’varoittaa’ Suomea jatkamasta sotaa”.

vihollisuudet puhtaasti venäläisellä alueella Neuvostoliittoa vastaan. STT:n tietoihin nojaten uutisen oikeellisuus kerrotaan varmistetun, mutta mitään lisäkommentteja mahdollisista toimenpiteistä ei annettu. Asia oli epäilemättä varsin kiusallinen Suomen hallitukselle, sillä kansa olisi voinut hyvinkin ottaa vastaan rauhan, jos se olisi merkinnyt talvisodassa menetettyjen alueiden palauttamista. Herättihän vanhan rajan ylitys tunnetusti jopa lievää närää joukkojen keskuudessa. Kuitenkin poliittiselta kannalta katsoen sotatoimien lopettaminen olisi ollut erittäin vaikeaa jo saksakytösten vuoksi. Ja toisaalta tuohon aikaan Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon näytti tuottavan tulosta ja jopa nopean voiton.

Aamulehti puolestaan tiivistää Englannin viestin otsikossaan varsin selvästi: ”Englanti pitää Suomea sotaikäyvästä vihollisena, jos suomalaiset tunkeutuvat puhtaasti venäläiselle alueelle”.¹⁷⁵ Ytimekäs otsikko on toisaalta monitulkintainen, sillä ”puhtaasti venäläisen alueen” voi mieltää monella tavalla, ja näin jää pohdittavaksi miten aikalaiset ovat voineet reagoida tällaiseen uutisointiin. Suomessahan oli jo pitkään eri tavoin julkisuudessa luotu kuvaa suomensukuisesta Itä-Karjalasta, jota ei varmastikaan nähty puhtaasti venäläisenä alueena, vaikka Englanti olisikin sillä sitä tarkoittanut.

Tähän käsitykseen yhtyy myös Kansallissosialisti todeten samalla, että ” puhtaasti venäläistä aluetta ei ole koko sillä suunnalla, missä Suomen asevoimat toimivat”.¹⁷⁶ Lisäksi lehti leimaa Englannin uhkauksen propagandaksi, sillä se näkee, ettei maa kykene aiheuttamaan enää lisää vahinkoa, mitä se tähän asti on tehnyt viitaten ulkomaanmerenkulun laivojen takavarikointeihin ja Petsamon pommittamiseen. Mielenkiintoisen kommentin lehti tekee liittyen Suomen erillissotaväitteeseen todeten sen olleen ”heikosti ajateltu ja perusteltu joka suhteessa”. Lehti on siis ainakin jostain samaa mieltä Englannin kanssa, mutta tällä kertaa se palvelee Kansallissosialistin omia tarkoitusperiä. Kuitenkin Suomen hallituksen linjauksen suora arvostelu on poikkeuksellista, vaikka se tapahtuukin varsin huomaamattomasti.

Ilkka toteaa pääkirjoituksessaan, ettei Suomi voi hyväksyä rauhan solmimista Neuvostoliiton kanssa:

¹⁷⁵ AL 25.9.1941 ” Englanti pitää Suomea sotaikäyvästä vihollisena, jos suomalaiset tunkeutuvat puhtaasti venäläiselle alueelle”.

¹⁷⁶ KS 26.9.1941 ”Englanti yrittää uhkailla Suomea”.

Englannin ilmoituksessa puhutaan kuitenkin Suomen vanhoista rajoista, ja vaaditaan sotatoimien pysäyttämistä niille. Tällä rajalla tarkoitettaneen Tarton rauhansopimuksen rajaa, sillä mitään muuta rauhaa ei Suomi ole koskaan Venäjän kanssa tehnyt.¹⁷⁷

Lehti pääättelee, että koska Neuvostoliitto on tämän rauhan pettänyt, ei sopimus enää voi velvoittaa Suomeakaan. Lisäksi kirjoituksessaan painotetaan, että Hanko on yhä neuvostoliittolaisten hallinnassa syvällä Suomen rannikkoa, mikä ei myös puolla sotatoimien keskeyttämistä. Kirjoituksessa penätään aikanaan sellaisen rauhansopimuksen solmimista, jossa otettaisiin niin historialliset, maantieteelliset kuin kulttuurilliset näkökohdat huomioon.

Ilkka keskittyy omassa Englannin noottiin kohdistuvassa kritiikissään vahvasti arvostelemaan vaatimusta suomalaisten joukkojen vetämisestä vanhoille rajoille. Lehti ei niele missään määrin Lontoon vaatimusta ja pyrkii kiistämään Suomelle esitetyt perustelut melko vahvastikin. Missään mielessä se ei pyri tasoitlemaan näkemystään saati mielistelemään Englannin suuntaan. Suomen toiminnasta puolestaan annetaan kirjoituksessa varsin kritiikitön kuva, eikä siinä ole merkkejä minkäänasteisesta mielialojen hillitsemisestä. Lehden lukijalle tarjotaan ainoastaan mielikuvaa Suomen käymän sodan oikeutuksesta.

Puolestaan Suomen Sosialidemokraatti uutisoidessaan Englannin tiedonannosta Suomen hallitukselle, kertoo uutisen jälkeen samalla vedoten Suomen Tietotoimistolta saamiinsa tietoihin, että Englannin tiedonannon sisältö ei ole vastannut sitä mitä Reuterin tietotoimisto ja Englannin radio ovat siitä kertoneet.¹⁷⁸ Uutisessa ei kuitenkaan kerrota mikä oli kyseisen tiedonannon oikea sisältö, vaan siinä todetaan, että Suomen hallitus on kertonut aikanaan julkaisevansa sen ja oman vastineensa, mikä luo tietynlaista salamyhkäisyyttä asialle.

Pääkirjoituksessaan Suomen Sosialidemokraatti suhtautuu Englannin tiedonantoon varsin maltillisesti muistuttaen liikkeellä olleista huhuista sen sisällöstä ja liittää uutisen yhtä aikaa Englannin harjoittamaan rauhanpropagandaan. Kirjoituksen voi tiivistää muutoin ajatukseen, että Neuvostoliitto on liian petollinen, jotta sen kanssa voitaisiin sopia rauhasta, mutta sillä ei haluta kuitenkaan kärjistää suhteita Englantiin.¹⁷⁹ Lehti tasapainoilee yrittäen samalla muotoilla sanansa myönteiseen sävyyn mitä tulee Suomen ja Englannin suhteiden näkymistä, mutta samalla muistuttaa, että idässä oleva vihollinen on otettava ensin huomioon.

¹⁷⁷ Ilkka 26.9.1941 Pääkirjoitus.

¹⁷⁸ SSd 25.9.1941 ”Iso-Britannian asenne Suomen sotaan”.

¹⁷⁹ SSd 26.9.1941 Pääkirjoitus.

Suomen hallituksen julkaistua vastineensa Englannin noottiin annettiin myös Suomelle aiemmin osoitettu kirjelmä julkisuuteen. Suomen Sosialidemokraatti käsittelee pääkirjoituksessaan Suomen hallituksen vastausta noottiin melko pitkälle toistaen jo aiemmin luomaansa linjaa, että Suomi ei voi nykyisessä tilanteessa myöntyä Englannin vaatimuksiin, koska ne eivät anna mitään takeita kestävän rauhan syntymisestä.¹⁸⁰

Englannin antaman nootin sisältö annettiin julkisuuteen vasta Suomen hallituksen antaman vastauksen yhteydessä. Helsingin Sanomat paneutuu pääkirjoituksessaan lähinnä kritisoimaan Englannista käsin annettua uutisointia, jonka se katsoi olevan ristiriidassa alkuperäisen nootin sisällön kanssa. Lehti ottaa kirjoituksen lopussa vielä kantaa Suomen käymän sodan luonteeseen:

Meidän taistelumme kohdistuu Neuvostoliittoon eikä kehenkään muuhun ja se on taistelua olemassaolosta, jonka pitäisi saada kaikkien sivistyskansojen myötätunto osakseen – myöskin Englannin jos se on uskollinen itselleen. Ei ole olemassa mitään sopimuksia tai tosiasioita, joiden nojalla toisin voitaisiin väittää.¹⁸¹

Toisaalta lehti toteaa, ettei Suomen hallituksen vastaus ollut täysin tyhjentävä, mutta lisää samaan hengenvetoon, että suomalaiset voivat rauhallisin mielin odottaa maailman reaktiota vastineeseen. Helsingin Sanomien näkemys sodan luonteesta ja Suomen asemasta on melko ehdoton ja siinä näkyy selvästi hallituksen virallinen politiikka erillissodasta. Toisaalta lehti olisi tuskin voinut esittää erilaista näkemystä, mutta mikään ei pakottanut sitä korostamaan näin ehdottomasti virallista kantaa. Ehkä toteamus siitä, ettei Suomen vastine ollut täysin tyhjentävä, voi nähdä eräänlaisena kevennyksenä aiempaan kritiikin puutteeseen.

Pääkirjoituksessaan Aamulehti kommentoi Suomen vastinetta Englannin noottiin todeten sen esittäneen todistettavia väitteitä sodan luonteesta.¹⁸² Lehti katsoo, että olisi Suomelle mahdotonta luovuttaa viholliselle taistelutta sellaisia alueita, jotka talvisodassa joutuivat Neuvostoliitolle. Englannilta lehti toivoo rehtiä suhtautumista tosiasioihin, jotka sen mukaan puhuvat selvästi Suomen puolesta. Ajan Suunta antaa omalta osaltaan tukensa Suomen hallituksen vastineelle ja huomauttaa pääkirjoituksessaan, ettei Englanti kerro miten Neuvostoliitto tulisi suhtautumaan mahdolliseen joukkojen vetämiseen.¹⁸³

¹⁸⁰ SSd 8.10.1941 Pääkirjoitus.

¹⁸¹ HS 8.10.1941 Pääkirjoitus.

¹⁸² AL 8.10.1941 Pääkirjoitus.

¹⁸³ AS 8.10.1941 Pääkirjoitus.

Suomen vastausta Englannin noottiin kuvailaan Ilkan pääkirjoituksessa ”karun asialliseksi” ja lehden mukaan siinä osoitetaan, että Englannin vaatimus erillisrauhaan on täysin mahdoton nykyisessä tilanteessa. Lehti selittää myös Suomen ja Saksan suhdetta parhain päin:

Joskaan emme ole sitoneet kohtaloamme Saksan kansan ja valtakunnan kanssa minkäänlaisin muodollisin liittosuhtein – emme ole akselivaltoja, kuten Englanti tahtoo asian käsittää! – niin olosuhteet ovat kuitenkin ohjautuneet siten, että olemme välttämättömässä kohtalonyhteydessä Saksan valtakunnan ja sen sodanpäämäärien kanssa.¹⁸⁴

Ilkka tekee kuitenkin pienen myönnytyksen Englannin suuntaan todetessaan, että se suhtautuisi valitellen maiden keskinäisten suhteiden ajautumiseen mahdollisiin vihamielisyyksiin, sillä niin Suomea kuin Englantiakin yhdistää samankaltainen valtiollinen järjestelmä sekä pitkän kanssakäymisen perinteet muun muassa kaupan saralla. Siispä Ilkkakaan ei suhtaudu orastavaan mahdollisuuteen suhteiden entistä pahemmasta tulehtumisesta mitenkään myötämielisesti, vaan sekin näkisi mielellään Suomen sekä Englannin pystyvän toimimaan keskenään myös vastaisuudessa.

Helsingin Sanomat tiivistää uutisoinnissaan Suomen vastauksen noottiin oikeastaan kolmeen kohtaan: Ensinnäkin joukkojen vetäminen 1939 rajoille on mahdotonta sotilaallisista syistä. Toisekseen Itä-Karjalasta valloitetut alueet ovat suomalaisia, eivätkä venäläisiä ja kolmanneksi Suomi käy puolustussotaa ilman poliittisia sitoumuksia.¹⁸⁵

Tulkiten Suomen vastausta noottiin, Aamulehti tiivistää sen kolmeen pääkohtaan, jotka osaksi myötäilevät Helsingin Sanomien julkaisemia.¹⁸⁶ Ne ovat että Neuvostoliitolla on yhä hallinnassa suomalaisia vuoden 1939 rajojen mukaisia alueita, Neuvostoliitto käytti osaa Suomen nyt hallitsemista alueista hyökkäyksen valmisteluun talvisodassa ja että Suomen valloittamat vuoden 1939 rajojen ulkopuoliset alueet eivät suinkaan ole ”puhtaasti venäläisiä”. Kuitenkin Aamulehti painottaa hieman eri seikkoja kuin Helsingin Sanomat, eikä ota kantaa esimerkiksi Suomen sotilaalliseen liittolaisuusstatukseen, kuten Helsingin Sanomat tekee. Toisaalta pakinassaan Salomoni kirjoittaa:

¹⁸⁴ Ilkka 8.10.1941 Pääkirjoitus.

¹⁸⁵ HS 8.10.1941 ”Suomen vastaus Englannin muistioon”.

¹⁸⁶ AL 8.10.1941 Pääkirjoitus.

Näin pöytäkirjan ulkopuolella sopinee lisätä, että meistä on kovasti valitettava asia, jos taistelumme elämästä ja kuolemasta väen vängällä halutaan sekoittaa suursotaan. Meillä on sen verran todellisuudentajua, ettemme yritä näytellä osaa, johon edellytyksemme eivät riitä.¹⁸⁷

Lisäksi kirjoittaja toteaa Englannin toiminnan olevan ristiriitaista, kun se nyt kritisoi Suomea samanlaisesta toiminnasta, mihin se talvisodan aikana antoi tukeaan. Pakinoitsijan viittaus talvisotaan ilmentää melko hyvin vallinnutta käsitystä jatkosodan luonteesta talvisodan jatkona. Näistä asetelmista katsoen ei ole yllättävää, ettei englantilaisten näkemystä ollut helppo ymmärtää.

Helsingin Sanomat julkaisi Suomen ja Englannin historian yhtymäkohtia käsittelevän artikkelin, jossa aiempi kehitys liitettiin myös nykyiseen maailmanpoliittiseen tilanteeseen. Artikkelin on kirjoittanut Caius Kajanti. Loppupäätelmissä todetaan Englannin poliittisen mielenkiinnon aina kohdistuneen Vianmeren alueeseen ja Itä-Karjalaan, jolloin nykyinen noottienvaihto ei siinä mielessä ole mitenkään poikkeavaa. Kajanti toteaa, että Suomen nykyinen asema poikkeaa menneisyydestä juuri siltä kantilta, että tällä kertaa maa ei kuulu minkään suurvaltakoalition ja on näin erillä niiden politiikasta, eikä halua sotkeentua niiden eturistiriitoihin.¹⁸⁸

Toisaalta vastaavasti nykytutkimuksen¹⁸⁹ mukaan Suomen jatkosotaa ei nähdä niin erillisenä muualla Euroopassa käydystä maailmansodasta kuin muun muassa aikalainen kirjoittaja sitä kotimaassaan piti. Näin jälkikäteen tarkasteltuna onkin melko ironista, että Kajanti perustelee kirjoituksessaan aivan oikein Englannin kiinnostuksen Vianmeren alueeseen aiheutuneen nimenomaan suurvaltopolitiikan koukeroista historiassa eri vuosisatoina. Ja aivan samalla lailla Englannin jatkosodan aikaisen kiinnostuksen Suomeen voi nykyhetkestä tarkastellessa katsoa johtuneen juuri suurvaltopolitiikasta. Aamulehti uutisoikin amerikkalaislähteeseen viitaten, että Englannin nootin takana oli maan halu pelastaa Muurmannin rautatie:

Suurbritannian Suomelle antaman nootin tarkoituksena oli, selitetään tšekäläisissä asiantuntevissa piireissä, pelastaa Muurmannin rautatie ja varata se Englannin ja Neuvostoliiton väliseksi yhdystieksi. Kun tämä tarkoitusperä ei enää ole saavutettavissa, katsotaan, ettei Suomen ja Englannin välisen selkkauksen saattaminen pois päiväjärjestyksestä ole mahdotonta¹⁹⁰

Tällainen ajatus herätti epäilemättä toivoa siitä, että Suomen ja Englannin väliset suhteet eivät enää jatkaisikaan tulehtumista, vaan kiperästä tilanteesta olisi myös mahdollista selvitä pois. Uutisessa kerrotaan myös, että Englannissa olisi pohdittu miten maan suhteita Suomeen voitaisiin parantaa

¹⁸⁷ AL 8.10.1941 ”Moitteita ja myötämieltä”.

¹⁸⁸ HS 11.10.1941 ”Itä-Karjala ja Vianmeri Englannin politiikassa”.

¹⁸⁹ Jokisipilä 2004. Hänen mukaansa Suomi ja Saksa olivat tosiasiallisesti liittossa keskenään.

¹⁹⁰ AL 10.10.1941 ”Muurmannin rautatien pelastaminen oli Englannin nootin tarkoituksena”.

loukkaamatta Neuvostoliittoa. Kysymys siitä oliko tämä toiveajattelua vai ei, kallistuu ensimmäisen vaihtoehdon puolelle, sillä Neuvostoliitto esitti 17.10 Englannin hallitukselle pyynnön sodan julistamisesta Suomelle, Unkarille ja Romanianle.¹⁹¹ Kuitenkin näyttää siltä, että tällaisen uutisen levittäminen kannusti toiveikasta ajattelua Suomen ja Englannin välien säilymisestä.

Ajan Suunta irvailee Englannin perusteluille, että Suomi hyötyisi vetäessään joukkonsa pois Itä-Karjalasta. Lehden mukaan englantilaisten mielestä muutenkin ”menestyksellinen peräytyminen on voitoista suurin”, viitaten Ranskan tappioon kuin myös Englannin liittolaisen Neuvostoliiton vetäytymiseen, jota Englannista käsin on pyritty perustelemaan.¹⁹² Mielenkiintoisesti lehti vähättelee torjuntavoittojen merkitystä muotoilemalla, että ainoastaan todelliset voitot on saavutettu hyökkäämällä. Varsinkin jatkosodan lopulla lehden oma kanta on voinut muuttua, kun suomalaiset saavuttivat torjuntavoittoa.

Lokakuun lähestyessä loppuaan nousi esiin huhu, että Neuvostoliitto olisi painostamassa Englantia julistamaan Suomelle, Romanianle ja Unkarille sotaa. Aamulehti uutisoi asiasta ja kertoo Englannin ratkaisun lähenevän, sillä aiemmin maa oli odottanut, millaiseen tulokseen Yhdysvaltojen yritykset irrottaa Suomi suursodasta olisivat johtaneet. Lehti jatkaa uutisessaan, että nyt kun toiveet rauhasta olivat kariutuneet, saattoi Englanti muodostaa kantansa itsenäisesti.¹⁹³ Aiemmin muun muassa Ilkassa uutisoitiin, että ”ellei Suomi anna selvää vastausta sotilaallisesta asenteestaan”, saattaa Englanti julistaa sodan.¹⁹⁴ Uutisoinnissa pyritään tuomaan selvästi esiin, että juuri Neuvostoliitto on ollut asiassa aloitteellinen ja mahdollinen sodanjulistus olisi syntynyt pääosin juuri sen painostuksen vuoksi.

4.3 Suomen päämäärät englantilaisin silmin

The Times julkaisi Englannin työväenliikkeen vastauksen Suomen Sosialidemokraattisen puolueen kyselyyn, missä se oli pyytänyt ymmärrystä Suomen asemalle. Vastauksessaan työväenliike toteaa tunnustavansa valtaosan suomalaisista kannattavan edelleen heillekin tärkeitä arvoja ja vapaata yhteiskuntaa sekä demokratiaa, mutta toteaa, että ne tuhoutuvat varmasti, mikäli Hitler voittaisi

¹⁹¹ Nevakivi 1976, 168–169. Neuvostoliiton pyysi Englanti julistamaan sodan Suomelle ja samalla muotoili pyyntönsä enemmänkin poliittisen tuen osoitukseksi. On muistettava, että tuolloin suomalaisjoukot uhkasivat puna-armeijan asemia Syvärillä, joten Neuvostoliitolla oli myös sotilaallinen panos pelissä.

¹⁹² AS 20.10.1941 ”Päivän poimintoja”.

¹⁹³ AL 30.10.1941 ”Venäjä vaatii Englantia julistamaan sodan Suomelle?”.

¹⁹⁴ Ilkka 10.10.1941 ”Uhkaako Englanti Suomea sodanjulistuksella?”.

sodan. Vastauksessa jatketaan, että Hitler tulee kuitenkin häviämään sodan, joten Suomen hallitus on jo siitäkin syystä tehnyt väärän valinnan.¹⁹⁵

Suomalaisten etenemisestä uutisoitiin The Timesissa kun Suomen joukot olivat vallanneet Viipurin ja edenneet kohti Leningradia. Lisäksi Hitlerin kerrotaan antaneen Mannerheimille kunnianosoituksen:

In telegram to Field-Marshal Mannerheim, the Finnish Commander-in-Chief, Hitler conferred on him a bar to the Iron Cross he had received in 1914.¹⁹⁶

Pääkirjoituksessaan The Times käsittelee Suomen asemaa käynnissä olevassa sodassa ja kertoo, miten maassa keskustellaan rauhan solmimisesta mahdollisimman nopeasti kun sodanpäämäärät on saavutettu. Kirjoituksessa todetaan suomalaisen lehdistön muotoilevan, että sodanpäämäärät käsittäisivät vanhan rajan saavuttamisen ja edullisemmän rintama-asetelman saamisen maan turvallisuuden parantamisen ohella. Lisäksi lehti toteaa, että jää nähtäväksi, missä määrin Saksa saa houkuteltua Suomen liittymään mukaan hyökkäykseen kohti Leningradia. Sen lisäksi Saksa ei toivo Suomen tyytyvän pelkästään oman turvallisuutensa varmistamiseen, vaan haluaa liittolaisensa mukaan myös kommunismia vastaan käytävään kamppailuun. Kirjoituksessa pohditaan myös, mitä mahdollisuuksia Neuvostoliiton Itämeren laivastolla olisi selviytyä, jos Leningrad joutuisi saksalaisille.¹⁹⁷

The Times uutisoi kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Tannerin Vaasassa pitämästä puheesta, miten Suomi käy eurooppalaisesta suursodasta erillistä sotaa päämääränään puolustaa omaa maataan ja sen rajoja:

An admission that the Finns wholeheartedly want peace and a claim that Finnish participation in the war against Russia was nothing to do with the European war was made in a speech in Vasa yesterday by M. Tanner, the Finnish Minister of Trade, according to the Helsinki wireless.¹⁹⁸

Toisaalta Tannerin kerrotaan sanoneen, ettei rauhan solmiminen Neuvostoliiton kanssa olisi järkevää nyt, sillä on vääjäämätöntä, että Saksa voittaa sodan, jolloin solmittu rauha menettäisi joka tapauksessa merkityksensä. Tannerin kerrotaan myös toteavan, että Suomen kansa kaipaa rauhaa, johon The Times uutisessaan myös viittaa. Saksan tiedotusvälineiden kerrotaan puolestaan yrittävän

¹⁹⁵ The Times 27.8.1941 "Finland's fatal entanglement - Message to people from British labour".

¹⁹⁶ The Times 1.9.1941 "Finns advance in Karelia - Hitler's reward to Mannerheim". On huomattava, että vielä vuonna 1914 Mannerheim palveli Tsaarin armeijassa.

¹⁹⁷ The Times 11.9.1941 "Finn's desire for peace - a reluctant ally".

¹⁹⁸ The Times 15.9.1941 "Finnish longing for peace - minister's explanation".

parhaansa mukaan kieltää kaikki viittaukset siihen, että Suomi edes harkitsisi rauhanneuvotteluita.¹⁹⁹

Suomen Sosialidemokraatti kommentoi pääkirjoituksessaan eräissä ulkomaalaisissa tiedotusvälineissä liikkunutta väitettä, että Suomi olisi solmimassa ”yksityisrauhaa”, viittaamalla Tannerin Vaasassa pitämään puheeseen, joka lehden mukaan vie pohjan tällaiselta kirjoittelulta myös ulkomailla.²⁰⁰ Lehti painottaa myös, että Suomessa ei luoteta Neuvostoliiton antamiin lupauksiin huonojen kokemusten perusteella yksilöimättä niitä tarkemmin. Kuitenkin voisi olettaa sillä viitattavan muun muassa talvisodan aloittamiseen. On huomioitavaa, että lehti katsoi perustelluksi kommentoida asiaa pääkirjoituksessaan, kun oman puolueen ministeri oli pitänyt maailmallakin huomiota herättäneen puheen.

The Times kertoo Suomen jatkavan taistelua Saksan rinnalla, kunnes sillä on hallussaan Itä-Karjalan heimoalue, mutta toisaalta Suomen ei arvella haluavan tehdä pitkälle vietyjä sitoumuksia Saksan kanssa. Vaikkei Suomen nähdäkään haastavan Neuvostoliittoa kovin aktiivisesti, niin kuitenkin pidentyneen rintaman nähdään palvelevan Saksan etua, kun taas puna-armeija joutuu hajauttamaan puolustustaan myös pohjoiseen. Sen vuoksi Saksan kerrotaan olleen tyytyväinen liittolaiseensa, jonka tappiot olivat kuitenkin kasvamassa ja jo ohittaneet talvisodan menetykset. Saksan tarjoaman mahdollisuuden ulottaa maan rajat Itä-Karjalaan, katsottiin estävän toistaiseksi länsiliittoutuneiden rauhantarjousten etenemisen Suomessa.²⁰¹

Tannerin kerrotaan antaneen Tukholmassa uuden lausunnon, jonka sisältö oli hyvin pitkälle aikaisempien mukainen. Siinä sanotaan, ettei Suomi tulisi solmimaan rauhaa Neuvostoliiton nykyhallituksen kanssa, mutta samalla maa käy suurvaltasodasta erillistä kamppailuaan.²⁰² Ilkka lehti uutisoi Tannerin puheeseen viitaten, että ”Suomi on menettänyt kaiken luottamuksensa Kremlin vallanpitäjiin”.²⁰³ Toisin kuin The Timesin uutisoinnissa, Ilkka perustelee myös Suomen kannan todeten maan menettäneen luottamuksensa Neuvostoliitton.

Suomalaisten uutisoidaan levitelleen väärää tietoa väittäessään, että Englanti oli joutunut käyttämään Norjan Helsingissä olevaa asiameistä viestinsä välittämiseen, koska Yhdysvaltojen

¹⁹⁹ The Times 26.9.1941 “German fears of Finnish peace”.

²⁰⁰ SSd 16.9.1941 Pääkirjoitus.

²⁰¹ The Times 19.9.1941 ”No peace yet for Finns”.

²⁰² The Times 6.9.1941 “Finnish aims”.

²⁰³ Ilkka 25.9.1941 “Tannerilta jälleen kysytty erikoisrauhanmahdollisuuksia”.

hallitus oli kieltäytynyt välittämästä kyseistä viestiä edelleen Suomen hallitukselle.²⁰⁴ Lisäksi uutisessa moititaan suomalaisten tulkintaa, että Yhdysvaltojen julkinen mielipide oli kokonaan Suomen hallituksen kannan takana.

The Times toteaa kirjoituksessaan Suomen hallituksen aiheuttavan tyytymättömyyttä kansansa keskuudessa seurattessaan Hitleriä ja kertoo, miten maa olisi voinut kieltäytyä sellaisesta liitosta ja päinvastoin lähentyä Englantia. Suomen asemasta kirjoitetaan seuraavasti:

When she (Suomi, huom.) chose rather to break off diplomatic relations with Great Britain and declared war upon Russia, she entered on a dangerous path which has made her the tool of Nazi Germany and an agent of naked aggression against her powerful Russian neighbor. This is the situation from which her more cautious statements are seeking – hitherto in vain – to extricate her.²⁰⁵

Kirjoituksen perusteella Suomen antamat lausunnot erillissodasta ovat lähinnä silmänlumetta, jolla yritetään peitellä sitä todellista tilannetta, johon maa on ajautunut omien valintojensa tähden. Lisäksi kirjoituksessa muistutetaan englantilaisen työväenliikkeen antamaa lausuntoa, missä muistutetaan Hitlerin alaisuuteen joutumisen merkitsevän vapauden, demokratian ja sosiaalisen kehityksen (social progress) päättymistä. Englannin ulkoministeri Edenin kerrotaan sanoneen, että Englanti suhtautuisi sympaatteisesti kaikkiin Suomesta tuleviin diplomaattisiin aloitteisiin, joilla tilannetta voitaisiin muuttaa. Suomessa tämän tarjouksen kerrotaan herättävän mielipiteitä:

This generous offer clearly appeals to a large section of the Finnish population as conducive to the best interests of Finland; and it gives the Finnish Government a last chance of detaching the country from its fatal entanglement.²⁰⁶

Lehti jatkaa, että jos Suomen hallitus jatkaa Saksan auttamisen, niin demokraattisten maiden suhtautuminen muuttuu Suomea vastaan, vaikka maan omat vaatimukset olisivatkin kohtuulliset (Finland's reasonable claims). On mielenkiintoista mitä näillä vaatimuksilla tarkoitetaan; maan turvallisuuden varmistamista, vai vuoden 1939 alueiden takaisinsaamista. Kuitenkin kyseinen lause on epäilemättä tarkoitettu kevennyksenä antamaan vielä toivoa sille vaihtoehdolle, että Suomi voi yhä irtautua sodasta.

The Times uutisoi Suomen vastineesta Englannin nootille, jossa vaaditaan maan pidättäytyvän etenemästä jatkossa puhtaasti neuvostoliittolaiselle maaperälle.²⁰⁷ Lehti kirjoittaa, että vastauksen

²⁰⁴ The Times 1.10.1941 "Finnish falsehoods".

²⁰⁵ The Times 6.10.1941 "Finland's War on Russia".

²⁰⁶ The Times 6.10.1941 "Finland's War on Russia".

²⁰⁷ The Times 8.10.1941 "Finnish reply to British note – Excuses for aggression".

yleinen luonne ei tyydytä ja se osoittaa, että Suomen hallitus on antautunut saksalaisen vaikutuksen alle. Kirjoituksessa todetaan Englannin hallituksen saaneen vastauksen vasta eilen ja että se oli harkinnan alla eilisen yön ajan.

Vastaavasti Helsingin Sanomat uutisoi:

”... Suomen vastauksen tutkiminen vaatii varmaankin aikaa, minkä vuoksi mitään virallista reaktiota sen johdosta ei vielä voida odottaa, sanotaan asioita hyvin tuntevissa englantilaisissa piireissä.”²⁰⁸

Kirjoituksessa jatketaan, että Englannissa varaudutaan julistamaan sota Suomelle maan vakuutuksista huolimatta. On mielenkiintoista havaita, miten erilaiset tulkinnat voidaan samasta tapahtumasta tehdä. The Times korostaa vastauksen riittämättömyyttä ja puolestaan Helsingin Sanomat keskittyy toteamaan, ettei näin nopeasti voida vielä tietää Englannin hallituksen kantaa vastaukseen, jättäen silti takaportin auki sille vaihtoehdolle, ettei vastaus tyydytäkään Englantia. Muutamaa päivää myöhemmin Helsingin Sanomat kommentoikin kirjoitusta, lainaten The Timesin tulkintaa, kertoessaan ettei englantilainen sanomalehdistö pidä Suomen hallituksen vastausta tyydyttävänä.²⁰⁹

Suomen Sosialidemokraatti kirjoittaa pääkirjoituksessaan ministeri Tannerin Suomen Yleisradiossa pitämästä puheesta, jossa hän käsitteli Suomen asemaa meneillään olevassa suursodassa. Tannerin kerrotaan toteavan maan käyvän erillistä sotaansa, omien päämääriensä puolesta, toisin kuin muun muassa Englannissa on yritetty viestittää. Tannerin kerrotaan pitäneen puheensa myös englanniksi ja lehti toivookin näin Suomen näkökulmien välittyvän lehti uutisten kautta myös englantilaisille lukijoille. Samalla Tannerin puheeseen viitaten toivotetaan englantilainen valtuuskunta tervetulleeksi myös Suomeen:

Se ei asioihin täällä tutustuttuaan voisi tulla toisenlaisiin tuloksiin kuin mihin sir Walter Citrinen johtama valtuuskunta tuli talvisodan aikana – huolimatta siitä, että viimeksimainittu nyt vieraillee samojen bolshevikkien luona, joiden barbaarisuuden kuvaamiseksi hän silloin ei löytänyt kyllin suurta suuttumusta ilmentäviä sanoja.²¹⁰

Suomen Sosialidemokraatti tuntuu olevan vakuuttunut, että tutustuessaan Suomen oloihin Englannin työväen ja osuustoimintaliiton edustajat vakuuttuisivat maan käyvän sotaa vain omien päämääriensä puolesta. On vaikea sanoa, uskoiko lehti todella näin, kirjoitettuaan pitkin syksyä

²⁰⁸ HS 8.10.1941 ”Suomen vastauksen tutkiminen vie aikaa”.

²⁰⁹ HS 10.10.1941 ”Suomen vastaus saanut epäsuopean vastaanoton Lontoossa”.

²¹⁰ SSd 30.10.1941 Pääkirjoitus.

Englannin suhtautumisen syyn olevan lähinnä sen halu voittaa Saksa. Silloinhan Englanti ei nähnyt Suomen politiikassa sinänsä olevan muuta vialla, kuin suursodassa vastapuolen riveissä taistelemisen omaa liittolaistaan Neuvostoliittoa vastaan.

The Timesin uutisoinnissa tulee myös esille, ettei Suomi näytä olevan valmis solmimaan erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa, mikä todetaan myös suomalaisissa sanomalehdissä. Kotimaassa kuitenkin painotetaan myös Neuvostoliittoon kohdistuvaa luottamuspulaa, minkä ei katsota sallivan neuvotteluita itänaapurin kanssa. Tämä ero kuvaa tavallaan maissa vallinnutta erilaista suhtautumista tilanteeseen, kun molemmat tarkastelevat asiaa lähtökohtaisesti omasta perspektiivistään.

5. Tilanne tiivistyy

Marraskuuhun tultaessa Suomi oli joutunut yhä enemmän diplomaattisen painostuksen alle, kun Englanti kuin myös Yhdysvallat vaati Suomea vetäytymään vuoden 1939 rajoille useassa nootissaan ja lopettamaan sotatoimet Neuvostoliittoa vastaan. Samalla lehdistön avulla valmisteltiin julkista mielipidettä suotuisaksi sodanjulistukselle niin Suomessa kuin Englannissakin. Ehkä ratkaisevaksi käännekohtaksi osoittautui sodanjulistuksen toteutumisen kannalta Antikomintern-sopimuksen solmiminen marraskuun lopulla, vaikka itsessään sen merkitys oli lähinnä julistuksenomainen. Suurelle yleisölle lehdissä käyty spekulatioiden syveneminen jo kohti sodanjulistusta saattoi myös lieventää joulukuun alun tapahtumia.

5.1 ”Mitä meistä ajatellaan muualla?”

Maailmalla velloi toisen maailmansodan aikana kaikenlaisia huhuja, joihin lehdistö luonnollisesti halusi löytää vastauksia. Muun muassa Helsingin Sanomat uutisoi, että Neuvostoliitto oli painostanut Englantia julistamaan sodan Suomelle, Romanian ja Unkarille:

Reuterin toimiston diplomaattinen toimittaja on saanut tietää, että Washingtonista peräisin olevat tiedot, joiden mukaan Neuvostoliitto on kehoittanut Iso-Britanniaa julistamaan sodan Suomelle, Unkarille ja Romanian, ovat pääasiallisesti oikeita. Kehoitusta perustuu siihen, että nämä kolme valtiota ovat yhteistoiminnassa Saksan kanssa sotaikätyessä Venäjää vastaan.²¹¹

Lisäksi uutisessa kerrotaan ”asianomaisten viranomaisten” harkitsevan Neuvostoliiton kehotuksesta aiheutuvia mahdollisia toimia. Uutisesta heijastuu melko selvästi uhka Englannin sodanjulistuksesta, kun Neuvostoliiton kerrotaan sitä vaatineen. Lehdessä julkaistut perusteet siitä, että Suomi teki yhteistyötä Saksan kanssa, olivat myös hankalia kiistettäviä. Epäilemättä muun muassa Hitlerin Barbarossa -operaation alkumetreillä pitämä puhe oli saattanut jäädä vaikuttamaan tulkintaan Suomen asemasta suursodasta.

Pääkirjoituksessaan Helsingin Sanomat käsittelee Suomen asemaa suurvaltasodassa ja julkitullutta vahvistusta tiedolle, että Neuvostoliitto olisi pyytänyt Englantia julistamaan Suomelle sodan. Kirjoituksessa pohditaan Suomen erityisasemaa seuraavasti:

Olemme itse tietoisia erikoisesta asemastamme tässä sodassa. Meillä ei ole poliittisia sitoumuksia, jotka sitoisivat meitä jompaan kumpaan puoleen suurvaltain sodassa, josta

²¹¹ HS 4.11.1941 ”Englannin ja Yhdysvaltojen suhtautuminen Suomen taisteluun”.

tahdomme pysyä erillämme. Me olemme myös Venäjää vastaan sotaa käyvistä valtioista ainoa, joka länsivalloissakin on tunnustettu demokratiaksi.²¹²

Voi nähdä, että Helsingin Sanomat mieltää poliittiset sitoumukset lähinnä virallisiksi valtioiden välisiksi sopimuksiksi, eikä tarkoituksella tai huomaamatta ota huomioon silloista poliittista tilannetta ja sitä, että Suomen tulevaisuus oli sidoksissa Saksan sotamenestykseen. Tämän ohella lehti tuskin otti huomioon Lappiin sijoitettuja saksalaisia joukkoja ja yhtä Karjalan kannaksella taistelevaa divisioonaa. Lisäksi lehti toteaa pääkirjoituksessa, että Englannin painostuksella pyritään turvaamaan Muurmannin radan liikenne ja vapauttaa neuvostojoukkoja taisteluun saksalaisia vastaan muualle. Oikeastaan kumpainenkin näistä arveluista oli varsin tarkkanäköinen, sillä syksyllä Suomen eteneminen katkaisi Leningradiin menneen eteläisen rataosuuden ja uhkasi myös pohjoisempaa raidetta.²¹³ Samaan tapaan suomalaiset divisioonat sitoivat huomattavan määrän neuvostojoukkoja koko rintaman pituudella. On mielenkiintoista, että lehti huomioi Suomen etenemisellä olevan myös konkreettisia vaikutuksia Englannin suhtautumiseen, eikä kaikki syy ollut vain Neuvostoliiton painostuksella. Näiden päätelmienhän mukaan Suomen roolin voi nähdä olleen merkityksellinen suursodankin kontekstissa, vaikka tätä väitettä pyritään kyseisessä pääkirjoituksessa torjumaan.

Suomen Sosialidemokraatti ottaa pääkirjoituksessaan kantaa Englannista kantautuneisiin tietoihin, jonka mukaan Englannin sodanjulistus ”olisi odotettavissa aivan lähipäivinä”. Neuvostoliiton kerrotaan vaatineen sodan julistamista Suomelle, mutta Englannin haluttomuuden on vastaavasti arveltu viivästyttävän sitä.²¹⁴ Kaiken kaikkiaan sodanjulistuksesta puhuminen antoi lukijakunnalle aihetta arvella, että jossain vaiheessa se myös annettaisiin.

Lehden pakinoitsija Muste-Maalari käsittelee myös asiaa kirjoituksessaan keskittyen tilanteen vertaamisen talvisodan aikaisesta näkökulmasta, jolloin Englannista tarjottiin apua Suomelle:

Niin, Englannissa harkitaan sodan julistamista Suomelle – bolshevikkien kehoituksesta. Minkätähden? Sentähden, että me tappelemme bolshevikkejä vastaan. Niin tappelimme myös toista vuotta sitten. Ja silloin tarjosi Englannin hallitus Suomen hallitukselle tänne lähetettäväksi sotilasretkikunnan. Mitä varten? Tappelemaan niitä samaisia bolshevikkejä vastaan.²¹⁵

²¹² HS 5.11.1941 ”Pääkirjoitus”.

²¹³ Polvinen 1964, 33–34. Lokakuun 30. päivänä Siilasvuo aloitti III AK:n johdossa hyökkäyksen kohti Muurmannin rataa Louheen asti. Hyökkäys lähti käyntiin menestyksellisesti, mutta myös joukkojen omat tappiot kasvoivat suuriksi, eikä hyökkäys lopulta saavuttanut tavoitettaan.

²¹⁴ SSd 5.11.1941 Pääkirjoitus.

²¹⁵ SSd 6.11.1941 ”Jotta totuus ei unohtuisi”.

On huomioitsemisen arvoista, että kirjoituksessa Muste-Maalari ei ota huomioon Saksan roolia suhdekuviossa, vaikka pohtiikin, miten Englanti olisi toiminut nyt jos se aikoinaan olisi lähettänyt avustusretkikunnan Suomeen talvisodan aikana. Kirjoittajan pohdinta onkin aiheellista, sillä muun muassa poliitikot ovat muistelmissaan ja historiantutkijat tutkimuksissaan miettineet mihin suuntaan maailmansota olisi mennyt, jos Suomi olisi pyytännyt apua länsiliittoutuneilta talvisodassa.²¹⁶

Pakinoitsija kuitenkin tiesi varsin hyvin Englannin poliittiset vaikuttimet, mutta käsittelemällä asiaa näin humoristisesti, hän sai siitä enemmän irti. Myöhemmässä pakinassaan Muste-Maalari toteaa, että on ymmärrettävää, että Englanti ja Yhdysvallat alkoivat tukea Neuvostoliittoa, koska se oli sodassa länsiliittoutuneiden vihollisen, Saksan kanssa. Samalla Muste-Maalari huomauttaa länsivaltojen politiikasta:

Mutta vaikka omia etuja ajaakseen tekeekin liiton vaikkapa sen pirunkin kanssa, niin ei se vielä edellytä sitä, että pitäisi luopua omasta ideologiastaan ja ruveta ylistämään helvettä paratiisiksi.²¹⁷

Aamulehti kertoo Englannin alahuoneen istunnosta, jossa otettiin esille muun muassa Suomen asema. STT:n uutisen mukaan liberaali edustaja Mander oli tiedustellut ulkoministeri Edeniltä, että kun Neuvostoliitto kehotti julistamaan sodan, Romanian ja Unkarille jo neljä viikkoa sitten, eikö olisi jo aika ryhtyä toimenpiteisiin auttaakseen liittolaista. Edenin kerrotaan sanoneen hallituksen tekävän ratkaisun asiasta ”lähimpinä aikoina”.²¹⁸ Uutinen välittää lukijakunnalle eittämättä ajatuksia siitä, että Englannin poliittisissa piireissä on halua julistaa sota Suomelle kuin myös Romanian ja Unkarille, koska siten koetaan voitavan tukea Neuvostoliittoa, joka parhaillaan kävi ratkaisevia taisteluita saksalaisten hyökkäyksen pysäyttämiseksi. Uutisen voi katsoa jo hieman valmistelevan suomalaisia Englannin sodanjulistukseen.

Suomen Kuvalehdessä olevassa artikkelissa pohditaan Suomen asemaa Neuvostoliiton naapurina ja päätelmässään toteaa, että ainoastaan Neuvostoliiton häviö olisi Suomen turvallisuuden taie samalla jatkaen, että ”Britannia ja USA eivät voi täyttää sitä tai esittää mitään parempaa”.²¹⁹ Kirjoittaja puolustaa vahvasti Suomen hallituksen linjaa, mikä on ymmärrettävää. Tavallaan se kuvaa myös maan asennetta ja syitä miksi se oli halunnut sitoa tulevaisuutensa Saksan aseiden voittoon Neuvostoliitossa.

²¹⁶ Ylikangas 199, 288–292.

²¹⁷ SSd 11.11.1941 ”Demokratia ja vapaus”.

²¹⁸ AL 20.11.1941 ”Eden ei vastannut alahuoneessa tehtyihin kyselyihin”.

²¹⁹ Suomen Kuvalehti, numero 47, 22.11.1941 ”Suomea uhataan”.

5.2 Rauhantarjous

Helsingin Sanomat kommentoi pääkirjoituksessa Yhdysvaltojen välittämää Neuvostoliiton rauhantarjousta. Englannin rooli nousee esiin sitä kautta, että lehti arvelee maan arvioineen väärin Suomessa vallinneen mielipideilmaston uskoessaan, että Suomi suostuisi rauhaan varsin vaatimattomin myönnytyksin. Mainitsemisen arvoisena yksityiskohtana lehti nostaa esiin vuoden 1939 rajoihin palaamisen, jota ei esityksessä siis tarjottu.²²⁰ Toisaalta saman päivän lehdessä kiistetään jo, ettei hallitus olisi edes saanut mitään rauhantarjousta, vaan se olisi kuullut asiasta ensimmäisen kerran muutama päivä sitten ulkomaan radiopropagandasta.²²¹

Muste-Maalari tuo esille Suomen Sosialidemokraatin kannan rauhantarjoukseen toteamalla, että talvisodan kokemusten perusteella ”rajamme pysyvät taattuina vain sikäli, mikäli me suomalaiset siihen itse pystymme”.²²² Kirjoittaja ei usko, että Englanti tai Yhdysvallat voisivat taata Suomen rajat ja hän muistuttaa samalla Englannin ulkoministeri Anthony Edenin todenneen, etteivät paperilla olevat sopimukset ole nykyään minkään arvoisia. Tällä hän ilmeisesti viittaa aiemman Englannin pääministeri Neville Chamberlainen Saksan Adolf Hitlerin kanssa solmimaan sopimukseen Tšekkoslovakian saksankielisten Sudeettialuiden luovuttamisesta Saksalle taatakseen rauhan säilyminen Euroopassa.

Pakinassaan Eero-nimimerkki kirjoittaa Helsingin Sanomissa läntisten demokratioiden harjoittamasta painostamisesta, jonka tarkoituksena on irrottaa Suomi sodasta. Kirjoituksen ytimenä on, että Suomen puolelta ei sidota ainuttakaan neuvostodivisioonaa, jota voitaisiin muuten käyttää Saksaa vastaan. Eero näkee suomalaisten vain puolustavan aluettaan ja toisaalta hän katsoo Neuvostoliiton lupaukset maan turvallisuudesta olevan varsin heikolla pohjalla keskinäisen luottamuksen puuttumisen vuoksi. Kirjoituksessa kysytään, mikseivät neuvostojoukot sitten lähde, jos niitä tarvitaan muualla saksalaisia vastaan.²²³

Vastaavasti Aamulehti kommentoi pääkirjoituksessaan Yhdysvaltojen antamaa noottia, mutta keskittää päähuomioon länsivaltojen lähettämään tarjoukseen erillisrauhan solmimisesta leimatun sen niiden yksityisyritteliäisyydeksi:

Amerikan ja Englannin valtionmiehet ovat kaikesta päättäen toimineet omissa harrastuksissaan olematta valtuutettuja puhumaan ja toimimaan Neuvostoliiton puolesta. Hra Losovski

²²⁰ HS 7.11.1941 ”Pääkirjoitus”.

²²¹ HS 7.11.1941 ”Suomi ei ole saanut rauhantarjousta Venäjältä”.

²²² SSd 8.11.1941 ”Gentlemanin poliittisen naimakaupan seuraukset”.

²²³ HS 11.11.1941 ”Miksi eivät sitten tosiaankin lähde?”.

nimenomaan kieltää, että Stalinin hallitus olisi tunnustellut Suomen kanssa tehtävän erikoisrauhan mahdollisuuksia.²²⁴

Lehti siis yrittää vakuuttaa, ettei länsivaltojen rauhantarjous ollut edes vakavasti otettava kun Neuvostoliitto itse kieltää kaikki rauhantunnustelut.

Ilkka lainaa ruotsalaista Dagens Nyheteriä ja nostaa otsikkotasolla esille, että Englanti olisi haluton julistamaan sodan Suomelle.²²⁵ Näin ollen voi ajatella, että vielä ennen Antikomintern-sopimuksen solmimista olisi myös lehdistössä uskottu mahdollisuuteen rauhan säilymisestä näiden maiden välillä. Toisaalta viitteet lähestyvistä sodanjulistuksesta olivat vahvat, sillä tiedettiin Neuvostoliiton virallisesti vaatineen sitä. Siitä huolimatta lehdistössä oli sijaa myös toiveikkaalle ajattelulle.

5.3 Sotapropagandaa

Sotapropagandaa on käytetty aseena erilaisissa konflikteissa kautta aikojen, ja samalla tapaa se näytteli roolia toisessa maailmasodassa kuin myös Suomen käymässä jatkosodassakin.²²⁶ Helsingin Sanomissa nimimerkki Eero kirjoittaa brittiläisen lehdistön levittämästä uutisesta, että Helsingissä olisi pidetty mielenosoitus rauhan solmimisen puolesta ja arvelee mistä suunnasta se on alun perin lähtöisin:

Saattaapa olla sanoma – hajusta päätellen – lähetetty vaikka jostakin pölsunpuoleisilta rajaseuduilta, mutta totuuden rajasta se liikkuu niin kaukana, että paha vahingonlaukaus tuli itsensä ampujan ja hänen toimeksiantajiensa kannalta.²²⁷

Kirjoituksessa viitataan, että väärät tiedot olisivat jopa peräisin neuvostoliittolaisista lähteistä, tai ainakin se olisi tilattu itänaapurista. On tavallaan ymmärrettävää, että Englannista tulevaa propagandaa halutaan selittää sillä, että se on alkujaan peräisin vihollismaa Neuvostoliitosta. Silloin ei tarvitse selittää mitä omia päämääriä englantilaisella lehdistöllä mahdollisesti oli, kun se levittää ilmeisen virheellistä tietoa.

Aamulehdessäkin mainitaan Englannissa uutisoitu Helsingissä ollut mielenosoitus, jota ei ilmeisesti tapahtunut. Sen ohella lehti kertoo Daventryn radiossa kuullusta väitteestä, että Suomi olisi jakautumassa kahteen poliittiseen leiriin toisen vaatiessa sodan lopettamista ja toisen kannattaessa

²²⁴ AL 18.11.1941 Pääkirjoitus.

²²⁵ Ilkka 22.11.1941 ”Englanti osoittaa ilmeistä haluttomuutta julistaa Suomelle Neuvostoliiton tilaama sota”.

²²⁶ Luostarinen 1986, 31–43.

²²⁷ HS 6.11.1941 ”Ampuvat liian ’karkealla jyvällä’ ”.

sen jatkamista. Samassa yhteydessä Aamulehdessä kerrotaan radiosta kuullun, että Suomen Sosialidemokraattinen Puolue olisi pitänyt kokouksen, jossa oli vaadittu Tannerin eroa ilmeisesti liittyen poliittisiin leireihin jakautumiseen.²²⁸

Mielenkiintoisesti lehti kumoaa STT:n tietoihin viitaten ainoastaan sosialidemokraattien kriisin, mutta ei ota kantaa väitteeseen maan poliittisen kentän kahtiajakautumisesta. Toki tästä ei pidä tehdä liian pitkälle meneviä päätelmiä, kun voi olettaa suuren yleisön joka tapauksessa asettavan saman otsakkeen alle asetetut väittämät jo lähtökohtaisesti propagandistisiksi.

Suomen Sosialidemokraatti ottaa Muste-Maalarin kynän kautta kantaa Englannin välittämiin propagandautisiin leimaten ne naurettaviksi ja toteaa Englannin radion saaneen huonoja vaikutteita uudelta neuvostoliittolaiselta partneriltaan.²²⁹ Letkeään tyyliinsä kirjoittaja onnistuu luomaan kuvaa, että Englannin radio olisi yhtä luotettava kuin Neuvostoliiton Tiltu, joka oli tullut Suomessa jo aiemmin varsin tutuksi neuvostoliittolaisten radiolähetysten kautta.

Pakinassaan Ajan Suunnan Oikokulma palaa propagandasotaan kertoessaan miten Englannin ja Neuvostoliiton ”propagandaelimet” ovat ryhtyneet yhteistyöhön. Hän toteaa, ettei tämän jälkeen voi olla epäilystä ettei brittien tiedotuspalvelu tukeudu valheeseen:

Sillä bolshevikkien propagandalla ei briteille ole todellakaan muuta annettavana kuin ohjeita alastoman valheen käytössä. Ja oppilas on ollut kiitettävän uuttera ja oppivainen – muistakaamme vain Daily Expressin ”tietoja” mielenosoituksista ”Helsingin Aleksanterinkadulla”.²³⁰

Räikeä Englannin propaganda ei ilmeisesti purrut erityisen hyvin kansaan Englannin radion suomenkielisten lähetysten kautta, minkä voi päätellä mielialakatsauksista.²³¹ Niissä kerrotaan esiintyneen pettymystä ja suuttumusta Englannin toimiin, kun se on yrittänyt saada myös Yhdysvaltoja mukaan Suomea vastaan, eikä uskonut Suomen vakuutteluihin oman sotansa puolustuksellisesta luonteesta.

Suomen Sosialidemokraatissa Muste-Maalari kirjoittaa Ajan Suunnan tapaan neuvostoliittolaisten ja englantilaisten välisestä propagandayhteistyöstä. Pakinoitsija pohtii analyttisellä otteella niin Neuvostoliiton kuin Englanninkin propagandan luonnetta todeten, että viime aikoina Suomessa kuullut Englannin lähetykset ovat alkaneet muistuttaa Neuvostoliittolaista mallia. Hänen mukaansa

²²⁸ AL 6.11.1941 ”Englannin ja Amerikan valhepropaganda saa yhä räikeämpiä muotoja”.

²²⁹ SSd 8.11.1941 ”Gentlemanin poliittisen naimakaupan seuraukset”.

²³⁰ AS 14.11.1941 ”Päivän poimintoja”.

²³¹ Favorin & Heinonen 1972, 44.

se on tehotonta, koska siinä tuodaan esiin ilmivalheita ja maiden kannanotot ovat ajan saatossa ristiriitaisia. Sillä kirjoittaja viittaa erityisesti Englannin kommunistien suhtautumiseen hallitukseensa kuin myös Englannin suhtautumiseen Suomeen.²³²

Kansallissosialisti kirjoittaa samasta asiasta ja tuo esiin kaksi edellä mainittua uutista Helsingissä olleesta rauhanmielenosoituksesta ja maan poliittisen kentän hajautumisesta kahtia. Kirjoituksen kärki kohdistuu kuitenkin Reuterin uutistoimistoa vastaan:

Olemme useasti aikaisemmin lehdessämme osoittaneet Englannin tietotoimiston ”Reuterin” omistussuhteet ja kuinka mahtava väline maailman juutalaisen mielipiteen muokkaajana ”Reuter” on. Se hallitsee ei vain, Englannin, vaan myös suurelta osalta Amerikan ja kaiken maailman lehdistön uutisisältöä.²³³

Lehti kirjoittaa, että siksi lehdissä julkaistaan tällaisia ”valheellisia ja propagandatarkoituksessa keksittyjä uutisia”, koska niiden todenmukaisuutta on mahdoton tarkistaa. On mielenkiintoista huomata miten Kansallissosialisti käy uutistoimistoa vastaan kirjoituksessaan, muttei ole niinkään yllättävää havaita kuinka se syyttää Reuteria ”maailman juutalaisen mielipiteen muokkaajaksi”. Vastaavanlaista kielenkäyttöä ei kuitenkaan voi odottaa muilta tutkimuksen lehdiltä.

5.4 Antikomintern-sopimus

Antikomintern-sopimus solmittiin alun perin vuonna 1936 Japanin ja Saksan kesken. Myöhemmin sopimukseen liittyivät muun muassa Italia, Espanja ja Unkari. Sopimus oli luonteeltaan julistuksenomainen, sillä sen konkreettinen merkitys jäi melko vähäiseksi. Sen ydin oli, että sopimusosapuolet lupautuivat toimimaan yhdessä eri keinoin kommunistista internationaalia vastaan. Siihen ei esimerkiksi tehty muutoksia Saksan ja Neuvostoliiton välisen Molotov-Ribbentrop -sopimuksen voimassaolon aikana.²³⁴

Saksa suunnitteli sopimuksen viidennen vuosipäivän 25.11. lähestyessä näyttävää tilaisuutta, jossa lukuisa joukko uusia valtioita liittyisi sopimukseen Suomi mukaan lukien. Marraskuun alussa Saksan ulkoministeri Ribbentrop lähetti Suomen-lähettiläälleen Blücherille sähkeen, jossa häntä pyydettiin tunnustelemaan Suomen halukkuutta liittyä sopimukseen. Myöhemmin Saksan lähettiläs sai tehtäväkseen suostutella maa liittymään sopimukseen. Lopulta Ryti ja Suomen hallitus

²³² SSd 15.11.1941 ”Propagandasta”.

²³³ KS 7.11.1941 ”Reuterin toimintatavat paljastuvat”.

²³⁴ Polvinen 1964, 46.

suostuivat allekirjoittamaan sopimuksen myönnytyksenä Saksalle. Lisäksi Suomen hallitus toivoi liittymisen Antikomintern-sopimukseen olevan tarpeeksi, eikä maan tarvitsisi liittyä kolmen vallan sopimukseen. Samalla tämän eleen ajateltiin takaavan viljalähetykset seuraavaa talvea varten.²³⁵ Suomen liittymistä ei nähty Englannissa erityisen merkityksellisenä asiana, kun maa oli kuitenkin pysytellyt erillä kolmen vallan sopimuksesta, mutta sitä nähtiin voitavan hyödyntää valmisteluissa sodanjulistuksen antamiselle.²³⁶

Sopimus tuli kansalle yllätyksenä ja suhtautuminen siihen vaihteli niin maantieteellisesti kuin kansanryhmittäinkin. Pääajatuksena oli kuitenkin, että se vei Suomea kohti akselivaltojen leiriä ja sitä kautta heikensi maan suhteita Englantiin ja Yhdysvaltoihin. Erityisesti työväen piirissä sopimusta pidettiin valitettavana tapauksena nimenomaan koska sen katsottiin huonontavan maan suhteita länsivaltoihin.²³⁷

VTL antoi lehdistölle ohjeet miten käsitellä Antikomintern-sopimukseen liittymistä, sillä oli oletettavissa, että sopimus herättäisi kritiikkiä etenkin vasemmistolaisten ja ruotsinkielisten keskuudesta. Lopullisissa ohjeissa asiasta sai kirjoittaa ”myötämieliseen tai mitään sanomattomaan sävyyn”.²³⁸

HS uutisoi Suomen hallituksen päätöksestä liittyä mukaan Antikomintern-sopimukseen liittäen uutiseen mukaan virallisen tiedonannon:

Suomen johdonmukaisen bolsevisminvastaisen asennoitumisen mukaisesti hallitus on päättänyt, että Suomi liittyy n.s. antikomintern-sopimukseen. Tällä tavoin Suomi haluaa osallistua kansainväliseen yhteistyöhön, jonka tarkoituksena on tehostaa kommunistisen internationalen turmiollisen toiminnan vastustamista.²³⁹

Pääkirjoituksessaan Helsingin Sanomat käsittelee Antikomintern-sopimukseen liittymistä ja painottaa, että sopimus on suunnattu vain ja ainoastaan kommunistista internationaalia vastaan, eikä suoranaisesti edes Neuvostoliittoa, saati länsivaltoja kohtaan:

Uusi sopimus ei siis sen enempää kuin vanha ole muodollisesti tähdätty edes neuvostovaltiota vastaan, joka on kommunistisen internationalen toimeksiantaja, saatikka joitakin muita valtoja

²³⁵ Polvinen 1964, 54–57.

²³⁶ Nevakivi 1976, 176. Kolmen vallan sopimus solmittiin syksyllä 1940 Saksan, Italian ja Japanin kesken. Se oli suunnattu Yhdysvaltoja vastaan ja myöhemmin sopimukseen liittyi muitakin Saksan liittolaisia.

²³⁷ Favorin & Heinonen 1972, 45–46.

²³⁸ Perko 1971, 124.

²³⁹ HS 25.11.1941 ”Suomi liittyy antikomintern-sopimukseen”.

vastaan, jotka itse omalla osallaan ovat taistelleet maailmanvallankumousta vastaan, jopa joskus aivan eturintamassa, kuten aikoinaan Englanti ja Yhdysvallat.²⁴⁰

Kirjoituksessa lisäksi huomioidaan, että Englanti ja Yhdysvallat ovat perinteisesti taistelleet maailmanvallankumousta vastaan ja ottivat Venäjän sisällissodassa osaa bolševikkienvastaiseen taisteluun. Toisaalta lehti kyllä myöntää, ettei Suomen liittyminen sopimukseen ole ainakaan hälventänyt niitä epäluuloja, joita tietyillä ulkovalloilla on maan asemaa kohtaan ollut. Toki se lisää heti perään, ettei sopimus anna todellista aihetta muuttaa suhtautumista Suomeen.

Aamulehti ottaa pääkirjoituksessaan kantaa Antikomintern-sopimukseen painottaen, että sopimus ei tule muuttamaan Suomessa jo aiemmin vallinnutta tapaa suhtautua kielteisesti kommunismiin. Lehti intoutuu jopa toteamaan, että maa on ollut edelläkävijä mitä tulee kommunisminvastaiseen taisteluun. Toisin kuin Helsingin Sanomat, Aamulehti mainitsee Neuvostoliiton kommunismin levittäjävallaksi, jota vastaan on yhä jatkossakin käytävä puolustustaistelua.²⁴¹

Suomen Sosialidemokraatti ottaa pääkirjoituksessaan kantaa Antikomintern-sopimukseen varsin maltillisesti:

Käytännössä ei tällaisella sopimuksella ainakaan Suomen kohdalta silti liene suurta merkitystä. Sehän on, niin kuin jo viittasimme, ylimalkainen lausuma siitä, että mekin edelleen näemme kommunismin vaaran, jota on vastustettava. Suomelle ei tietenkään ole ollut mitään erikoista tarvetta tai halua sen julistamiseen – teothan ovat meillä riittävinä todistuksina.²⁴²

Tällä kirjoittaja viittaa sosialidemokraattien perinteiseen vastavoimaan kommunisteja vastaan ja sopimuksen yleisluontoiseen merkitykseen. Lehti myös toteaa, ettei sopimuksella ole vaikutusta Suomen suhteisiin ulkovaltoihin tai meneillään olevan sodan erillisluonteeseen. Ainoa terävä kommentti osuu toteamukseen: ”Ajankohta voi saattaa monen mietteliääksi”, millä lehti viittaa länsiliittoutuneiden ja Suomen ongelmallisiin suhteisiin, joiden kiristymisestä olivat kansalaiset saaneet lukea lehdistä pitkin syksyä.

Ajan Suunta uutisoi Antikomintern-sopimuksen solmimisesta näyttävästi samalla ottaen sen myötämielisesti vastaan. Lehti lainaa muun muassa Vihtori Kosolan Helsingissä 7.7.1930 talonpoikaismarssin yhteydessä pitämää puhetta, jonka pääajatuksena oli, että kommunismi on kitkettävä Suomesta.²⁴³ Lehti jatkaa samaa teemaa myös Mauri-nimimerkin pakinassa, jossa

²⁴⁰ HS 29.11.1941 Pääkirjoitus.

²⁴¹ AL 26.11.1941 Pääkirjoitus.

²⁴² SSd 26.11.1941 Pääkirjoitus.

²⁴³ AS 25.11.1941 ”Suomi antikominternsopimuksen jäsen.”.

muistellaan Lapuan nousun vuosipäivää, jolloin paikalle saapuneet kommunistit ajettiin pois paikalliselta työväentalolta vuonna 1929. Muutoin pakinassa todetaan 13 maan Antikomintern-sopimuksesta, että ”näin pitkälle on siis maailman tervehdyttämisessä päästy”.²⁴⁴ Suomen Sosialidemokraatti napauttaa Ajan Suuntaa pääkirjoituksessaan torjumalla sen väitteen, että Antikomintern-sopimus olisi ”lapuanliikkeen” voitto.²⁴⁵

Pääkirjoituksessaan Ilkka selittää Antikomintern-sopimuksen allekirjoittamisen tulleen yllätyksenä kun ajatellaan Suomen aiempaa poliittista linjaa, mutta toisaalta lehti näkee sen myös johtopäätöksenä Suomen tilanteen kehittymisestä.²⁴⁶ Tästä voi päätellä, että lehden kannan mukaan oli johdonmukaista lähentyä aseveli Saksaa kun parhaillaan käytiin sotaa, jonka menestyksen pitkälti ratkaisivat nimenomaan saksalaiset aseet.

Suomen Sosialidemokraatissa Muste-Maalari intoutuu pakinoimaan Antikomintern-sopimuksen tiimoilta, kun Englannin radion suomenkielisessä lähetyksessä oli todettu, että solmiessaan sopimuksen Suomi asettuu myös Englantia ja Yhdysvaltoja vastaan.²⁴⁷ Kirjoituksessa väite kumotaan muun muassa toteamalla, ettei Englanti tai Yhdysvallat ole liittyneet kommunistiseen kominterniin. Tuttuun tapaan pakinoitsija käyttää hyväkseen Neuvostoliiton ja länsiliittoutuneiden miltei pääläelleen kääntyneitä suhteita tuodessaan ilmi länsivaltojen aiemmin antamia kielteisiä lausuntoja nykyisestä liittolaisestaan.

5.5 Odotusta tulevasta, käännekohta lähestyy

Aamulehti lainaa ruotsalaislehtiä ja yhtä Lontoon kirjeenvaihtajaa, jotka näkevät Antikomintern-sopimuksen tosiasiallisesti huonontavan Suomen ja Englannin suhteita sekä ajavan naapurimaataan tiukemmin kohti akselivaltojen leiriä.²⁴⁸ Samaan tapaan Suomen Sosialidemokraatti otsikoi ruotsalaislähteitä lainaavan uutispalstan summaamalla, että sopimus tulee kiristämään Suomen ja Englannin välejä.²⁴⁹ Uutisten sävynä on, että maan liittyminen sopimukseen on kaventanut Suomen päättäjien liikkumatilaa ja vaikeuttanut maan pyrkimyksiä vakuuttaa käymänsä sodan olevan erillään suurvaltasodasta.

²⁴⁴ AS 25.11.1941 ”Päivän poimintoja”.

²⁴⁵ SSd 26.11.1941 Pääkirjoitus.

²⁴⁶ Ilkka 25.11.1941 Pääkirjoitus.

²⁴⁷ SSd 30.11.1941 ”Kominternista ym.”.

²⁴⁸ AL 26.11.1941 ”Englannin ja Suomen välien kiristymisen mahdollinen, arvellaan Lontoossa”.

²⁴⁹ SSd 26.11.1941 ”Suomen liittyminen kominternin vastaiseen sopimukseen aiheuttanee Englannin ja Suomen välien kiristymisen”.

Jälleen ruotsalaislehtiä lainaten muun muassa Aamulehti uutisoi, että aivan lähipäivinä ei ole Englannin hallitukselta odotettavissa ratkaisua Suomen suhteen, mutta tilanne ei voi jatkua ratkaisemattomana kovinkaan pitkään. Suomen liittymisen sopimukseen kerrotaan kuitenkin muuttaneen tilannetta merkittävästi:

Pohjasävy Englannin suhtautumisessa on kuitenkin jatkuvasti sillä kannalla, että Suomen yhtyminen sopimukseen on periaatteessa täysin muuttanut tilanteen, mikä asia todennäköisesti tulee johtamaan vakaviin johtopäätöksiin.²⁵⁰

Ulkomailta välittyvät uutiset Englannin suhtautumisesta Suomeen olivat varmasti epämiellyttävää lukemista monille suomalaisille, jotka olivat yhä toivoneet rauhan säilyvän maiden välillä. Niiden perusteella sota vaikuttaa todennäköisemmältä vaihtoehdolta kuin tapahtumien kulun kääntyminen liennytyksen suuntaan. Myös Ajan Suunta ja Ilkka uutisoivat Aamulehden tapaan tilanteen kiristymisestä.²⁵¹ Mielenkiintoisesti otsikkotasolla lehdet toteavat, ettei lähipäivinä ole odotettavissa muutosta, vaikka uutisessa todetaankin tilanteen muuttuneen jopa merkittävästi Suomen liittyttyä Antikomintern-sopimukseen. Ehkä tällainen otsikkovalinta ei ole sattumaa, vaan lehdet helposti näkevät asiat omalta kannaltaan myönteisessä valossa.

Helsingin Sanomat uutisoi hallituksen eduskunnalle antamasta tiedonannosta, jossa käsitellään myös Englannin ja Suomen suhteita.²⁵² Tiedonannossa kerrotaan nykytilanteeseen johtaneista tapahtumista ja maiden välien katkeamisesta. Lisäksi siinä esitetään arvelu, että Neuvostoliitto on painostanut Englantia julistamaan Suomelle sodan. Tähän tietoon suhtaudutaan valitellen ja vielä kerran painotetaan, ettei se olisi Suomen toiveiden mukaista ja maan tavoite on yhä edelleenkin käydä suurvaltasodasta erillistä kamppailua Neuvostoliittoa vastaan.

Aamulehti uutisoi pääministeri Rangelin pitämän puheen, joka käsitteli Suomen sotilaallista ja ulkopoliittista asemaa.²⁵³ Rangel toteaa Suomen pyrkivän pitäytymään erillään suurvaltasodasta ja pahoittelee, mikäli Englanti julistaisi maalle sodan, mikä samalla vetäisi Suomea kohti suurvaltojen välistä kamppailua. Osassa puheesta tiivistetään Suomen ja Englannin välisien suhteiden kehittymistä ja tuodaan myös esille, että Neuvostoliitto on painostanut Englantia julistamaan Suomelle sodan.

²⁵⁰ AL 28.11.1941 ”Englannin ja Suomen suhteissa ei lähipäivinä ole odotettavana muutosta”.

²⁵¹ Ilkka 28.11.1941 ”Ratkaisevaa päätöstä Suomen ja Englannin suhteissa ei lähipäivinä ole odotettavissa”; AS 27.11.1941 ”Englannin suhtautuminen Suomeen”.

²⁵² HS 30.11.1941 ”Hallitus esitti eilen eduskunnalle sotaa ja suhteitamme ulkovaltoihin koskevan tiedonannon”.

²⁵³ AL 1.1.2.1941 ”Kansan työrauhan turvaamiseksi on meidän saatava myös riittävät alueelliset turvallisuustakeet”.

Ilkka lainaa Daily Telegraphia uutisoidessaan, että pääministeri Rangelin selityksen vuoksi ei kestä enää kauan, ennen kuin Englanti ja Yhdysvallat julistavat sodan Suomelle, ellei Suomi muuta kantaansa.²⁵⁴ Seuraavassa numerossaan lehti kirjoittaa pääkirjoituksessaan tiedoista Englannin vaatimuksesta ja huhuista suhteiden etenemisestä sodan partaalle:

Tämä Suomen kansan asennoituminen tässä suuressa kysymyksessä on ärsyttänyt Englantia niin, että siellä sanotaan Englannin ja Suomen suhteiden nyt joutuneen katkeamispisteelleen.²⁵⁵

Lehti kokee myös väärytenä, ettei Englanti halua sallia Suomen liittää alueisiinsa aiemmin talvisodassa menettämiään alueita. Voi ajatella, että lehti ajattelee näiden Itä-Karjalan alueiden kuuluvan kiistatta Suomelle, eikä olisi oikeutettua menettää niitä uudemman kerran vajaat kaksi vuotta talvisodan päättymisen jälkeen, kun ne on suurilla uhrauksilla jälleen valloitettu.

Suhteiden tulehtumista ennakoiden Helsingin Sanomat kirjoittaa Reuterin tietoihin nojaten, että Englannin hallitus olisi antanut Suomelle ultimaatumia, jossa vaaditaan hyökkäyksen pysäyttämistä Neuvostoliittoon. Ellei tähän vaatimukseen saataisi myönteistä vastausta, julistaisi Englanti Suomelle sodan.²⁵⁶ Erilaisten tietojen ja uutisten joukossa tämä nousee selvästi esiin, sillä siinä kerrotaan vaatimuksesta, johon voi vastata oikeastaan kahdella tavalla. Nimenomaan suora sodanjulistuksen odotus nousee uutisessa vahvasti esille, vaikkei siinä kerrotakaan yksityiskohtaisesti esimerkiksi aikarajaa, johon mennessä vastausta on vaadittu. Viimeistään tässä vaiheessa voi olettaa Englannin sodanjulistuksen nousseen julkisessa mielipiteessä todelliseksi mahdollisuudeksi.

Samaan tapaan myös Aamulehdessä, Ilkassa ja Suomen Sosialidemokraatissa julkaistiin tietoja siitä, että Englannin hallitus olisi jättänyt Suomelle ultimaatumia, jonka sisällöstä ei silti ollut täyttä varmuutta.²⁵⁷

Englannin hallitus olikin antanut 27.11 Yhdysvalloille edelleen toimitettavaksi uhkavaatimuksensa Suomelle sotatoimien lopettamisesta. Englannin olisi siten myös täytettävä uhkauksensa sekä lupauksensa Neuvostoliitolle, ellei Suomi perääntyisi ja lopettaisi sotatoimia.²⁵⁸

²⁵⁴ Ilkka 2.12.1941 ”Ellei Suomi muuta nykyistä kannottoaan, julistavat Englanti ja USA sodan”.

²⁵⁵ Ilkka 3.12.1941 Pääkirjoitus.

²⁵⁶ HS 5.12.1941 ”Britannian hallitus antanut Suomelle ’viimeisen mahdollisuuden’ ”.

²⁵⁷ AL 5.12.1941 ”Englannin vaatimukset Suomelle, Romanian ja Unkarille”; Ilkka 5.12.1941 ”Iso-Britannia jättänyt nootin Suomelle?”; SSd 5.12.1941 ”Suomen ja Englannin suhteiden kehitys”.

²⁵⁸ Polvinen 1964, 93.

Aamulehti uutisoi espanjalaisen Pueblo -sanomalehden kirjoituksesta, jossa käsitellään Suomen käymää sotaa ja kysytään, eikö se ole jatkoa edelliselle.²⁵⁹ Lehti kertoo nykyisen sodan eroavan talvisodasta sillä, että nyt Suomi on valinnut liittolaisen, joka ei tue maata suurin sanoin, vaan teoin. Onkin mielenkiintoista, että Aamulehti on otsikoinut espanjalaislehden uutisoinnin: ”Espanjalainen lehti Suomeen kohdistetusta kiristyksestä”. Otsikointi kertoo epäilemättä myös Aamulehden omasta ajattelusta tilanteesta, jota se tuskin pitää kovin reiluna. Samaa linjaa lehti jatkaa seuraavan päivän pääkirjoituksessaan todeten Suomen pyrkivän säilyttämään viimeiseen asti hyvät suhteet länteen mikäli se on vain maasta itsestään kiinni.²⁶⁰

Ilkka ehtii ennakoida sodan syttymistä jo joulukuun 6. päivänä ilmestyneessä lehdessä otsikoidessaan uutisryppään ”Englanti julistanut viime yönä sodan Suomelle, Unkarille ja Romanianlle?”.²⁶¹ Lehti kertoo ultimaatumien jättämisestä ja sen määräajan päättymisestä edellisenä yönä ja samalla mainitsee, että Englanti katsoisi sotatilan vallitsevan puoliltaöin 6.12. Todellisuudessa virallisessa sodanjulistuksessa sotatila alkoi vasta vuorokautta myöhemmin. Ilkka onnistui kuitenkin uutisoimaan sodan alkamisesta ensimmäisenä lehtenä kertoen sen lähes varmaksi tiedoksi, kun huomioidaan otsikossa ollut kysymysmerkki. Suomen Sosialidemokraatti uutisoi maltillisemmin sodanuhasta lainaten Reuterin Washingtonin kirjeenvaihtajaa, jonka mukaan Englannin odotetaan julistavan Suomelle sodan ennen sunnuntaita.²⁶²

Pakinassaan Suomen Sosialidemokraatin Muste-Maalari kirjoittaa pettyneenä meneillään olevaan tapahtumien kulkuun, jonka päätepisteeksi hän on muiden ohella jo joutunut myöntämään sen, että Englanti tulee antamaan Suomelle sodanjulistuksen aivan lähipäivinä.²⁶³ Jälleen kirjoittaja tuo ilmi länsivaltojen täyskäännöksen, mitä tulee niiden suhteisiin Neuvostoliittoa kohtaan. Tällä kertaa keskiössä on Englannin silloinen pääministeri Winston Churchill, jonka antamiin lausuntoihin Neuvostovaltion alkuajoilta pakinassa palataan. Hänhän oli tunnettu bolshevismien vastaisesta toiminnastaan, mutta luonnollisesti asennoitui Neuvostoliittoon eri lailla tilanteen muututtua. Koko kirjoituksesta huokuu pettymys Englannin suhtautumiseen, jota Suomen valtiokaan ei silloisen näkemyksen perusteella kyennyt enää omilla toimillaan lievenyttämään, sillä Englannin vaatimuksiin myöntymistä ei nähty todellisenä vaihtoehtona.

²⁵⁹ AL 5.12.1941 “Eikö nykyinen taistelu ole edellisen jatkoa?”.

²⁶⁰ AL 6.12.1941 Pääkirjoitus.

²⁶¹ Ilkka 6.12.1941 “Englanti julistanut viime yönä sodan Suomelle, Unkarille ja Romanianlle?”.

²⁶² SSd 6.12.1941 “Suomi ja Englanti”.

²⁶³ SSd 6.12.1941 “Terveysuojan” viimeinen rengas”.

5.6 Englannissa valmistellaan julkista mielipidettä sodanjulistusta varten

Marraskuussa The Times keskittyi kirjoittamaan Suomesta lähinnä seuraten sen ja Yhdysvaltojen keskinäisten suhteiden kehittymistä sen jälkeen kun suomalaiset olivat antaneet vastauksensa Yhdysvaltojen noottiin. Kirjoittelun pääpaino kohdistui selvästi Suomen hylkäämään rauhantarjoukseen ja toisaalta vaatimukseen, että Suomen pitäisi lopettaa sotatoimet Neuvostoliittoa vastaan sekä vetää joukot vuoden 1939 rajoille. The Times uutisoi Yhdysvaltojen ulkoministeri Cordell Hullin antamasta vaatimuksesta Suomelle, että sen hallituksen olisi välittömästi osoitettava aikomuksensa sotatoimien lakkauttamisesta, jos maa haluaa säilyttää hyvät suhteet Yhdysvaltoihin.²⁶⁴

Lisäksi lehti uutisoi, että koska Suomi ei ollut taipunut Englannin syyskuussa esittämään vaatimukseen, että sen olisi lopetettava eteneminen itään, on Neuvostoliitto pyytänyt sodan julistamista Suomelle sekä Romanian ja Unkarille. Lehti jatkaa tehden tulkintansa asiasta seuraavasti:

All three countries are doing enemy's work; they are all open enemies of our Ally; and the British Government may be expected to an early decision on the matter.²⁶⁵

Kirjoituksessa todetaan näiden kolmen maan tekevän myyräntyötä Englantia vastaan, minkä vuoksi Englanti tulee piakkoin antamaan sodanjulistuksen näille kolmelle maalle, koska ne käyvät avointa sotaa Englannin liittolaista Neuvostoliittoa vastaan. Uutisessaan Aamulehti lainaa The Timesiä tuoden esille lehden näkemyksen, että parhaillaan käydään harkintaa Suomeen kohdistuvista toimista:

Olisi jo korkea aika huomauttaa asianomaisille maille, mihin asemaan niiden hallitukset ovat ne saattaneet.²⁶⁶

Myös Suomen Sosialidemokraatti kirjoittaa viitaten samaiseen The Timesin uutiseen otsikoiden sen ”Times käyttää ihmeellistä kieltä”:

Timesin, joka talvisotamme aikana sekä uutisissa että kirjoituksissa ankarin sanoin tuomitsi Neuvostoliiton ja jonka yleisön osastossa vaadittiin, että Englanti lähettäisi avustusarmeijan Murmanskiin Neuvostoliittoa vastaan, johtavassa kirjoituksessa lausutaan nyt...²⁶⁷

²⁶⁴ The Times 4.11.1941 “U.S. warning to Finns – Stop fighting in Russia”.

²⁶⁵ The Times 4.11.1941 “Offer now three months old”.

²⁶⁶ AL 5.11.1941 “Venäjän vaatimus saattanut Englannin hallituksen politiikan kovalle koetukselle”.

²⁶⁷ Ssd 5.11.1941 ”Times odottamattoman sotainen”.

Lehti osoittaa hämmennystä englantilaislehden kannanottoon ja vetoaa sen aiemmin Suomelle myötämieliseen asenteeseen. Voisi ajatella, että koska Suomen Sosialidemokraatilla oli perinteisesti ollut läheisempi suhde Englantiin kuin Saksaan, aiheutti meneillään ollut kehitys pettymystä sen toimijoissa. Asia ei kuitenkaan ollut lehden omissa käsissä, vaan se saattoi vain toivoa parasta.

Churchill kuitenkin epäröi sodanjulistuksen antamista, sillä samalla se saattaisi Suomen entistä läheisempään yhteistyöhön Saksan kanssa.²⁶⁸ Hän oli kuitenkin jo antanut sitoumuksensa Neuvostoliitolle, että Englanti julistaisi sodan Suomelle jos Neuvostoliitto todella sitä haluaisi. Vaikka Suomen oma toimintakin oli haitallista englantilaisille, niin yksinään se ei välttämättä olisi johtanut sodanjulistukseen. Sotilaallinen kytkeytyminen Saksaan nähtiin haitallisena, kuin myös Suomen neuvostojoukkoja sitovat sotatoimet.

Puolestaan Ajan Suunta lainaa The Timesiä, jonka kerrotaan kirjoittaneen, että koska Englanti kohtelee Suomea, Romaniaa ja Unkaria kuin se olisi niiden kanssa sodassa, olisi loogista myös tunnustaa tosiasiat ja antaa sodanjulistus.²⁶⁹ Uutisesta välittyy, että englantilaislehden mukaan on vain ajan kysymys milloin Suomelle annetaan sodanjulistus. Myös Ilkka lainaa samaa uutista omassa lehdessään, mutta tosin päivää myöhemmin.²⁷⁰

The Times uutisoi Suomen yleisradiota lainaten sotilasoperaatioiden lähestyvän loppuaan Suomen osalta.²⁷¹ Uutisessa herätellään toivoa siitä, että Suomi sittenkin olisi valmis erkanemaan sotatoimista ja täten säilyttämään suhteensa länsiliittoutuneisiin. Kuitenkin lehti kertoo seuraavana päivänä julkaistussa artikkelissa, että eilinen uutisointi oli virheellistä, eikä lainaus pitänyt paikkaansa.²⁷² Alkuperäisen lähetyksen ei kerrota sisältäneen mitään Suomen jo aiemmasta linjasta poikkeavaa ja näin toiveet rauhan syntymisestä hiipuivat entisestään.

Suomen aseman pohtiminen jatkuu The Timesin kirjoituksessa, jossa käsitellään viimeisiä tapahtumia ja Suomen vastausta Yhdysvaltojen noottiin, minkä sävy ei tyydytä Englantia, koska siinä ei anneta lupautta joukkojen vetämisestä rintamalta ja sotatoimien lopettamisesta Neuvostoliittoa vastaan.²⁷³ Kirjoituksessa kysytään, kauanko Englannilla on varaa neuvotella rauhasta sellaisten maiden kanssa, jotka ovat lähettäneet 30-40 divisioonaa joukkoja hyökkäämään

²⁶⁸ Polvinen 1964, 81.

²⁶⁹ AS 3.11.1941 "Sodanjulistus Suomelle olisi vain tosiasian tunnustamista".

²⁷⁰ Ilkka 4.11.1941 "Sodanjulistus Suomea, Unkaria ja Romaniaa vastaan olisi vain tosiasian loogillinen seuraus, lausuu Times".

²⁷¹ The Times 7.11.1941 "Finn's desire to stop fighting".

²⁷² The Times 8.11.1941 "Finnish broadcast explained".

²⁷³ The Times 13.11.1941 "The Finnish Reply".

Neuvostoliiton itärajaa vastaan, joka on myös Englannin oma itärintama. Lehti viittaa tällä niin suomalaisiin, unkarilaisiin kuin romanialaisiin joukkoihin.

Huhut rauhantunnusteluista eivät kuitenkaan loppuneet, vaan The Times jatkaa tilanteen pohtimista Tukholman kirjeenvaihtajansa kautta:

The categorical denial of formal negotiations does not exclude, however, informal talks, and this in fact was what the message which provoked the denial implied, adding that the talks aimed at a tacit understanding and might succeed.

German sources have again been heard to hint that there are no German objections in principle to the Finns stopping offensive operations, which strengthens the impression here that something may be brewing.²⁷⁴

Uutisessa herätellään vielä toiveita, ettei tilanne sittenkään ajautuisi Englannin sodanjulistukseen, vaan asia saataisiin jotenkin muutoin sovittua molempia osapuolia tyydyttävästi. Kirjeenvaihtaja tulee lopputulokseen, että pinnan alla voi hyvinkin olla käynnissä epävirallisia neuvotteluita, jotka voivat onnistua, sillä Saksa ei ole vastustanut nimenomaan Suomen hyökkäysoperaatioiden keskeyttämistä. Kuitenkin aiemman kirjoittelun valossa tämä näyttää lähinnä toiveajattelulla, jolla toki voi olla erinäisiä päämääriä. Ehkä kirjoittaja todella toivoo, ettei Englannin ja Suomen välirikko johtaisi sotaan, vaan se voitaisiin vielä välttää. Toisaalta sillä voidaan haluta lietsoa epätietoisuutta Suomessa sen suhteen mitä lähipäivinä on tapahtumassa.

Suomen liittyttyä Antikomintern-sopimukseen The Times uutisoi Yhdysvaltojen ulkoministeri Cordell Hullia lainaten, että Suomen hallituksen päätös vahvistaa mielikuvan siitä, että Suomi toimii täydessä yhteistyössä Saksan kanssa.²⁷⁵ Lisäksi lehti kirjoittaa, että tšekäläisten arveluiden perusteella Englanti tulee piakkoin antamaan sodanjulistuksen Suomelle, mitä seuraavat Yhdysvaltojen taloudelliset pakotteet. Tässä vaiheessa The Times piti siis jo varmana, että sodanjulistus tullaan antamaan mitä pikimmin.

²⁷⁴ The Times 24.11.1941 "Finnish-U.S. talks – 'Informal' efforts for armistice".

²⁷⁵ The Times 29.11.1941 "Finnish relations with Hitler".

6. Sanomalehtien ensireaktiot Englannin sodanjulistukseen

Englannin sodanjulistus ei tullut yllätyksenä, sillä kuten aiemmin tässä tutkimuksessa on tullut ilmi, sen suuntaisia viestejä esiintyi lehdistössä pitkin syksyä ja alkutalvea. Oikeastaan sodanjulistus oli vain ajan kysymys ja hieman aiemmin annettu uhkavaatimus johti peruuttamattomaan tapahtumien ketjuun. Suomi ei voinut antaa Englantia tyydyttävää vastausta eli keskeyttää sotatoimet Karjalassa ja vetäytyä vuoden 1939 rajoille, eikä Englanti voinut katsoa sitä läpi sormiensa.

Winston Churchill oli tuonut itse esille sodanjulistuksen mahdollisuuden 4.9.1941 vastaanotettuaan Neuvostoliiton lähettämän sähkeen. Liittoutuneet olivat jo aiemmin lupautuneet painostamaan Suomea pysäyttämään etenemisensä itään, mikäli olisi merkkejä, että se jatkuisi. Niinpä Mannerheimin päiväkäskyn²⁷⁶ kuultuaan ja saatuaan tiedon suomalaisjoukkojen etenemisen jatkumisesta, päätyi Churchill lupaamaan Neuvostoliitolle antavansa Suomelle uhkavaatimuksen; Englanti julistaisi sodan, mikäli Suomen armeija ylittäisi vuoden 1939 rajan.²⁷⁷

Tämän valossa voi todeta, että vaikka syyt Englannin sodanjulistukseen ovat kieltämättä lähtöisin Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytävästä sodasta, niin oli myös Englannin omien etujen kannalta edullista antaa sodanjulistus. Sen tarkoitus oli helpottaa Neuvostoliiton vaikeaa tilannetta yrittämällä saattaa Suomi pois sodasta. Englannille liittolaisuudesta Neuvostoliiton kanssa oli kyse Saksan kukistamisesta ja saarivaltakunnasta katsoen Moskova oli mitä parhain toivo tuon tavoitteen täyttämiseksi.²⁷⁸

On myös muistettava, ettei Englannilla ollut suoranaista syytä julistaa Suomelle sotaa, joka olisi alkujaan Suomen ja Englannin keskinäisistä kiistoista. Mutta toisaalta sillä oli liuta mitä painavimpia epäsuoria syitä tehdä niin. Englannille merkittävin syy julistaa sota oli tarve tukea liittolaistaan Neuvostoliittoa, minkä Englannin hallitus toi varsin selkeästi esille saman päivän lehdessä julkaistussa sodanjulistuksessaan.²⁷⁹ Myös Neuvostoliiton luottamuksen säilyttäminen

²⁷⁶ Polvinen 1964, 75 ; Nevakivi 1976, 133. Länsivallat tulkitsivat päiväkäskyn merkitsevän sitä, että Suomella olisi Itä-Karjalassa myös poliittisia tavoitteita ja alueliitostoiveita, jotka eivät rajoittuisi sotilaallisiin näkökohtiin.

²⁷⁷ Nevakivi 1976, 158–159.

²⁷⁸ Winston Churchillin radiopuhe 22.6.1941. Puheessaan hän muun muassa toteaa, että natsismia vastaan taistelevat valtiot ovat heidän liittolaisiaan ja Hitlerin rinnalla olevat vihollisiaan. Samoin Churchillin mukaan heidän ainoa tavoitteensa on natsismin sekä Hitlerin tuhoaminen ja he tulevat tarjoamaan Neuvostoliitolle apua, jotta tämä tavoite saavutettaisiin.

²⁷⁹ HS 8.12.1941 ”Englannin nootti”.

painoi paljon brittien vaakakupissa,²⁸⁰ mikä on luonnollista. Ei ole helppoa olla liittolainen ilman keskinäistä luottamusta.

Suomessa kansan piirissä saatettiin puolestaan ajatella, ettei Englanti oikeasti halua pahaa Suomelle, vaan sen oli lähinnä reaalioliittisista syistä pakko julistaa maalle sota. Lisäksi yleisenä ajatuksena ilmeisesti oli, että sodankäynti tulee olemaan lähinnä teoreettisluonteista.²⁸¹ Molempien osapuolten kantoihin tiivistyykin koko tapahtuman luonne; Englannissa sota julistettiin ulkoliittisistä syistä, jotka liittyivät suurempaan kokonaisuuteen, eikä Suomessa uskottu siitä seuraavan esimerkiksi suoraa hyökkäystä maata kohtaan.

6.1 Pääkirjoitusten antia

Helsingin Sanomat käsittelee pääkirjoituksessa 8.12.1941 laajasti Englannin sodanjulistusta ja päätyy tekemään tapahtumasta useita huomioita, jotka selventävät lehden kantaa. Heti kirjoituksen alussa todetaan, miten sodanjulistus tuli yllätyksenä, vaikka sitä oli edeltänytkin pitkähkö noottienvaihto. Helsingin Sanomat antaa mielenkiintoisen, mutta kuitenkin ymmärrettävän, lausunnon liittyen sodanjulistuksen syihin:

Niinkuin noottien vaihto Englannin ja Suomen hallitusten välillä on osoittanut, ei Englanti ole antanut sodanjulistustaan mistään sellaisista syistä, joilla on suoranaista tekemistä Englannin ja Suomen keskinäisten suhteitten kanssa.²⁸²

Helsingin Sanomat kirjoittaa myös sodanjulistuksen merkityksestä ja sen alkuperästä seuraavasti:

Englannin hallituksen toimenpide on, niinkuin hyvin tiedämme, saneltu Moskovasta. Englanti on katsonut olevansa pakotettu siihen suostumaan antaakseen Bolsevistiselle liittolaiselleen sen pyytämää poliittista tukea. Siihen mainitun eleen merkitys nähdäksemme supistuukin.²⁸³

Lehti pysyy linjassaan, jonka mukaan sodanjulistuksessa ei ole kysymys Suomen ja Englannin keskinäisistä riidoista, vaan ulkopuolisen tekijän, eli siis Neuvostoliiton tarpeista. Nämä syyt olivat nousseet esille jo aiemmin myös lehdistössä kun se oli syksyn mittaan seurannut Suomen ja Englannin keskinäisten suhteiden kehitystä. Voikin nähdä, että Neuvostoliiton tarpeet todella johtivat sodanjulistukseen, sillä Suomi oli jo tuolloin tunkeutunut syvälle Itä-Karjalaan vuoden

²⁸⁰ Polvinen 1964, 93.

²⁸¹ Favorin & Heinonen 1972, 47–48.

²⁸² HS 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

²⁸³ HS 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

1939 rajan yli ja uhkasi Muurmannin rataa, joka jäi kuitenkin saavuttamatta.²⁸⁴ On myös esitetty, etteivät länsivallat nähneet Suomen todella uhkaavan Muurmannin rataa enää vuoden 1941 lopulla.²⁸⁵

Helsingin Sanomat ottaa pääkirjoituksessa myös kantaa Suomen asemaan suursodassa todeten maan joutuneen ainakin näennäisesti vedetyksi mukaan siihen.²⁸⁶ Samalla kirjoituksessa painotetaan, että se on tapahtunut selvästi vastoin Suomen omaa tahtoa ja politiikkaa. Toimintaohjeeksi tilanteeseen lehti kaavailee aiemman politiikan jatkamista eli suursodasta erillään pysymistä, välittämättä Englannin sodanjulistuksesta. Vielä lopussa lehti kritisoi Englantia ja sen lupausta puolustaa demokratiaa ja se myös ennustaa myötätunnon maailmalla asettuvan Suomen puolelle. Ilmeisesti Helsingin Sanomat näkee paikallaan rauhoittaa ja samalla lohduttaa yleisöään sillä että suomalaiset saavat tälläkin kertaa sympatiaa maailmalta, eivätkä ole yksin sodassaan.

Aamulehti kommentoi pääkirjoituksessaan sodanjulistusta suurin piirtein samaan tapaan kuin Helsingin Sanomat painottaen tapauksen harmillisuutta ja Englannin kaksinaismoralistista asennetta maan vakuuttaessaan ensin olevansa demokratian puolustajana, mutta päätyessään kuitenkin julistamaan sodan pienelle pohjolan demokratialle. Lehti tekee kuitenkin nähdäkseni selvän eron Helsingin Sanomiin siinä miten se ymmärtää ja selittää Englannin sodanjulistuksen syitä:

Englanti on siinä määrin joutunut Saksan uhkaamaksi ja auttajistaan bolshevikeista riippuvaiseksi, että sen täytyy mielistellä Moskovan herroja vaikka millä. Nykyisten tapahtumain takana voi olla sekin, että bolshevikit ovat uhanneet tehdä erikoisrauhan Saksan kanssa, ellei Englanti täytä erinäisiä ehtoja, joista yksi on sodan julistaminen Suomea, Unkaria ja Romaniaa vastaan.²⁸⁷

Kirjoittaja käsittelee Englannin motiiveja samalla paneutuen niiden takana oleviin syihin syvällisemmin kuin Helsingin Sanomat, eikä käytä palstatilaa vain sodanjulistuksen kritisoimiseen. Aamulehti uskoo olevansa selvästi perillä siitä, miten Neuvostoliitto on sodanjulistuksen takana, mikä näyttääkin olevan yleinen piirre kirjoittelussa. Tehokeinona samaisessa pääkirjoituksessa viitataan talvisodan aikaisiin englantilaislehtiin, jotka antoivat varsin myönteisen kuvan Suomen silloisesta taistelusta ja esittävät puolestaan Neuvostoliiton varsin kielteisessä valossa.

Puolestaan Ilkka käsittelee pääkirjoituksessaan muiden lehtien tapaan sodanjulistusta varsin kriittisesti, mutta nostaa esiin muista lehdistä hieman poikkeavia argumentteja:

²⁸⁴ Nevakivi 1976, 197–198.

²⁸⁵ Polvinen 1964, 94–95.

²⁸⁶ HS 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

²⁸⁷ AL 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

Eihän ole helppoa käsittää, että niin ankaraa uskonnollisuutta ja korkeata moraalialue edustava maa kuin Englanti panee alttiiksi omat ja monen muun kansan edut ja elämän pysyttääkseen vallassa sellaisen uskonnon ja moraalien tuhoajan kuin Neuvostoliiton.²⁸⁸

Lehti ottaa esille selvästi muista poikkeavan näkökulman tuodessaan uskonnon ja moraalien varsin näkyvällä tavalla mukaan keskusteluun. Pääkirjoituksen taustalla on epäilemättä Ilkan perinteinen maalaisliittolainen ja pohjanmaalainen tausta, minkä voi katsoa olevan myös yhteydessä lehden lukijakunnan arvoihin ainakin jossain määrin.

Kohtaloitten herra ei ole kuljettanut Suomen kansaa tähän asti niin monen vaarallisen vaiheen kautta sitä varten, että jäisimme nyt suurten tuhoajakansain lopullisesti murskattavaksi.²⁸⁹

Ilkan pääkirjoituksesta on myös havaittavissa, että kirjoittaja uskoo jonkinlaiseen kaitsemukseen todetessaan menneiden uhrausten tuskin jäävän turhiksi tulevaisuudessa. Mielenkiintoisena seikkana kirjoittaja käyttää monikkoa puhuessaan ”tuhoajakansoista”, millä epäilemättä viitataan Neuvostoliittoon, mutta asiayhteyden perusteella ilmeisesti myös Englantiin. Lehden voi nähdä olevan hyvin pettynyt Englannin toimintaan, kun se käyttää näin kovaa kieltä kritiikissään. Tällaista poikkeuksellista viestiä edistetään myös historiallisella vertauksella:

Jo 1500-luvulta asti on Englannin vaikutus tuntunut Pohjoisen Jäämeren rannikkojen ja Itä-Karjalan asioissa ja aina Suomen vahingoksi, Venäjän etujen puolesta.²⁹⁰

Katkeruus heijastuu tekstistä, eikä se kohdistu niinkään Neuvostoliittoon, vaan Englantiin. Lisäksi Englannista pyritään luomaan kuvaa Neuvostoliiton tapaan ikaikaisena perivihollisena²⁹¹, jonka teot ovat aina olleet Suomelle vahingoksi.

Suomen Sosialidemokraatti ottaa muiden lehtien tapaan pääkirjoituksessaan kantaa Englannin antamaan sodanjulistukseen ja käsittelee asiaa melko laajasti.²⁹² Kirjoituksessa kerrataan Suomen ja Englannin lämpimiä suhteita lähimenneisyydessä ja viitataan talvisodan aikaisiin lupauksiin avunannosta. Suomen Sosialidemokraatti kirjoittaa ymmärtävänsä Englannin ajavan omaa etuaan politiikallaan, kun sen liittolainen taistelee Saksaa vastaan samalla heikentäen sen voimia. Näkökannassa on havaittavissa reaalipolitiikan ja silloisen maailmantilan huomioimista, mutta sodanjulistus juuri Suomelle herättää ihmetystä:

²⁸⁸ Ilkka 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

²⁸⁹ Ilkka 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

²⁹⁰ Ilkka 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

²⁹¹ Vihavainen 2004, 8-12, 181-184, 257-268. Vertausta ei pidä ottaa sanatarkasti, sillä verrattuna venäläisiin kohdistuneeseen vihaan ja jopa eräänlaiseen näkemykseen kansojen ”perivihollisuudesta”, on tämä yksittäistapaus. Siitä huolimatta kirjoituksessa on nähtävissä samoja piirteitä, joita käytettiin puhuttaessa ”idän ainaisesta uhasta”.

²⁹² SSd 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Sodanjulistus”.

Mutta täällä ei ymmärretä eikä sitä varmaan käsitetä muuallakaan – tuskin yleisesti Englannissakaan –, että pienen Suomen erillinen taistelu Neuvostoliittoa vastaan väkisin tahdotaan luonnehtia toiseksi kuin mitä se on, ja että tältä pohjalta lähtien suuri maailmanvalta julistaa Suomelle sodan.²⁹³

Lehti haluaa myös korostaa Suomen erillissotalinjaa, vaikka Englannin sodanjulistus olikin ilmiselvästi isku vasten sen kasvoja, sillä nythän Suomi oli hallituksen linjauksen mukaan erillissodassa Neuvostoliiton, mutta myös Englannin ja sen lukuisten liittolaisten kanssa.

Pääkirjoituksessaan Ajan Suunta käsittelee laajasti Englannin sodanjulistusta käyttäen voimakkaita sanankäänteitä.²⁹⁴ Kirjoituksen kantavaksi rakenteeksi nousee kuva petollisesta Englannista, joka historian aikana on aiheuttanut Suomen kansalle vain harmia. Ja mikä vielä pahempaa; teoillaan Englanti on Ajan Suunnan mukaan vahvistanut kansan jakautumisen niin Stolbovan rauhassa kuin vuoden 1918 aikanakin. Kirjoittelussa näkyy samoja piirteitä, joita Ilkassa oli, mutta Ajan Suunta ilmaisee asiansa ehkäpä vieläkin reippaammin. Myös ahne Englanti esiintyy tekstissä, mikä perustellaan maan pyrkimyksillä saada Itä-Karjalan rikkaudet itselleen.

Jopa suoranaista vihaa pursuava pääkirjoitus päättyy lyhyeen arvioon annettuaan ensin Englannin sodanjulistuksen kuulla kunniansa:

Suomen kansa tietää nyt, mitä on Englannin ”ystävyyttä”. On joka suhteessa selventävää kokea myöskin sen epäoikeutettu viha. Me olimme saavuttamaisillamme sodan päämäärät ja rauhan. Englannin petollinen menettely on siirtänyt rauhamme kauas. Mutta samalla myöskin puhdistanut ilmamme.²⁹⁵

Ensimmäiset kaksi lausetta voi nähdä sivalluksena Englanti-myönteisiä tahoja kohtaan, jotka kirjoittajan mielestä saivat nähdä millaista ystävyyttä saarivaltakunta tosiasiallisesti oli harjoittanut ja että valittu tie Saksan rinnalla oli siten epäilemättä oikea. Viittaus jo lähellä olleen rauhan siirtymisestä tulevaisuuteen on siitä mielenkiintoinen, että se poikkeaa muiden lehtien kannoista melko paljon. Yleensä kantana on ollut, ettei sodanjulistus tule vaikuttamaan sotaan millään merkittäväällä tavalla, eikä siten pidennäkään sitä.

Ehkä tässä on myös kyseessä halu hiljentää vielä entisestään englantilaisille tahoille myötämielisiä ääniä todistelemalla sodanjulistuksesta olleen myös todellista haittaa Suomelle. Kirjoittaja pyrkii myös uskottelemaan, että kun Englanti on näin lopullisesti hylännyt Suomen, edistäisi tapahtuma myös yleistä mielipidettä lehden ajamaan suuntaan vaijentamalla Englannille suopeat äänenpainot ja

²⁹³ SSd 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Sodanjulistus”.

²⁹⁴ AS 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Petollinen Englanti”.

²⁹⁵ AS 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Petollinen Englanti”.

kasvattamalla luottamusta Saksan suuntaukseen. Olihan Ajan Suunta koko jatkosodan alun ajan painottanut Suomen olevan tiukasti kiinni yleiseurooppalaisessa ”bolshevisminvastaisessa ristiretkessä”.²⁹⁶

6.2 Pakinoitsijat vauhdissa

Helsingin Sanomien pakinaosasto ottaa kantaa heti tuoreeltaan päivän lehdessä sodanjulistukseen, kun nimimerkki Eero kirjoittaa sodanjulistuksesta samalla arvostellen kovasti sen oikeutusta, mutta myös painottaen Neuvostoliiton osallisuutta siinä:

Pikemminkin se (sodanjulistus huom.) lienee johtunut ammattimaisen päällehyökkääjämme, neuvostopolsun kättämisestä ja hokemisesta, että Suomi uhkaa sen turvallisuutta sekä yksin tein muka ’mushikoilla’ puolestaan tappeluttavien suurten läntisten demokratioitten turvallisuutta.²⁹⁷

Helsingin Sanomat siis jatkaa linjaansa vierittämällä taakan sodanjulistuksesta itäisen naapurin harteille, jolloin siitä tulee helpommin ymmärrettävä. Kirjoitus ei toki säästele sanoja Englannin moittimisessa, mutta havainto juuri Neuvostoliiton syylistämisestä kertoo siitä, että tuolloin oli helppo syyttää Neuvostoliittoa kaikesta pahasta. Lisäksi Neuvostoliitto-kortilla on käytännöllistä selittää miksi läntinen demokratia julisti sodan nimenomaan Suomelle ja painottaa ettei omilla päättäjillä ollut asiassa osaa tai arpaa. Tällä tavoin voi nähdä olleen helppoa unohtaa yhteistyö Saksan kanssa ja kaikki sen mukanaan tuomat kiusalliset ongelmat Suomen ulkopoliittisissa suhteissa.

Aamulehdessä pakinamuotoisessa artikkelissa nimimerkki Salomoni käsittelee myös Englannin sodanjulistusta keskittyen osaltaan Englannin kritisoimiseen, mutta tekee myös huomion saarivaltakunnan aiemmasta politiikasta, jonka voi nähdä vaikuttaneen Suomen valintoihin Moskovan välirauhan aikana:

Ranskan luhistumisen jälkeen olette Te käsitellyt Eurooppaa yhtenäisenä alueena, tahtoen saarrollanne pakottaa maan kuin maan aseenkantajaksenne Saksaa vastaan tai nääntymään nälkään.²⁹⁸

²⁹⁶ Perko 1971, 101.

²⁹⁷ HS 9.12.1941 ”Sotia, sotia, sotia”.

²⁹⁸ AL 9.12.1941 ”Englannin onnentoivotus Englannin syntymäpäivänä”.

Mielenkiintoisena huomiona kirjoittaja vetää Englannin politiikasta pidemmän linjan taaksepäin arvioiden syytä nykyisen tilanteen syntymiseen. Kirjoittaja toteaa Euroopan välttäneen nälkäkuoleman, sillä alueen maatalous oli kehittynyt riittävästi vuosikymmenten kuluessa. Kirjoituksessa ei viitata siihen miten Suomi oli itsessään varsin riippuvainen tuontiviljasta, jolloin se joutui turvautumaan muualta, osin juuri Saksasta, tulleeseen apuun.²⁹⁹ Pakinoitsijan kirjoittaessa Englannin käsitelleen ”Eurooppaa yhtenäisenä alueena”, on mahdollista saada kuva, että kirjoittaja näki Suomen aseman määritellyn osaksi jo tuolloin, eikä vasta lopulta kesällä 1941.

Ilkan pakinassa nimimerkki Pekka kirjoittaa Englannin sodanjulistuksesta antamatta ymmärrystä saarivaltakunnan politiikalle. Kirjoittaja lyttää poikkeuksellisen kovin sanankääntein Neuvostoliiton ja sen mahdollisuudet meneillään olevassa sodassa:

Turhaa oli Englanninkin lähteä puolustamaan sellaista poliittista hirmuvaltaa ja taloudellista roskaläjää, jollainen Neuvostoliitto on. Parasta olisi ollut yhtyä niihin, jotka nyt ottavat mittaa neuvostoryssän selkärangasta.³⁰⁰

Kirjoittaja ennustaa Neuvostoliiton tulevan kokemaan vääjäämättömän tappion, mutta kovat ilmaukset nousevat kirjoituksesta esiin, sillä vaikka lehdissä yleensä oli kovaakin kritiikkiä Neuvostoliittoa vastaan, oli se kuitenkin usein maltillisesti esitettyä. Jatkosodan alkuvaiheilla sanomalehtiä oltiin pikemminkin kehotettu käyttämään malttia kirjoituksissaan ja välttämään karkeaa kieltä ja ylimielisyyttä.³⁰¹ Pakina on toki omalaatuinen tekstilaji, mutta kirjoituksen voisi nähdä kuvaavan jollain tavalla lehden linjaa yleisemminkin. Kritiikki Englantia kohtaan peittyi kirjoituksissa suoranaiseen vihaan Neuvostoliittoa ja sen järjestelmää kohtaan. Ilkka näyttää vetävän jopa varsin rajua englanninvastaista linjaa tuomitessaan sodanjulistuksen ja saarivaltakunnan liittolaisuuden Kremlin kanssa.

Suomen Sosialidemokraatissa nimimerkin Muste-Maalari laatimassa pakinassa käsitellään ihmisluonnon ohella sodanjulistusta ja selitetään konkreettisesti, miksi Englanti lopulta päätyi julistamaan Suomelle sodan.³⁰² Syyn kirjoittaja muotoilee olleen ”liittolaisensa tyydyttämisen”, minkä voi nähdä eroavan esimerkiksi siitä, että Helsingin Sanomat totesi sodanjulistuksen olleen

²⁹⁹ Schwartz 1960, 46–48.

³⁰⁰ Ilkka 9.12.1941 ”Mitä kuuluu?”.

³⁰¹ Jutikkala 1997, 77.

³⁰² SSd 9.12.1941 ”Uusia sotia”.

”saneltu Moskovasta”.³⁰³ Toki kyseessä voi olla vain satunnainen merkitysero, joka ei niinkään ole harkittua, mutta kieltämättä ero sopii Suomen Sosialidemokraatin yleiseen maltilliseen linjaan.

Muste-Maalari käsittelee kirjoituksessaan myös Englannin syytöksiä ja tyrmää ne vuorotellen, mutta hänkään ei ryhdy erityisen voimakkaasti hyökkäämään englantilaista propagandaa tai maan sodanjulistusta vastaan. Eniten kirjoituksessa kritisoidaan suurvaltojen politiikkaa, jolle hän näkee ominaiseksi sen, etteivät pienten valtioiden oikeudet merkitse juuri mitään, kun kyseessä on oman valtakunnan etu.

Tällaisella tyyllillä on varmasti tarkoitus myös rauhoitella lukijaa sillä, ettei Englanti todellisuudessa ole uhka ja aiheeseen liittyen Muste-Maalari humoristisesti toteaa viimeisimmän sodanjulistuksen tapahtuneen eri lailla kuin aikaisempien, joissa sodanjulistus saapui vasta pommikoneiden jälkeen. Toiveena ilmeisesti olisi, että Englannin tapaus olisi päinvastainen eli maan sodanjulistuksesta ei seuraisi oikeaa sotaa.

Ajan Suunta näki Englannin sodanjulistuksen ilmeisen otollisena hetkenä suunnata kirjoittelunsa Lontoota kohtaan, sillä myös nimimerkin Mauri kirjoittamassa kolumnissa kiinnitetään erityistä huomioita Englantiin ja sen suhteeseen Neuvostoliittoon.³⁰⁴ Kirjoittaja käyttää aseenaan uskontoa ja sitä, miten Englannissa lehdistö painotti Stalinin perustuslain³⁰⁵ takaavan uskonnonvapauden ja samalla viittasi tuhattuihin kirkkoihin Suomen valloittamilla alueilla. Kertoessaan tarinaa kirkon rukoushetkestä, johon kirjoittaja toteaa Neuvostoliiton suurlähetystön jäsenen osallistuneen, päättää kirjoittaja tekstinsä sanoihin: ”Näin pappien ja kristittyjen murhaajat nyt pelehtivät maailman tunnottomimpien petturien kanssa”.³⁰⁶ Sodassa kaikki keinot näyttävät olevan sallittuja myös tietyissä sanomalehdissä.

6.3 Sodanjulistus ja Suomen asema suursodassa

Helsingin Sanomat jatkaa siitä, mihin se kahdessa ensimmäisessä numerossa jäi nimimerkin Eero kirjoittamassa pakinassa, jossa hän pohtii Suomen saamia lukuisia sodanjulistuksia ja niiden

³⁰³ HS 8.12.1941 Pääkirjoitus ”Englannin sodanjulistus”.

³⁰⁴ AS 9.12.1941 Päiväkirjan poimintoja.

³⁰⁵ Polvinen 1964, 76. Läntisissä piireissä korostettiin Stalinin perustuslain vuodelta 1936 takaavan uskonnonharjoituksen sekä uskonnonvastaisen propagandan kansalaisille.

³⁰⁶ AS 9.12.1941 Päiväkirjan poimintoja.

vaikutuksia maan asemaan.³⁰⁷ Tekstissä kirjoittaja painottaa Suomen olevan oikeassa sodassa ainoastaan Neuvostoliittoa vastaan ja muut sodanjulistukset eivät siis ole tavallaan todellisia, koska kirjoittaja olettaa niiden jäävän ilman konkreettisia seurauksia:

Mutta koettakaamme ”ymmärtää” niitäkin, jotka yrittävät kerustella itselleen sotilaskunniaa julistelemalla meille yksipuolisesti sotia, sillä onhan samoilla tahoilla jo talvisotamme ajoilta saakka kehuttu suomalaisten olevan maailman sotilaskansoista numero yksi ja ovathan useimmat noista sodanjulistajistamme niin turvallisen matkan päässä, että uskaltavat hyvin leuhkia urhoollisuudellaan ja heristellä meillekin nyrkkiä. Emmekä me sitä niin kovin pahaksemme pane, kunhan vain ovat muuten kiltisti.³⁰⁸

Leikillisestä kirjoittelusta ja uhosta heijastuu kuitenkin Helsingin Sanomien syvempikin linja, eli sodanjulistukset nähdään täysin erillisinä tapahtumina verratessa niitä parhailtaan Neuvostoliittoa vastaan käytävään sotaan. Huomionarvoista on myös se, että niiden ei uskottu johtavan sen vakavampiin seurauksiin. Samalla tavoin Suomen Kuvalehdessä Urho Kekkonen arvioi Englannin sodanjulistuksen jäävän vaille todellisia sotatoimia, sillä maalla ei ole niihin voimia ja hyödyt olisivat pieniä panostuksiin nähden.³⁰⁹

Vuoden ollessa loppuillaan Helsingin Sanomat käsittelee pääkirjoituksessaan mennyttä vuotta paneutuen lähinnä Suomen ulkosuhteiden kehittymiseen kuluneen vuoden aikana.³¹⁰ Kirjoituksessa hieman kierrellään Suomen asemaa suursodassa, sillä toisaalta siinä korostetaan maan haluavan säilyttää erillissotansa, mutta toisaalta todetaan ulkoisen paineen vaikeuttaneen merkittävästi tällaiseen politiikkaan. Lehti toteaa Englannin sodanjulistuksen takana olleen sen, että länsiliittoutuneiden sotaponnistelut olivat samat kuin Neuvostoliiton edut, mikä tarkoitti, että ne olivat myös ristiriidassa Suomen etujen kanssa. Alkupäivien kirjoitteluun verrattuna Helsingin Sanomat ottaa analyttisemmän kannan tuodessaan myös sodanjulistuksen syitä esille aiempaa yksityiskohtaisemmin.

Pääkirjoituksessa todetaan, että Neuvostoliitto olisi joka tapauksessa hyökännyt Suomeen jossain vaiheessa kun poliittinen tilanne olisi sen sallinut. Tästä voi aistia tietynlaista oman sodan puolustelua ja sen välttämättömyyden korostamista, jolla epäilemättä pyritään vaikuttamaan lukijoiden näkemyksiin sodan aiheuttamien uhrauksien välttämättömyydestä. Mutta toisaalta kirjoituksessa painotetaan myös Suomen puolueettomuutta heti Saksan sodanjulistuksen jälkeen ja ennen Neuvostoliiton hyökkäystä, minkä vuoksi lehti katsookin Neuvostoliiton olevan yksin

³⁰⁷ HS 10.12.1941 ”Aina vain”.

³⁰⁸ HS 10.12.1941 ”Aina vain”.

³⁰⁹ Suomen Kuvalehti 51–52 1941.

³¹⁰ HS 30.12.1941 Pääkirjoitus ”Suomen ulkopoliitiikka v. 1941”

vastuussa sodan syttymisestä. On toki hieman erikoista, että lehden täytyy puolustella jatkosodan oikeutusta, jos kerran sen alkaminen on lehden mielestä täysin Neuvostoliiton vastuulla. Ehkä takana oli sittenkin epäily liittyy Suomen omiin valintoihin ja niistä aiheutuneisiin seurauksiin.

Aamulehti pohtii suursodan luonnetta ja sen kehitystä pääkirjoituksessaan, käsitellen muun muassa Vichyn Ranskan tilannetta ja maan lopullisia rauhanneuvotteluja Saksan kanssa, mutta myös Bulgarian sodanjulistusta länsiliittoutuneille.³¹¹ Englannin Suomelle antamaan sodanjulistukseen liittyen kirjoituksen tärkeimmäksi anniksi osoittautuu kuitenkin lehden näkemys puolueettomuuspolitiikan haasteista:

Mutta tähän saakka puolueettomina pysytelleiden maiden asema käy valtavan voimamittelyn varjossa yhä ahtaammaksi. Sotavyöhykkeiden laajentuminen tekee jo omalla painollaan tarkan puolueettomuuden säilyttämisen erittäin vaikeaksi ja synnyttää kysymyksessä olevien maiden ratkaistavaksi uusia arkaluontoisia pulmia.³¹²

Arvioitaessa puolueettomien maiden aseman käyvän vaikeaksi, on nähtävissä että tekstissä käytetään samoja perusteluja kuin nimenomaan Suomen ja Englannin konfliktissa. Maiden välirikko ja sodanjulistus ei sinänsä siis johtunut niiden keskinäisistä suhteista, vaan suursodan paineesta. Näin muodostuu helposti kuva, ettei Suomessa itsessään tai sen teoissa ollut mitään vialla, kun Englannin sodanjulistus selittyy viittaamalla epämääräisiin ”olosuhteisiin”.

Käsiteltyään Englannin sodanjulistusta varsin pontevaan sävyyn kahdessa sodanjulistuksen jälkeisessä numerossa, ei Ilkka enää julkaissut sodanjulistukseen liittyviä tai sitä sivuavia kirjoituksia. Vuoden viimeisessä numerossa lehti loi katsauksen menneen vuoden sisäpolitiikkaan jättäen meneillään olevan sodankin varsin vähäiselle huomiolle.³¹³ Kirjoituksessa lehti toteaa kansan olevan ”ehjä ja yksimielinen” viitatessaan käynnissä olevaan sotaan. Ainoa viittaus Englantiin esiintyy, kun ruotsalaisen ryhmän edustajan kerrotaan esittäneen eduskunnassa mielipiteen, joka oli osaksi ollut linjassa brittiläisten vaatimusten kanssa. Ehdotus sotatoimien rajoittamisesta tyrmättiin lehden mukaan eduskunnassa laajalla rintamalla, myös muiden ruotsalaisen puolueen edustajien keskuudessa.

Suomen Sosialidemokraatin pääkirjoituksessa luodaan toivoa rauhasta, kun Suomen hallituksen kerrotaan todenneen strategisten tavoitteiden olevan miltei saavutettu.³¹⁴ Kirjoituksessa lehti toteaa

³¹¹ AL 14.12.1941 Pääkirjoitus ”Puolueettomat vähenevät”.

³¹² AL 14.12.1941 Pääkirjoitus ”Puolueettomat vähenevät”.

³¹³ Ilkka 31.12.1941 Pääkirjoitus ”Vuoden 1941 sisäpoliittista tarkastelua”.

³¹⁴ SSd 21.12.1941 Pääkirjoitus ”Puoli vuotta”.

hallituksen vakuuttaneen maan käyvän erillissotaa, vaikka Englanti olikin julistanut sodan. Samalla lehti antaa siunauksensa tälle linjalle. Suomen Sosialidemokraatin näkemyksen mukaan muut maat saavat käydä suursotaansa keskenään, mutta rauhanteon ajan tullessa Suomi vahvistaisi rajansa. Lehti näkee maan tulevaisuuden lepäävän juuri rauhan varassa.

Tämän puolesta puhuu päätoimittaja Eino Kilven pääkirjoitus 4.1.1942, jossa hän pohtii mahdollisuutta erillisrauhasta Neuvostoliiton kanssa.³¹⁵ Puolestaan katsantokanta erillissodasta on kieltämättä idealistinen, mutta se noudattaa niin Suomen hallituksen politiikkaa kuin yleistä mielipidettäkin. Mielestäni on kuitenkin uskottavaa, että lehti todella näki, tai ainakin halusi nähdä, Suomen käyvän erillissotaa, sillä muussa tapauksessa sen ei olisi tarvinnut painottaa tätä seikkaa näinkin näkyvästi.

Ajan Suunnassa Englannin sodanjulistusta käsittelee nimimerkki Aisopos Junior kolumnissa, jossa keskitytään lähinnä oman taistelutahdon kohottamiseen, eikä niinkään vastustajan moittimiseen.³¹⁶ Kirjoittaja laskeskelee, kuinka monta sataa miljoonaa ihmistä on viimeisten sodanjulistusten jälkeen Suomea vastassa, mikä hänen mukaansa kertoo jotain muutaman miljoonan suomalaisen voimista – hän näkee leikkillisesti sodanjulistusten kertovan Suomen suurten voimien länsivalloille aiheuttamasta uhasta. Tällainen mahtipontinen tyyli ei ole lehdelle mitään uutta, ja se myös poikkeaa muusta lehtikentästä, jossa useimmiten pitäydytään kuitenkin varsin maltillisissa arvioissa. Myös kansan parissa käytiin leikkimielistä keskustelua Suomen saamista lukuisista sodanjulistuksista, vaikka nuo valtiot tuskin tiesivät muutama vuosi takaperin, että ”sellainen maa on olemassa”.³¹⁷

Tutkimusperiodin aikana Kansallissosialisti-sanomalehti kirjoittaa vain yhdessä numerossaan Englannin sodanjulistuksesta, mutta on syytä muistaa, että lehti ilmestyi tuolloin vain kerran viikossa. Kansallissosialistissa Tiira-nimimerkki kirjoittaa Stalinin ja Molotovin vuoropuheluna Englannista ja Neuvostoliiton ahdingosta.³¹⁸ Kirjoituksessa Englannin sodanjulistuksen kuvataan olleen tilattu Moskovasta käsin ja sen toteutuminen riemastuttaa tarinan hahmoja varsin paljon. Lisäksi Tiira paneutuu kirjoituksessaan puna-armeijan ahdinkoon ja siihen, miten sodanjulistus ei tuo brittiläisiä lisäjoukkoja Suomea vastaan, koska Japanin hyökkäys näyttää etenevän hyvin

³¹⁵ Vilkuna 1962, 81–89. Ehdotus noteerattiin maailmalla ja länsiliittoutuneet uudistivat välitystarjouksensa rauhan solmimisesta. Kuitenkin Suomen hallitus ja sotilasjohto näkivät rauhan solmimisen mahdottomaksi ja Kilven ehdotusta seurannut keskustelu vaiennettiin nopeasti.

³¹⁶ AS 11.12.1941 ”Hanttiin vaan”.

³¹⁷ Favorin & Heinonen 1972, 50.

³¹⁸ KS 12.12.1941 ”Stalinin jobinposti”.

Tyynellä valtamerellä. Karikatyyrinen kuva ahdinkoon ajetuista miehistä Neuvostoliiton johdossa pyrkii kuvaamaan maan hätää ja siten luomaan taistelutahtoa Suomessa lehden lukijoiden parissa.

Ajan Suunta kuitenkin käyttää myös vastustajan mustamaalaamista yhtenä vaikuttamiskeinona moittiessaan kolumnissaan Englannin radion uutisointia, jonka lehti toteaa olevan Neuvostoliiton propagandan jälkeen kaikkein virheellisintä.³¹⁹ Jouluaaton numerossa Ajan Suunnan nimimerkki Mauri muistuttaa vielä lukijoitaan Englannin ja Neuvostoliiton epäpyhästä liitosta ja sen oikeutuksesta:

Ei ole mitään perustetta vaatimukselle, että anglosaksilaista ja slaavilaista rotua lyömähansikkaanaan käyttävä kristinuskon vastainen maailmanjuutalaisuus olisi oikeutettu hallitsemaan ja vallitsemaan koko maapallon elämää, alistamaan vapaita kansoja toisten hallintaan ja itsepintaisimmille vapauden puolustajille julistamaan kuolemantuomioita, kuten meille on julistettu.³²⁰

Lehden retoriikassa myös juutalaisuus liittyy käytävään sotaan ja kyseisen artikkelin perusteella Ajan Suunta näkee sen jopa olevan kaiken pahan takana, ja siis myös samalla lehden mukaan todellinen vihollinen, joka vain käyttää kahta ”rotua” hyväkseen.

6.4 Englannin vaatimusten ja motiivien pohtimista

Helsingin Sanomat käsittelee niukasti suoraan Englannin sodanjulistukseen liittyvää näkökulmaa, mutta tekee kuitenkin siitä selvän linjauksen: sodanjulistuksen taustalla ”ei ole mitään kummankaan omiin etuihin perustuvaa ristiriitaa”³²¹. Lopulta lehti käyttää varsin niukalti palstatilaa sodanjulistuksen syiden selittämiseen ja käyttää melko suurpiirteistä kieltä niistäkin kirjoittaessaan. Kun Englanti ei heti uhannut Suomea millään tavalla, saattoi lehtikin unohtaa ehkä kiusalliseksi näkemänsä tapauksen.

Aamulehti jatkaa ensimmäisten sodanjulistusten jälkeisten päivien tapaan Englannin sodanjulistusta ymmärtävää kirjoittelua pääkirjoituksessaan, mutta ottaa jälleen esille myös kriittisen näkökulman.³²² Ymmärtäminen tässä tapauksessa merkitsee sitä, että lehti kirjoittaa niistä syistä, jotka lopulta johtivat Englannin päätökseen julistaa Suomelle sota. Luonnollisesti lehden asennoituminen sodanjulistukseen on kielteinen. Pääkirjoituksessa nähdään Englannin katsoneen

³¹⁹ 22.12.1941 Päiväkirjan poimintoja.

³²⁰ 24.12.1941 Päiväkirjan poimintoja.

³²¹ HS 30.12.1941 Pääkirjoitus ”Suomen ulkopoliittikka v. 1941”.

³²² AL 21.12.1941 Pääkirjoitus ”Englanti ja Suomi”.

niin poliittisten kuin sotilaallisten etujensa vaatineen yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa sekä siihen liittyen sotatilan julistamista Neuvostoliiton vihollisille.

Samaisessa pääkirjoituksessa suhtaudutaan varsin kriittisesti Englannin vaatimukseen, että Suomen joukkojen olisi pitänyt rajoittaa etenemistään, eikä maa olisi saanut tavoitella lisää maata idästä, jota Aamulehti kutsuu ”vanhoiksi suomalaisten asuma-alueiksi”³²³. Kirjoituksessa painotetaan sitä, miten Englanti on itse luonut valtavan imperiumin haalittuaan alueita ympäri maapalloa, muttei salli pientä maapalaa vaatimattomalle Suomelle. Kirjoittaja vetoaa myös Englannin 1800-luvun puolivälin tienoilla käymiin oopiumsotiin Kiinaa vastaan, joissa lehti kuvaa brittien turvanneen kauppiaittensa oikeuden vaurastua myrkyttämällä kiinalaiset oopiumilla. Myös Aamulehti katsoo tarpeelliseksi viimeistään tässä vaiheessa korostaa Englannin kaksinaismoralismia ja siten horjuttaa sen tekemää propagandatyötä³²⁴ Suomessa, mutta jatkaa kuitenkin selittävällä linjallaan.

Suomen Sosialidemokraatin nimimerkin Muste-Maalari kirjoittamassa pakinassa käsitellään Englannin radion kommentteja Suomesta, joissa todetaan kansan olevan urheaa, mutta sen johtajilta puuttuvan poliittista kokemusta.³²⁵ Tämä selvästi viittaa siihen, miten Suomi taistelee sodassa ”väärällä” puolella, Englantia vastaan. Kirjoituksessa moititaan englantilaista näkemystä ja kritiikkiä perustellaan muun muassa sillä, että juurihan Englanti oli halukas auttamana talvisodassa Suomea samaista vastustajaa vastaan, jonka kanssa maa on jälleen sodassa. Suomen Sosialidemokraatti korostaa, että juuri Neuvostoliitto aloitti meneillään olevan sodan, joten Suomen ajautuminen Englannin vastapuolelle ei suinkaan ollut kiinni oman maan valtiojohdon päätöksistä.

Suomen Sosialidemokraatti pitäytyy kuitenkin maltillisessa linjassa, eikä lähde suuremmin kommentoimaan sodanjulistusta. On nähtävissä, ettei lehdellä ole juurikaan sanottavaa. Halu vältellä kiusallista kysymystä voi olla osaselitys, mutta toki uhan kaukaisuuskin on epäilemättä tosiasia. Lehden saksalaisvastaisuudesta voisi kuitenkin ajatella, että Englannin sodanjulistus oli sille jopa poikkeuksellisen raskas isku vasten kasvoja, sillä se antoi aseita Suomen Sosialidemokraatin ja Sosialidemokraattisen puoleen poliittisille vastustajille³²⁶. Oli varmasti helpompi vedota Saksan suojelukseen, kun Englannin katsottiin näin räikeästi pettäneet maan.

³²³ AL 21.12.1941 Pääkirjoitus ”Englanti ja Suomi”.

³²⁴ Rusi 1982, 170–172.

³²⁵ SSd 30.12.1941 Muste-maalarin naputuksia ”Valtioviisuus”.

³²⁶ Perko 1971, 134. Ajan Suunta ja Suomen Sosialidemokraatti kävivät pitkin loppuvuotta 1941 rankkaa kädenvääntöä ideologisten erojensa pohjalta, mikä meni niin pitkälle, että VTL joutui puutumaan siihen.

Poiketen valtalehtien politiikasta Kansallissosialisti toteaa suoraan otsikossaan, että ”Pitänee tunnustaa, että olemme mukana suurvaltain sodassa”.³²⁷ Lehden voi nähdä ajattelevan, että olisi Suomen parhaaksi tunnustautua avoimesti Saksan liittolaiseksi ja syventää yhteistyötä sen kanssa. Englannin sodanjulistus on epäilemättä ollut oivallinen tapahtuma edistää tällaista politiikkaa, joka ei aiemminkaan ollut saanut kannatusta laajoissa piireissä.³²⁸ Ajan Suunta ei kuitenkaan ryhdy samaan hengenvetoon ajamaan liittosopimusta Saksan kanssa. Se olisi saattanut herkistää sensuurin puuttumaan lehden kirjoitteluun.

6.5 Lähestymistapojen kirjo

Helsingin Sanomien reaktioiden sodanjulistukseen voisi nähdä ensinnäkin kertovan pettymyksestä Englantia kohtaan ja toiseksi vihasta Neuvostoliiton ja sen politiikan suuntaan, mikä ei luonnollisesti ole sotatilassa olevassa maassa mitenkään erikoista. Näiden asioiden ohella kirjoittelussa on havaittavissa se, ettei siinä paneuduta käytännössä ollenkaan Suomen omiin valintoihin tai tekoihin, jotka olisivat voineet vaikuttaa sodanjulistukseen, eikä lehti toisaalta pyri laajalti selittelemään Englannin motiivejakaan. Ne kaikki vaietaan hiljaisiksi.

Ilkka nousee muiden lehtien rinnalta enemmän näkyviin, sillä se ei käsittele Englannin sodanjulistusta erityisen laajasti aivan muutaman ensimmäisen päivän jälkeen. Voikin ajatella, että Ilkka joko näki sodanjulistuksen mitättömänä asiana, joka oli loppuun käsitelty tai niin sanottuna ikävänä piikkinä lihassa, jota ei haluttu sen enempää mainita. Tuskin tämäkään asia on mustavalkoinen, mutta aiemmasta kirjoittelusta heijastunut syvä pettymys Englantia kohtaan voi selittää kirjoittelemattomuutta juuri eräänlaisella mukavuusseikalla. Usein vaikeista asioista on helpompi vaieta kuin suoraan käsitellä niitä ja sodan erityisolot loivat otollisen tilaisuuden nimenomaan vaikenemiselle. Toisaalta maakuntalehden asema, eli syrjällä olo pääkaupunkiseudun valtakeskittymästä, ja päätoimittaja Leinosen vähäinen kiinnostus³²⁹ Englantiin voivat selittää hiljaisuuden, sattuman ohella, melko pitkälle.

Aamulehti pyrkii sen sijaan selittelemään hieman Helsingin Sanomia syvällisemmin sodanjulistukseen johtaneita syitä, eli miksi Englanti myöntyi Kremlin vaatimuksille. Lehti

³²⁷ KS 12.12.1941 ”Englanti antoi meille opetuksen”.

³²⁸ Perko 1971, 101–106.

³²⁹ Perko 1971, 40. Päätoimittaja Veikko Pirilän haastattelun mukaan Leinosen Englanti-tuntemus oli ”... varsin pinnallista, Britannia oli ikäänkuin hänen piirinsä ulkopuolella”.

ilmeisesti näki tapahtuman selostamisen ja sodanjulistuksen syiden jonkinasteisen selvittämisen lukijoille oikeaksi reitiksi edetä harmillisen tapahtuman ohi. Toisaalta lehti myös tuomitsi Englannin ratkaisun, vaikka pyrkikin kirjoittamaan sen syistä.

Suomen Sosialidemokraatti puolestaan ihmettelee Englannin ratkaisua ja hieman kritisoi maan ristiriitaista linjaa sekä yhteistyötä idän diktatuurin kanssa, mutta sananpainot ovat melko hillittyjä. Lehdessä julkaistussa pakinassa paneudutaan syvällisemmin sodanjulistuksen syihin ja myös siinä käsitellään aihetta sovinnaiseen tyyliin ilman erityistä provosointia. Englantia ei kovasanaisesti haukuta, vaan kokonaisilme on pikemminkin paikoin jopa sovitteleva. Ainakin jos sitä verrataan Ilkan kirjoitteluun, johon rinnastettuna erot lehtien välillä ovat silmiinpistäviä.

Ajan Suunta ja Kansallissosialisti kunnostautuvat reipassanaaisessa Englannin sodanjulistuksen kritisoimisessa, eikä Neuvostoliittokaan jää osattomaksi. Lehtien ajatukset tulevat selkeinä esille ja ne todellakin esittävät, kuten saattaa odottaa, tämän tutkimuksen äärimmäistä laitaa. Toisaalta ne tuntuvat olevan jopa tyytyväisiä tapahtumien etenemiseen, minkä seurauksena Suomen voi jo olosuhteiden pakosta nähdä lähentyvän enemmän Saksaa.

The Times puolestaan kirjoittaa Englannin antamista sodanjulistuksista Suomelle, Unkarille ja Romanialle, joille kaikille saarivaltakunta antoi sodanjulistuksensa samana päivänä.³³⁰ Lehti kertoo, että Suomelle oli lähetetty pidempi uhkavaatimus kuin kahdelle muulle maalle ja se lainaakin alkuperäisen asiakirjan sisältöä. Lisäksi ainoana maana Suomen kerrotaan lähettäneen vastineen, joka ei kuitenkaan ollut tyydyttävä. Lehti katsoo, että Suomi muiden rinnalla asettui tarkoituksella Saksan puolelle suursodassa, vaikka Englanti olikin Yhdysvaltojen kanssa tehnyt voitavansa Suomen vetämiseksi irti sodasta.

Lisäksi lehti uutisoi uusien vihollisvaltioiden Englannissa olevien kansalaisten siirtyneen erityissäädösten piiriin, mikä mahdollisti heidän internointinsa. Huomioitavana kevennyksenä lehti kuitenkin jatkaa, että useimmat heistä ovat vannoutuneita liittoutuneiden tukijoita:

Most of them are known to be whole-hearted supporters of the Allied cause, and they will be allowed the same liberty as many other enemy aliens here.³³¹

The Times ei ottanut enää sodanjulistuksen jälkeen joulukuussa kantaa Suomen tilanteeseen, mutta julkaisi asiaan liittyvän lukijan mielipidekirjoituksen, jossa epäiltiin Saksan jatkaneen hyökkäystä

³³⁰ The Times 8.12.1941 ”War on Axis Puppets – Expiry of British Ultimatums”

³³¹ The Times 8.12.1941 ”New enemy aliens – Hungarians, Rumanians and Finns to report”.

Moskovaan vielä joulukuun kuudenteen päivään asti houkutellakseen Suomen tiiviimmin puolelleen ja Japanin sotaan länsiliittoutuneita vastaan, vaikka se olikin jo silloin osoittautunut epätoivoiseksi yritykseksi.³³²

³³² The Times 30.12.1941 ”a Nazi trap?”.

7.” Kun Englanti myi itsensä pirulle”

Pro gradu -tutkielmassani olen tarkastellut sanomalehdistön kautta lähinnä suomalaista mielipideilmastoa tapahtumien kulkiessa kohti Englannin sodanjulistusta aina kesäkuusta 1941 sodanjulistuksen jälkeiseen aikaan saman vuoden joulukuussa. Vajaan puolen vuoden mittaiseen tapahtumaketjuun voi nähdä mahtuvan erilaisia vaiheita, joita jäsenän temaattisesti samalla avaten niiden merkityksiä. Kaikesta tästä ensimmäinen havainto oli, että tapahtumat etenevät melko pitkälle mukailen silloista poliittista viitekehystä. Toisin sanoen lehdistössä kirjoitettiin asioista, jotka olivat jo diplomaattisella näyttämöllä tapahtuneet tai joiden arveltiin toteutuvan tulevaisuudessa.

Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon valtavan Barbarossa-sotilasoperaation suunnitelman mukaisesti, ei Suomessa oikeastaan tullut yllätyksenä, että maa lähti mukaan hyökkäykseen päämääränään edetä itään talvisodassa menettämille alueilleen – ja miksei pidemmällekin. Saksa oli kulkenut Euroopassa voitosta voittoon ja Suomessa vallinneen mielipiteen mukaan tällä kertaa oli maalla rinnalla mahtavampi tekijä, mitä talvisodassa länsiliittoutuneet olivat olleet. Kuitenkin lehdistössä heräsi heti kysymys, mitä lännessä ajateltiin Suomen ratkaisusta, vaikka maa nimellisestä kävikin erillissotaa. Nopeasti ymmärrettiin ainakin se, ettei erillissotateesiä ollut helppo niellä ulkomailla.

Ensimmäinen merkittävä kulminaatiopiste Suomen ja Englannin välisissä suhteissa oli niiden katkeaminen heinäkuun lopussa diplomaattisella tasolla. Pääosin lehdistössä otettiin uutinen vastaan sovittelevasti ja samalla valitellen, miten maiden väliset hyvät suhteet olivat kärsineet ulkopuolisten tekijöiden vaikutuksesta. Ainoastaan ääri laidalla olleet oikeistolehdet Ajan Suunta ja Kansallissosialisti esittivät tyytyväisyytensä suhderikkoon. Heidän mielestään ei ollut syytä veljeillä vihollisen liittolaisen kanssa. Tavallaan nämä kaksi lehteä uivat vastavirtaan tuodessaan esiin vaihtoehtoisia mielipidettä julkiseen keskusteluun, jossa ne kuitenkin olivat marginaalissa. Puolestaan Suomen Sosialidemokraatti suorastaan pahoitteli suhteiden katkeamista.

Samaan ajankohtaan sijoittunut Englannin ilmahyökkäys Petsamoon herätti ärtymystä ja pettymystä Englannin politiikkaan. Lisäksi lehdissä spekulointi huhuilla suunnitteliko saarivaltakunta jopa maihinnousua Lappiin. Huomionarvoisena yksityiskohtana voi mainita, että kesti vähän aikaa ennen kuin lehdistö yleisesti ymmärsi, ettei pommitus ollut vastalause Suomen aloitteelle katkaista suhteet, vaan sitä oli jouduttu suunnittelemaan jo etukäteen.

Syksyllä ajankohtaiseksi kysymykseksi sen sijaan nousi Suomen armeijan eteneminen Karjalaan yli vuoden 1939 rajan. Siihen Englanti yritti puuttua, mikä nähtiin Suomessa epärealistisena ja

tarpeettomana toimenä. Eihän voitu hyväksyä, miten pienen valtion sotilasoperaatio Neuvostoliittoa vastaan saattoi vaarantaa Englannin intressit. Toisaalta ymmärrettiin myös, että Englanti teki näin oman etunsa vuoksi. Tässä vaiheessa kirjoittelusta alkaa heijastua tietynlaista ristiriitaisuutta sen suhteen miten Englantia käsiteltiin, sillä toisaalta sen poliittiset motiivit ymmärrettiin, muttei niitä hyväksytty. Useinhan Englantia vastaan kirjoitettiin aivan kuin sen poliittiset motiivit olisivatkin olleet kirjoittajalle täysin tuntemattomia. Syynä tähän voi hyvinkin olla tarkoituksenhakuisuus.

Tähän liittyen suomalaisessa lehdistössä nousi yhdeksi suosikkiaiheista kirjoittaa Englannin talvisodan aikana antamasta avusta ja tuesta. Lehdissä viitattiin toistuvasti siihen, miten Englanti oli ennen tukenut Suomea niiden samojen päämäärien saavuttamisessa, joista se nyt maata kritisoi. Vaikka Englannin päämäärät tiedostettiin myös kirjoituksissa, niin silti tätä asetta käytettiin useasti. Tällaisesta kirjoittelusta voi nähdä heijastuvan eräänlainen pettymys Englannin politiikkaan, jonka samalla nähtiin kohtelevan Suomea epäreilusti.

Suomen liittyminen Antikomintern-sopimukseen tuli yllätyksenä lehdistölle ja se asennoitui tilanteeseen sensuurin puitteissa maltillisesti. Ensimmäiset arvelut Englannin aikeista antaa sodanjulistus olivat levinneet jo aiemmin julkisuuteen, kun länsiliittoutuneet olivat pitkin loppuvuotta lähettäneet maahan nootteja, joissa vaadittiin sotatoimien keskeyttämistä. Tämän valossa on osaksi ymmärrettävää, miksi lehdissäkin painotettiin, että sopimukseen liittyminen on ainoastaan osoitus maan työstä kommunismia vastaan, eikä se ole suunnattu lännen demokratioita tai jopa edes Neuvostoliittoa vastaan.

Vaikka sanomalehdet suhtautuivat yleisellä tasolla varsin yhdensuuntaisesti Englannin politiikkaan ja lopulta sodanjulistukseen, on nähdäkseni silti tutkimuksessa tullut esille todellisia erojakin lehtien välille. Niin sanotut valtalehdet ja kaksi oikeiston ääri laidalle sijoittunutta lehteä luonnollisesti esittävät asiansa eri tyylein. Kirjoittelussa sodanjulistus tuomitaan näennäisen yhdenmukaisesti, mutta kun ottaa huomioon sota-ajan, ero paheksunnalla ja kovasanaisella kritiikillä alkaakin näyttää jo paljon suuremmalta. Suomessahan vallitsi tuolloin suhteellinen poliittinen konsensus, sotasensuuri sekä melko yhtenäinen mielipide sodan oikeutuksesta, mitkä tekijät eivät antaneet mahdollisuutta radikaalien näkemyserojen syntyyn.

Itse sodanjulistus ei iskenyt ilman ennakkovaroitusta, vaan lehdissä huhuttiin siitä ja osa lehdistöä ehti julistaa sodanjulistuksen tulemisen varmana tietona jo ennen kuin se oli edes tapahtunut. Voi todeta, että Suomen Sosialidemokraatti esitti lehdistä maltillisimmat mielipiteet tilanteen kehittymisestä ja sodanjulistuksessa pitäytyessään hillityssä ja varsin pitkälle ymmärtäväisessä

suhtautumisessa. Lopulta sekin oli tyrmistynyt Englannin ratkaisusta julistaa sota. Seuraavana olivat Helsingin Sanomat ja Aamulehti, jotka arvostelivat Englannin ratkaisuja jonkin verran ankarammin. Ilkka taas esitti melko kärkevääkin kritiikkiä Englantia kohtaan, muttei silti yltänyt Ajan Suunnan ja Kansallissosialistin tasolle. On toki muistettava, että nämä lehdet edustivat marginaalisen joukon mielipidettä.

The Times puolestaan kirjoitti sodasta suhteellisen objektiivisesti, mutta toki englantilaisen näkökulman kautta. On huomattava, että kirjoitusten sävy muuttui kohti talvea yhä kriittisemmäksi kärjistyen marraskuun alkupuolella, jolloin lehti totesi, että koska Suomi taistelee Neuvostoliittoa vastaan ja siten haittaa Englannin sotaponnisteluita, sille julistettaneen sota. Lehden mielenkiinto Suomea kohtaan loppuu oikeastaan tyystin kun se uutisoi Englannin antaneen maalle sodanjulistuksen. Voikin todeta, että sodanjulistus päätti syyn kirjoittaa Suomen asioista.

Listauksesta on vedettävissä yhteys myös lehtien saksasuhteeseen. On nähtävissä, että mitä myönteisemmin lehti suhtautui Saksaan, sitä enemmän se heräsi kritisoimaan Englannin sodanjulistusta. Toisaalta oikeiston ääri laidalle sijoittuvat lehdet olivat pitkin syksyä ilmeisen mielissään Suomen ja Englannin suhteiden tulehtumisesta, sillä se vastaavasti sitoi Suomea kohti Saksan leiriä. Samalla tapaa ne eivät oikeastaan pahoitelleet itse sodanjulistusta. Vastaavasti toisella puolella vähemmän Saksan kanssa tehtävää yhteistyötä arvostavat tahot suhtautuivat hiljaisimmin sodanjulistukseen tavallaan pettyneinä siitä. Tutkimuksessa olleiden suomenkielisten sanomalehtien kirjoittelusta voikin siis vetää johtopäätöksen, että se oli melko sidoksissa niiden edustamiin poliittisiin linjoihin ja koko Englannin ja Suomen välisten suhteiden käsittely kiertyi osaksi kysymystä Suomen tiestä ja sen suhteesta Saksaan.

Puolestaan lehtien analyysin taso tuntui vaihtelevan melko paljon, sillä esimerkiksi jotkin lehdet keskittyivät lähinnä Englannin päätöksen moittimiseen, kun taas toisissa myös sodanjulistuksen taustoja pyrittiin selittämään. Nähdäkseni Aamulehti esitti varhaisimmassa vaiheessa ja laajimmin arvioita sekä spekulatiota siitä miksi Englanti päätyi julistamaan sodan. Se ei tyytynyt pelkästään toteamaan sodanjulistuksen olleen ”saneltu Moskovasta”, vaan esitti syyn, miksi Englanti tarvitsi Kremlin tukea. Voisi arvella, että lehtien tietoisuus ja mielenkiinto Englantia kohtaan ilmeni jonkin verran niiden kykyä tarkastella asiaa useammasta näkökulmasta. Tämän voisi nähdä ainakin Ilkan kohdalla, mutta myös Ajan Suunnassa ja Kansallissosialistissa, jotka puolestaan olivat kiinnostuneita lähinnä Saksasta. Toisaalta tässä tapauksessa on muistettava, että Neuvostoliiton painostus oli tullut ilmi jo ennen sodanjulistusta, joten välttämättä kaikki lehdet eivät nähneet tarpeellisenä tilanteen perinpohjaista kertaamista.

On myös mainittava, etteivät kaikki lehdet todenneet yksioikoisesti sodanjulistuksen olleen ”saneltu Moskovasta”. Se että Suomen Sosialidemokraatti käytti kaartelevampaa lähestymistapaa, ei ole suuri ihme, vaan pikemminkin sopusoinnussa lehden muun kirjoittelun kanssa. Vaikka kaikki lehdet todella näkivät, aivan oikein, Kremlin vaikuttaneen ratkaisevasti sodanjulistukseen, niin väittäisin silti, ettei ole perusteltua yleistää ja todeta kaikkien tutkittujen sanomalehtien nähneen, että ”sodanjulistus oli saneltu Moskovasta”. Englantiin kohdistuneesta kritiikistä huolimatta lehdet esittivät asian eri lailla ja painoarvoin, mikä on syytä huomioida. Sensuuri ja sota ilmeisesti tasoittivat mielipide-eroja, mutta se ei pystynyt hävittämään niitä.

Näiden lisäksi huomionarvoinen seikka kirjoittelussa oli, että se laantui varsin nopeasti sodanjulistuksen jälkeen. Kahden ensimmäisen numeron jälkeen lehdet käsitelivät yleisesti varsin niukasti sodanjulistusta. Eritoten Ilkka ja myös Suomen Sosialidemokraatti siirtyivät muita varhaisemmin toisiin teemoihin. Yksittäistä syytä tähän menettelyyn ei voi mainita, mutta epäilemättä sodanjulistuksen kiusallisuus, sen odotettu seurauksettomuus, vähäinen tuntemus Englannin politiikkaa kohtaan sekä muut merkittävät tapahtumat maailmalla vaikuttivat vaikenemiseen.

Aihe oli epäilemättä kiusallinen osalle lehdistöä, sillä vaikka yleisesti tiedettiinkin Englannin intressit tukea liittolaistaan, niin yhtäkkiä Suomi ei ollutkaan sodassa enää vain diktatuurin kanssa, vaan sotaa käytiin ainakin periaatetasolla myös demokratian puolustajaksi julistautuneen Englannin kanssa. Toki kaikille lehdille tapaus ei ollut kiusallinen, vaan mitä otollisin ja toiset saattoivat yhä nähdä Englannin suuntauksen varteenotettavana vaihtoehtona. Lisäksi sodanjulistuksen katsottiin aiheuttavan vain vähän konkreettisia seurauksia, ja yhä edelleen Neuvostoliitto oli käytännössä ainoa uhkatekijä.

Voikin todeta sanomalehtien lähestyneen Englannin ja Suomen välisten suhteiden kehittymistä jopa yllättävän erilaisilla tavoilla. Näkyvimpinä teemoina olivat vetoaminen Englannin talvisodan aikaiseen päinvastaiseen rooliin ja Neuvostoliiton painostus itse sodanjulistukseen liittyen. Sota ei siis pohjimmiltaan tehnyt sanomalehdistä yhtenäistä massaa missään määrin, vaan ne pitkälti noudattivat kirjoittelussaan omaa maailmankuvaansa ja tekivät valintojaan eri syiden ajamina. On nähtävissä, että lehtien kirjoittelu kuvasi omaa aikaansa ja niitä ristiriitoja, jotka silloin vallitsivat. Suomen Sosialidemokraatin pakinaa mukaillen voi sanoa, että Englannin sodanjulistus nosti Suomessa esiin tunteen, että Englanti myi itsensä pirulle julistaessaan maalle sodan. Englannin ratkaisua ei voitu hyväksyä, vaikka sen lähtökohdat ymmärrettiin. Suomessa oltiin pettyneitä siihen,

miten entinen hyvä kauppakumppani ja demokratian puolestapuhuja oli kiinnittänyt itsensä liittoon Neuvostoliiton kanssa.

Lähdeluettelo

I Alkuperäislähteet

Sanomalehdistö

Aamulehti (AL) 20.6.1941–31.12.1941.

Ajan Suunta (AS) 20.6.1941–31.12.1941.

Helsingin Sanomat (HS) 20.6.1941–31.12.1941.

Ilkka 20.6.1941–31.12.1941.

Kansallissosialisti (KS) 20.6.1941–31.12.1941.

Suomen Sosialidemokraatti (SSd) 20.6.1941–31.12.1941.

The Times 20.6.1941–31.12.1941.

Muut lähteet

Aadolf Hitlerin puhe sodanjulistuksesta Neuvostoliitolle 22.6.1941. Julkaissut alun perin New York Times, 23. kesäkuuta 1941 [<http://www.ibiblio.org/pha/policy/1941/410622a.html>], luettu 26.10.2009.

Britannian alahuoneen puhearkisto [<http://www.theyworkforyou.com/>], luettu 17.8.2010.

Kansallisbibliografia. Artikkelit Tancred Boreniuksesta (1885–1948) [<http://www.kansallisbiografia.fi/>], luettu 24.8.2010.

Suomen Kuvalehti, numerot 26-52 vuodelta 1941, numero 1 vuodelta 1942.

Winston Churchillin radiopuhe 22.6.1941 [<http://www.ibiblio.org/pha/policy/1941/410622d.html>], luettu 27.8.2010.

Ylipäällikön päiväkäsky n. 3. [http://www.mannerheim.fi/pkaskyt/pk3_41.gif], luettu 24.8.2010.

II Tutkimuskirjallisuus

Arajärvi, Kirsti 1961. Aamulehti II 1914–1961. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö.

Favorin, Martti & Heinonen, Jouko 1972. Kotirintama 1941–1944. Tammi, Helsinki.

Fält, Olavi K. 1982. Eksotismista realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa. *Studia historica septentrionalia*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.

Hietanen, Silvo (toim.) 1989. Kansakunta sodassa. Osa 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Holmila, Antero 2008. ”Uskon että uutiset ovat pelkkää potaskaa. Etenkin Suomesta”. *Historiallinen aikakauskirja* 106 (2008): 3.

Jokipii, Mauno 1987. Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41. Otava, Helsinki.

Jokipii, Mauno 1994. Suomi ja Saksa maamme itsenäisyyden aikana. Kuopion kaupungin painatuskeskus, Kuopio.

Jokisipilä, Markku 2004. Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus. *Bibliotheca Historica* 84. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka 1999. Suomen poliittinen historia 1809–1999. WSOY, Juva.

Jutikkala, Eino 1997. Valtion tiedoituslaitoksen salainen sotakronikka. WSOY, Juva.

Korhonen, Arvi 1961. Barbarossa-suunnitelma ja Suomi. Jatkosodan synty. WSOY, Porvoo.

Krosby, Hans 1967. Suomen valinta 1941. Suomentanut Erkki Ihanainen & Ulla Pakkala. Yhteiskirjapaino Oy, Helsinki.

- Luostarinen, Heikki 1986. Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44: tausta ja sisältö. Gummerrus Oy, Jyväskylä.
- Nevakivi, Jukka 1972. Apu jota ei pyydetty. Liittoutuneet ja Suomen talvisota 1939–1940. KK:n kirjapaino, Helsinki.
- Nevakivi, Jukka 1976. Ystävistä vihollisiksi. Suomi Englannin politiikassa 1940–1941. Tammi, Helsinki.
- Nevakivi, Jukka 1988. Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Nevakivi, Jukka 2000. Apu jota ei annettu. Länsivallat ja Suomen talvisota. 1939–1940. WSOY, Juva.
- Perko, Touko 1971. Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan Suomessa 1941–1944. WSOY, Porvoo.
- Perko, Touko 1988. Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939–1949. Kirjassa Tommila, Päiviö (toim.) & Perko, Touko & Salminen, Esko & Löyttyniemi, Veikko & Hemánus, Pertti. Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Gummerrus Oy kirjapaino, Jyväskylä.
- Polvinen, Tuomo 1964. Suomi suurvaltojen politiikassa 1941–1944. Jatkosodan tausta. WSOY, Porvoo (3.p.).
- Rusi, Alpo 1982. Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia Tutkimuksia 118, Helsinki.
- Schwartz, Andrew J. 1960. America and the Russo-Finnish War. Public Affairs Press, Washington D.C.
- Vihavainen, Timo (toim.) 2004. Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa 1962. Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944. Otava, Helsinki (2.p.).
- Ylikangas, Heikki 1999. Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. WSOY, Juva.